

ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ

ΜΗΝΙΑΙΟ
ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ
Δ. Α. ΓΛΗΝΟΣ

ΧΡΟΝΙΑ Α΄.

ΣΕΠΤΕΜΒΡΗΣ 1926

ΦΥΛΛΑΔΙΟ 1^ο

ΕΛΛΗΝΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΕΣ,

ΓΡΑΦΕΤΕ ΤΑ ΕΡΓΑ ΣΑΣ ΣΤΗ ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ!

ΕΛΛΗΝΕΣ ΔΑΣΚΑΛΟΙ,

ΑΠΟΛΥΤΡΩΣΤΕ ΤΑ ΕΛΛΗΝΟΠΟΥΛΑ ΑΠΟ ΤΟ ΓΛΩΣΣΙΚΟ ΕΦΙΑΛΤΗ!

ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ

"Άλλοι θα γελάσουν ειρωνικά για την υπερφίαλη αξίωση. "Άλλοι θα κινήσουν δύσπιστα το κεφάλι και θα ζαρώσουν καταφρονετικά το στόμα για την άγονη προσπάθεια. "Άλλοι θα κοκινίσουν από αγανάκτηση για τον κούφιο λόγο. "Άλλοι θα ύψωσουν αδιάφορα τους ώμους.

Αναγέννηση! Ποῦ; Στὴ σημερινὴν Ἑλλάδα τοῦ ἀτομικισμοῦ, τῆς ιδιοτέλειας, τοῦ πνευματικοῦ μαρασμοῦ, τῆς ἡθικῆς νάρκης;

Αναγέννηση! Ποιανοῦ λοιπὸν πράγματος; Καὶ ἀπὸ ποιὸς τάχα; Μήπως ἀπὸ σᾶς, πὸν μιλάτε μὲ τόσην εὐκολία γι' αὐτήν;

Αναγέννηση! Μὲ ποιὰ μέσα καὶ πρὸς ποιὸς σκοποὺς; Ποῦ εἶναι τὰ ἰδανικὰ τὰ ζωντανά; Καὶ ποιοὶ εἶναι οἱ προφήτες των; Ποῦ εἶναι ἡ πίστις; Ποῦ εἶναι ἡ ἱερὴ φωτιὰ; Ποῦ ἡ ἀπόφασις γιὰ θυσίαις; Ποῦ εἶναι ἡ εὐψυχία καὶ ἡ καρτερία γιὰ ἓναν ἀγῶνα σκληρό;

Τὰ ἐρωτηματικὰ αὐτὰ χωρὶς ἄλλο ἀνεβαίνουν καὶ σὲ χεῖλη ἀνθρώπων, πὸν δὲν εἶναι ἀπὸ φυσικὴ διάθεσις ἀρνητικοί, πὸν δὲν τοὺς τυφλώνει συμφέρον ἢ πάθος.

Εἶναι ὅμως λιγόπιστοι. Καὶ εἶναι μιὰ μορφή λιγοπιστίας νὰ ζητᾶς τὸ ἀπόλυτο χωρὶς νάγωνίζεσαι γιὰ τὸ σχετικόν.

Γιατὶ τὸ σύμβολόν μας δὲν εἶναι ὑπόσχεσις, δὲν εἶναι ἐπαγγελία.

Τὸ σύμβολόν μας δὲν εἶναι ἐτικέτα ἀξίας, πὸν προσφέρομε. **Εἶναι αἴτημα.** Εἶναι πόνου καὶ πόθου κραυγή. Καὶ ὁ πόνος, διὰν εἶναι

ἀληθινός, εἶναι δικαίωμα. Καὶ κανεὶς δὲ μπορεῖ νὰ τὸν πνίξῃ στὰ στήθη ἐκείνων, ποὺ τὸν νοιώθουν.

*
**

Ἀναγέννηση! Εἶναι μιὰ λέξη. Μὰ δὲν εἶναι λέξη κενή. Βρίσκεται στὴν καρδιά τῶν Ἑλλήνων, ἀκοίμητη ἔγνοια, αἰῶνες τώρα. Ἀφοῦ ὁ λαὸς αὐτὸς δὲν πέθανε κάτω ἀπὸ τὴ σκλαβιά, ἀφοῦ κράτησε μέσα στὴν ψυχὴ του ἄσβηστη τὴ σπίθα τῆς ζωῆς, ἀφοῦ ὠραματίστηκε χρόνια καὶ χρόνια τὸ καλύτερο μέλλον, ἀφοῦ ἔχυσε τὸ αἷμα τῆς καρδιάς του στὴ γῆ, ὅπου περιμένει νὰ βλαστήσῃ τὸ ὄνειρό του, ἔχει δικαίωμα νὰ ζῆ καὶ νάπαιτῆ. Τὸ σύμβολό μας εἶναι ἡ ἀπαίτησή του. Εἶναι λαχτάρα καὶ ἐπίκληση ἐνὸς λαοῦ.

*
**

Ἀναγέννηση! Εἶναι ἡ ἐπίκληση, ποὺ ἄκουσαν οἱ διαλεχτοὶ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ αἰῶνες τώρα. Τὴν ἐνωτίστηκαν καὶ τὴν ἔζησαν πολλοί.

Οἱ μεγάλοι διδάσκαλοι τοῦ γένους, τῆς μούσας οἱ εὐλογημένοι, τῆς θρησκείας οἱ ἱεροφάντες, τῆς ἐπιστήμης οἱ μύστες, τῆς τέχνης οἱ τελετουργοί, τῆς δημόσιας ζωῆς οἱ ῥυθμιστές. Τὴν ἄκουσαν. Καὶ ὅσοι ἀπ' αὐτοὺς ἦταν ἀληθινοὶ καὶ τίμιοι, τὴν ἔκαμαν τῆς ζωῆς των σκοπὸ καὶ ἰδέα καὶ ἀγωνίστηκαν γιὰ νὰ τῆς δώσουν μορφή. Μὰ πόσο διαφορετικὰ ἕνας Νεόφυτος Δούκας, πόσο διαφορετικὰ ἕνας Κοραῆς, πόσο διαφορετικὰ ἕνας Σολωμός! Μιὰν Ἑλλάδα ὄνειρεμένη περνοῦσε σὰν ὄπτασία μπροστὰ στὰ μάτια τους. Τὸ «θεῖον ὄραμα»! Μὰ σᾶλλους ἦταν σκιά καὶ εἶδωλο ἀπατηλό, σὲ ἄλλους μορφὴ ζωντανὴ καὶ ἐλπιδοφόρα.

*
**

Κι ἂν πέρασαν οἱ καιροὶ καὶ ἄλλαξαν τὰ πρόσωπα καὶ ἦρθαν ἄλλοι διαλεχτοὶ καὶ ὠραματίστηκαν καὶ αὐτοὶ τὴν Ἑλλάδα, ἡ ἐπίκληση μένει ἀκέρια, ἡ λαχτάρα ὀλόθερμη, ὁ πόθος ἄσβηστος, τῶραμα πάντα μακρυνὸ καὶ ἄπιαστο καὶ πάντα νέο.

Καὶ ὅσοι νοιώθουν μέσα τους νὰ ζῆ τοῦ λαοῦ των ὁ πόνος, ἔχουν μπροστὰ τους ἕνα σκοπὸ ζωῆς πλούσιο, μεγάλο, γεμάτον ἀγῶνα καὶ δημιουργικὴ χαρά.

Ἡ Ἀναγέννηση εἶναι ἕνα σύμβολο ἐνέργειας καὶ ζωντανίας.

Ἄς τὸ ἀκολουθήσουν ὅλοι ὅσοι πιστεύουν καὶ ὅσοι ἐλπίζουν, ὅσοι θέλουν νάγωνιστοῦν, ὅσοι ἔχουν στὰ στήθη θερμὴ καρδιά καὶ στὸ νοῦ μιὰν ἀκοίμητη φλόγα.

ED. SPRINGER

Η ΑΙΩΝΙΑ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ

Φιλολόγοι εἶναι, ὅπως πάνω κάτω μᾶς λέγει καὶ τὸ ὄνομά τους, οἱ φύλακες τοῦ «Λόγου», ποὺ βλάστησε στοὺς Ἕλληνας καὶ κατανοήθηκε μὲ νέο ἐνθουσιασμὸ ἀπὸ τὴν Ἀναγέννηση. (*) Λέγουν πὼς τὸ κύριο χαρακτηριστικὸ αὐτῆς τῆς ἐποχῆς δὲν εἶναι καθαρὸ τὸ ξαναγέννημα τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ, ἀλλὰ ἡ ἀνακάλυψη τῆς ψυχῆς τῆς ψυχῆς, ποὺ σχετίζεται μὲ τὸ γύρω ζωντανὸ κόσμον καὶ ὄχι μονάχα ποὺ καταφεύγει ζητώντας τὴ σωτηρία καὶ τὸ λυτρωμὸ τῆς ἀπὸ τὸ Θεό, ποὺ ἀπ' αὐτὸν προέρχεται καὶ σ' αὐτὸν τείνει.

Οἱ φιλόλογοι λοιπὸν σὰν κληρονόμοι τῆς Ἀναγέννησης κληρονόμησαν καὶ τὸ χάρισμα νὰ νοιώθουν γενικὰ τὴ ζωντανὴ ψυχὴ, τὴ ζωὴ. Τὸ ἔργο τους δὲν εἶναι νὰ ἐρμηνεύουν ἔτοιμη ἀρχαία καὶ νέα φιλολογία, ἀλλὰ νὰ συνειδητοποιοῦν μὲ ἱστορικὰ κειμήλια τὴ ζωντανὴ πνοή, τὴ ζωὴ τοῦ πνεύματος, ποὺ ἀδιάκοπα ἀλλάζει. Στὴν ψυχὴ τους δὲν ὑπάρχει τὸ «αἰώνιο παλιό» ἀλλὰ τὸ «αἰώνιο νέο»: ἔχουν νοιώσει τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς τους διασαφηνισμένο μονάχα μὲ τὰ μεγαλύτερα ἔργα περασμένων χρόνων. Ἡ γνώση τοῦ παρόντος δυνάμωσε μονάχα ἀπὸ τὴ γνώση τοῦ παρελθόντος, μὰ τὸ παρελθὸν δὲ θὰ γνωρίζότανε διόλου, ἂν δὲν εἶχε προηγηθῆ ἡ γνώση τοῦ παρόντος. Μὲ τὴ δική του ζωὴ ἀνάβει ὁ φιλόλογος ζωντανεύοντας τὴ ζωὴ τοῦ παρελθόντος ὄχι ἀντίστροφα, δηλ. τὰ περασμένα δὲ μποροῦν νὰ δώσουν φλόγα ζωῆς στὸ νέο, τὸ παλιὸ δὲ ζωντανεῖ τὸ νέο, μόνο τὸ νέο δίνει ζωὴ, ζωντανεῖ τὸ παλιό. Κι ἂν δὲν ἦταν ἔτσι, γιατί τότε τόσο καιρὸ τὰ πιὸ εἰγενικά καὶ τὰ πιὸ μεγάλα πνεύματα περασμένων χρόνων βρισκότανε καταχωμένα καὶ παραγνωρισμένα; Ἄν δὲν ἔξαρτιότανε τὸ πᾶν ἀπὸ τὴ ζωντανὴ συγχρονισμένη ψυχὴ, ποὺ νὰ μπορῆ νὰ τὸ κατανοήσῃ καὶ νὰ τὸ μεταδώσῃ, τότε πὼς θὰ ἐξηγότανε ἡ ἄγνοια ἢ ἡ ἀδυναμία νὰ νοιώσωμε τὸν ἑλληνικὸ πολιτισμὸ πρὶν ἀπὸ τὴν Ἀναγέννηση;

(*) Ὁ Ed. Spranger εἶνε καθηγητὴς τῆς φιλοσοφίας καὶ παιδαγωγικῆς στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Βερολίνου. Ἐνας ἀπὸ τοὺς πιὸ εὐγλωττοὺς καὶ βαθυστόχαστους ἀντιπρόσωπους τοῦ Γερμανικοῦ νεοϊδεαλισμοῦ. Συγγραφεὴς σπουδαίων ἔργων, ὅπως οἱ *Lebensformen* (Μορφές ζωῆς), ἡ *Ψυχολογία τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας κ.τ.λ.* Ἡ μελέτη του *Von der ewigen Renaissance*, ποὺ δημοσιεύομε σήμερον εἶναι παρμένη ἀπὸ τὸ ἔργο του *Kultur und Erziehung* Πολιτισμὸς καὶ Ἀγωγή). Πρέπει νὰ τὴν προσέξουν ἰδιαίτερα οἱ κλασικοὶ μας φιλόλογοι καὶ ὅσοι ἐνδιαφέρονται γιὰ τὴν κλασικὴν σπουδὴν. Σ. Μ.

(**) Ἐννοεῖ τὴν ἐποχὴ περὶ τὸ 1500 μ. Χ. ποὺ σημειώθηκε τὴ μετάβαση τοῦ Δυτικοῦ Πολιτισμοῦ ἀπὸ τὸ Μεσαίωνα στοὺς Νέους Χρόνους Σ. Μ.

Μὰ ἄς μὴν τὸ κρύβωμε· σήμερα τὸ ἔργο τοῦ φιλόλογου, καὶ ἰδιαίτερα τοῦ καθηγητῆ, γεννᾷ πολλές ἀμφιβολίες σχετικὰ μὲ τὴ σκοπιμότητα καὶ τὴ γενικὴ ὠφέλειά του. Οἱ ἀμφιβολίες αὐτὲς εἶναι δύο εἰδῶν. Μὲ τὸ συναίσθημα τῆς κοσμοϊστορικῆς ἀξίας τῆς ἀνήσυχης καὶ ἀεικίνητης ἐποχῆς μας δὲν ἀνεχόμεσθε καὶ ἀποκρούομε κάθε προσπάθεια καὶ τάση, ποὺ φαίνεται σὰν κοπιαστικό, ὑπομονετικό ξεθάψιμο ἀπαρχαιωμένων θησαυρῶν· εἴμασθε ἐμεῖς οἱ ἴδιοι ἀρχετὰ πλούσιοι, ὥστε νὰ μὴν ἔχωμε ἀνάγκη καὶ ἀπὸ νεκραναστημένα πράγματα. Μὰ καὶ ἂν ἦταν ἀπαραίτητο αὐτὸ τὸ ξεθάψιμο, ἢ ἀνακάλυψη καὶ διατήρηση τῶν περασμένων, ἀκόμα καὶ τότε ἀμφιβάλλομε ἂν εἶναι σωστὸ οἱ ἀντιπρόσωποι αὐτῆς τῆς ἐργασίας νὰ εἶναι καὶ οἱ δάσκαλοι τῆς νεολαίας τοῦ ἔθνους μας ἀναλαβαίνοντες τὴν ἀγωγή της. Γιὰ τέτοια ἀποστολὴ μᾶς φαίνονται σὰν ἀκατάλληλοι καὶ ἀνίκανοι, γιατί τὸ μάτι τους εἶναι γυρισμένο πρὸς τὰ πίσω, ἐνῶ ὁ μορφωτῆς, ὁ δάσκαλος τῆς νεολαίας πρέπει νὰ βλέπῃ ἔμπροσ, τὸ μέλλον. Σὲ πολλοὺς δὲ φαίνεται πιά ὁ παλιὸς δεσμὸς σχολειοῦ καὶ φιλολογίας ἀναγκαῖος καὶ αὐτονόητος, δὲ φαίνεται πιά σὰν κάτι, ποὺ δὲ μπορούμε γιὰ κανένα λόγο νὰ τὸ στερηθοῦμε. Ἀντίθετα μάλιστα νομίζουν πὼς πρέπει νὰ πολεμηθῇ, ἐπειδὴ εἶναι τρωτὸς καὶ ἐπικίνδυνος.

Ἡ πρώτη κατηγορία θὰ ἦταν δικαιολογημένη, ἂν οἱ φιλόλογοί μας δὲν εἶχαν τίποτε ἄλλο στὸ κεφάλι τους ἐκτὸς ἀπὸ γνώσεις γλωσσῶν καὶ κειμένων, ὥστε νὰ διδάσκουν μεταδίνοντας ξερὰ ὅ,τι πρωτίτερα τοὺς μεταδόθηκε. Εἶνε ἀλήθεια πὼς πολλές φορές, ἔγινε αὐτὴ ἢ παρεξήγηση στὴ φιλολογία καὶ νομίστηκε πὼς σκοπὸς τῆς εἶναι νὰ μεταδίνῃ ξερὰς λέξεις καὶ ξερὰ κείμενα. Φυσικὰ τότε καὶ οἱ φιλόλογοι ἦταν οἱ πιὸ ἀσυγχρόνιστοι ἄνθρωποι τοῦ κόσμου. Καὶ μολαταῦτα ἂν ρίξωμε μιὰ ματιὰ πάνω στὴν παράταξη τῶν μεγάλων φιλόλογων — ἀπὸ τὸν Ἐρασμο ὡς τὸν Γκέσνερ καὶ ἀπὸ τὸ Βόλφ ὡς τὸ Βιλαμόβιτς — θὰ συναντήσωμε πέρα καὶ πέρα ἄντρες, ποὺ στεκότανε στὴ δική τους ἐποχὴ, ἦταν τέλεια συγχρονισμένοι, ἔδωσαν μάλιστα σκοποὺς καὶ ἰδανικὰ στὴν ἐποχὴ τους. Ἀλλωστε ἂν ὁ μοναδικὸς σκοπὸς τῆς φιλολογίας ἦταν ἢ διατήρηση καὶ φύλαξη τῶν κειμένων καὶ ἢ τελειότητα τῶν διορθώσεων, τότε τί θὰ μᾶς ἔμενε ἀκόμα ἰδίως στὴν ἀρχαία φιλολογία νὰ ἐρευνήσωμε; Στὴ φιλολογία λοιπὸν εἶναι τὸ πᾶν ἢ ἀντίληψη, ποὺ ἔχομε γιὰ τὴν ὕλη της· μὰ ἢ ὀρθὴ ἀντίληψη γεννιέται στὸ ζωντανό, συγχρονισμένο πνεῦμα, ποὺ ἀρπάζει μὲ ἀκλόνητο χέρι καὶ ἐνώνει παρελθὸν καὶ μέλλον, τὰ βάζει στὸ παρὸν καὶ πλάθει ἀπ' αὐτὴ τὴν ἔνωση τῶν ἐποχῶν μιὰ νέα ζωὴ.

Ἡ ἄλλη ὅμως κατηγορία χτυπᾷ πιὸ βαθεῖα τὰ τρωτὰ μέρη τῆς φιλολογίας. Ὁφείλομε νὰ βροῦμε τὸ δεσμό, ποὺ ἐνώνει τὸν πνευματικὸν κόσμον τῆς φιλολογίας καὶ τὴ ζωὴ τῆς νεότητος, νὰ βροῦμε δηλ. τὸ λόγο καὶ τὴν ἀνάγκη, ποὺ οἱ νέοι πρέπει νὰ νοιώσουν τὸν πολιτισμὸν περασμένων ἐποχῶν. Ἀκριβῶς αὐτὸ τὸ δεσμό, ποὺ εἶνε τόσο ἀπαραίτητος γιὰ τὸ ἔργο τῆς φιλολογίας, δὲν τὸν βρίσκουμε πάντα ἢ καὶ πολὺ συχνὰ δὲν προσπαθοῦμε νὰ τὸν βροῦμε. Προσπαθώντας λοιπὸν νὰ εἰσάξωμε τοὺς νέους σὲ περασμένους πολιτισμοὺς προϋποθέτομε κάποια προδιάθεση ἀπὸ στενὴ συγγένεια νεότητος καὶ ἀρχαιότητος. Μὰ ὁ νέος θέλει νὰ ζῆσθαι τὴ δική του ζωὴ, ἐνδιαφέρεται γιὰ τὸ παρὸν, τὸ πολὺ καὶ γιὰ τὸ μέλλον τῆς ζωῆς του καὶ δὲ σκοτίζεται διόλου γιὰ τὸν κρυφὸ δεσμό, ποὺ συνδέει τὴν ὑπαρξὴν του μὲ περασμένους ἀνθρώπους, δὲν ὑποψιάζεται στὴν ἀφέλειά του, πὼς ἢ ὑπαρξὴ καὶ ἢ ζωὴ του εἶνε ἀποτέλεσμα περασμένων ἐποχῶν. Τὸ ἴδιο γίνεται καὶ μὲ τὸ φιλόλογο μὰ ἀντιστρόφως αὐτὸς χάνει κάθε ἐπαφή, ποὺ πρέπει νὰ ἔχη μὲ τὸν ἀφελῆ, φυσικὸν κόσμον δηλ. τὴν νεότητα, ποὺ γύρω του μεγαλώνει

καὶ ἀδιάκοπα μὲ τὴν ἐμφάνιση κάθε νέου ἀνθρώπου ξαναρχινᾷ, χωρὶς ποτὲ νὰ σταματᾷ. Δὲν ἐρευνῶσαν ποτέ τους τὸ νέο ἄνθρωπον μὲ τοὺς νόμους τῆς ψυχικῆς του ζωῆς καὶ ἐξέλιξης, παρὰ ἐνδιαφέρονται ἀποκλειστικὰ μὲ τὴν ἔρευνα τοῦ πολιτισμοῦ, ποὺ μεταδίνουν. Αὐτὸ ὅμως εἶναι ἢ μιὰ πλευρὰ τοῦ ἔργου τους. Φροντίζουν μονάχα γιὰ τὸ σπύρον καὶ ἀδιαφοροῦν γιὰ τὸν ἀγρό. Ἐτοι ἀπὸ τοὺς ἀναρίθμητους φιλόλογους, ποὺ ἔδω καὶ ἑκατὸ χρόνια ἔμπαζαν τὴ νεολαία στὴν ἀρχαιότητα καὶ τοὺς ξένους πολιτισμοὺς, δὲ βρέθηκε οὔτε ἓνας νὰ ἀφήσῃ κληρονομιά ἓνα καλὸ, ἀξιόλογο βιβλίον γιὰ τὴ νεότητα. Εἶναι ἄραγε αὐτὸ τυχαῖο; Καὶ πὼς νὰ τὸ ἐξηγήσωμε τὸ γεγονός, ὅτι στὴν ἐπιστημονικὴ συνείδηση τῶν Γερμανῶν φιλόλογων οἱ Ἕλληνες ἦταν γνωριμότεροι, παρὰ ἢ πατρίδα τους, μὲ τὴν πρόοδο καὶ ἀνθηρότητα της μπροστὰ στὰ μάτια τους; Κάτι σάπιο ὠρισμένως ὑπάρχει στὴ νοοτροπία τῶν περισσοτέρων φιλόλογων, ποὺ περιφρονοῦν τὸ παρὸν μὲ τὴν ἄγνοιά τους.

Μὰ τὸ μέλλον δὲ μπορεί νὰ ἀδιαφορήσῃ μπροστὰ σὲ μιὰ τέτοια κατάσταση, ὅλα αὐτὰ θὰ τὰ σκεφτῇ πολὺ διαφορετικὰ. Ἄν δὲ βρεθῇ καμιά πολὺ στενὴ καὶ βαθεῖα συγγένεια νεότητος καὶ φιλολογίας, ἢ ἀλληλοεξάρτηση σχολειοῦ καὶ φιλολογίας δὲ μπορεί νὰ σταθῇ, γιατί δὲν ἔχει καμιά ἀξία. Αὐτὴ ὅμως ἢ συγγένεια ὑπάρχει καὶ γι' αὐτὴ θὰ μιλήσωμε τώρα.

Κάθε ἐκπολιτιστικὴ ἐργασία, ὅπουδῆποτε καὶ ἂν δρᾷ καὶ ὅ,τι δῆποτε καὶ ἂν ἐπιδιώκῃ, μπορεί νὰ ἐξεταστῇ ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς ἐκφρασης, δηλ. ἀπὸ τὴν ἀποψη τοῦ μέσου, ποὺ μ' αὐτὸ ἐκδηλώνεται, ποὺ ἐκφράζει κάτι καθαρῶς ψυχικὸ καὶ ἀτομικόν. Γιατὶ ἐκπολιτιστικὴ ἐργασία εἶναι ἢ ἐκδήλωση τῆς ἐσωτερικότητός μας, τοῦ ψυχικοῦ μας περιεχομένου, ποὺ τὸ ζῆ πρῶτα ἢ ψυχὴ στὴ μοναξιά της καὶ ἀτομικὰ καὶ ἀγωνίζεται ἐξυψώνοντάς το νὰ τὸ κάμῃ πνευματικὸν περιεχόμενο. Ὅσο πιότερο ψυχικὸν περιεχόμενο ἢ μ' ἄλλα λόγια ὅσο πιότερη ψυχὴ ἔχομε, τόσο καὶ πιότερη εὐκαιρία γιὰ ἐκφραση μᾶς δίνεται. Καὶ ὅσο πιότερη ἀτομικότητα δηλ. ἰδιαίτερη ἀτομικὴ ἐπεξεργασία ὑλικοῦ ἀπὸ τὴν μοναξιασμένην ψυχὴν, τόσο καὶ πιὸ μεγάλη ἢ τάση καὶ ἢ προσπάθεια νὰ βροῦμε μέσα ἐκφραστικὰ δημιουργώντας ἔργα, ποὺ φέρνουν τὴν ψυχὴν μας πρὸς τὰ ἔξω, μὲ ἄλλα λόγια τόσο πιὸ μεγάλη καὶ πρωτότυπη δημιουργία ἔργων πολιτισμοῦ. Μάλιστα μπορούμε νὰ ποῦμε: ἐκεῖ ποὺ ὁ καθένας τινάζει ἀπὸ πάνω του τὸ λῆθαργον τῆς παράδοσης καὶ τῆς κοινωνίας, καὶ ἔτσι γίνεται ξεχωριστὴ ὄντοτητα καὶ ἐσωτερικὴ ὑπαρξὴ μὲ ψυχικὴν μοναξιά καὶ ἀτομικὴ προσωπικὴ ἐπεξεργασία τοῦ ψυχικοῦ ὑλικοῦ, ἐκεῖ μονάχα μπορεί νὰ γεννηθῇ μέγας πολιτισμὸς σὲ ὅλες του τὶς ἀπόψεις!). Πολιτικὴ ἄμιλλα, εὐγε-

1) Σὰν πολὺ παράδοξος ὠρισμένως θὰ μᾶς φανοῦν αὐτὲς οἱ βαθεῖες ἀλήθειες, γιατί ἐμεῖς συνηθίσαμε τὴν ἀλήθεια νὰ τὴν στηρίζωμε σὲ ξένη ἀθηντικὴ σκέψη καὶ ποτὲ στὴ δική μας. Προτιμοῦμε νὰ ἀπαλαττόμασθε ἀπ' αὐτὸ τὸν κόπον καὶ πρὸ παντός ἀπ' αὐτὴ τὴν εὐθύνη. Αὐτὲς τὶς σκοτοῦρες τὶς φορτώνομε σὲ ἄλλους, ποὺ εἶχαν ἢ ἔχουν τὴν ὑπομονὴ καὶ τὸ θάρρος νὰ σκεφτοῦν μόνοι τους, εἴτε Ἀρχαῖοι ἢ Ἕλληνες εἶναι αὐτοὶ εἴτε Εὐρωπαῖοι εἴτε καὶ Ἀμερικανοί, εἴτε ἄλλοι ὅποιοιδήποτε. Ἐτοι φέρνομε στὰ χεῖλη μας δουρικὰ καὶ νεκρὰ ἀλήθειες ἀβασάνιστες, ἀχώνευτες καὶ ἀνεπεξέργαστες ἀπὸ τὴν ψυχὴν μας, Ἄπὸ τὸ σχολεῖν ἀκόμα μᾶς συνηθισαν νὰ παραδεχόμεσθε τὴν ἀλήθειαν τοῦ ξένου κύρους καὶ ὅχι τῆς λογικῆς μας ἐγκρίσεως. Ἡ ἀρχὴ τῆς γνώσεως μας εἶνε, νὰ παραδεχτοῦμε ἀνώτερους καὶ κατώτερους ἀνθρώπους ἢ καὶ ἔθνη. Ὅ,τι προέρχεται ἀπὸ τὸν ἀνώτερον, ἔστω καὶ ἂν δρᾷ σὲ χώρες, ποὺ ἀπέχουν χιλιάδες μίλια ἀπὸ τὴν δικήν μας ἢ σὲ ἐποχὰς ποὺ ἀπέχουν χιλιάδες χρόνια ἀπὸ τὴν ἐποχὴν μας μὲ διαφορετικὰς προϋποθέσεις καὶ ἀνάγκες, εἶναι ἀληθινόν, εἶναι καλόν,

νική συμπόνια, δίψα για έρευνα της αλήθειας, αγώνες έσωτερικώς για τό Θεό, πλούτος υλικώς, δημιουργική δύναμη στην καλλιτεχνία γεννιούνται μονάχα, όταν αιστανθοῦμε αὐτό τό χωρισμό και ζήσωμε τή ζωή της ατομικότητας, της ξεχωριστής ύπαρξης. Αὐτή είναι ή αίτια της εὐτυχίας μᾶ και της ἀπελπισίας μας, πού συνοδεύουν κάθε ἀληθινή ζωή.

Ἄν δέν αἰστανθοῦμε μέσα μας τήν ατομικότητα, δέ μπορούμε ὄχι μόνο νά δημιουργήσωμε δικό μας ἀληθινό πολιτισμό, μᾶ οἴτε νά κατανοήσωμε ἕναν ξένο. Για τοῦτο πρώτη ή Ἄναγέννηση, μιᾶ ἐποχή ἀνήσιχη και ταραγμένη, ἐνδιαφέρθηκε και ἐρεῦνησε τὰ προϊόντα τοῦ πολιτισμοῦ τῶν ἀρχαίων, γιατί βρήκε σ' αὐτὰ ψυχική ζωντάνια, ψυχική ταραχή και πάθος, πού παρακολουθοῦν πάντα τήν ατομικότητα.

Ἐπρεπε πρώτα νά ὑπάρχη αὐτή ή συγγένεια στὰ πάθη και στίς ψυχικές ταραχές της Ἄναγέννησης και τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ, για νά μπορέση κατόπι ή Ἄναγέννηση νά ἐκτιμήση τή νίκη και ἀξία της κυρίαρχης μορφής, πού ὑπόταξε τὰ πάθη ἐκφράζοντάς τα μέ τὰ μεγάλα ἔργα τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Για τοῦτο και ή Ἄναγέννηση δέν είναι φαινόμενο, πού ἔγινε μονάχα μιᾶ φορά. **Ἐξακολουθεῖ πάντα νά γίνεται ὅσο ή ατομικότητα, πού ἀγωνίζεται προσπαθώντας νά ἐκφραστῆ, καθρεφτίζεται στὰ βάρη συγγενικής περασμένης ἐποχῆς βρίσκοντας ὅμοια πάθη.** Καί κάθε νέος πολιτισμός, ὅταν στην προσπά-

είναι ὁμορφο. Ἐτσι τίποτε δέν είναι δικό μας, γιατί τίποτε δέ μᾶς ἀνησύχησε, τίποτε δέ μᾶς ἔγινε πρόβλημα, τίποτε δέ μᾶς ἦταν πραγματική μας ἀνάγκη, ἀπό τὰ ρούχα πού φοροῦμε και τὰ σπίτια πού κατοικοῦμε ὡς τήν ἐπιστήμη πού παπαγαλλίζομε. Ὅλα τὰ δανειζόμαστε χωρίς πραγματικά νά δουλέψωμε, νά ἀνησυχήσωμε, νά πονέσωμε για τήν ἀπόκτηση τους, ἐκτός ἀπό τόν κόπο νά τριγυρίζωμε στὰ διάφορα βιβλία και διάφορες χώρες ζητώντας δανεικά ἀπό προγόνους και ξένους. Ὅλα μᾶς είναι ἕνα στή ψυχή μας, στό αἶσθημα και στή σκέψη, κι ἂν τὰ δουλεύωμε, ἂν τὰ περιποιούμαστε, τό κάνουμε σά δούλοι, σά ραγιάδες ὑπηρετώντας κυρίους και ἀφέντες, ὄχι σάν πατέρες τὰ παιδιά τους, ἀφοῦ δέν εἴμαστε οἱ δημιουργοί τους. Γι' αὐτό δέ μπορούμε νά ἀγαπήσωμε και τή δουλειά μας. Μᾶς κουράζει, μᾶς καταβάλλει ή δουλειά ἀντί νά μᾶς ξεκουράζει και νά μᾶς ξαναγεῖνη. Γιατί ποτέ της δέν είναι ὁ σκοπός παρά μονάχα ἕνα ἀπλό μέσο για ἐξυπηρέτηση ἑνός καμιά φορά ταπεινοῦ ἐγωῖσμοῦ ή καμιάς θεσοῦλας. Ἡ ἐπιστήμη, ή καλλιτεχνία και γενικά ὁ πολιτισμός κατάντησε στὰ χέρια μας ἕνα ἀπλό μέσο για ἐπίδειξη και κατάληψη θέσεων. Ἐτσι κάμαμε και τήν ἐπιστήμη δούλα ἀπό κυρά, δούλα στίς ταπεινές μας φιλοδοξίες, για νά τήν ξεφορτωθοῦμε ὅταν πιά δέν τήν ἔχωμε ἀνάγκη, γιατί ποτέ δέν τήν ἀγαπήσαμε και πολύ μᾶς βασάνισε παρέχοντάς μας κόπους τόσο ὄχληρους. Μ' αὐτό τόν τρόπο πετύχαμε μονάχα νά ὀνομάσωμε κάτι ἐπιστήμη, πού πραγματικά δέν ἔχει παρά τήν ἐξωτερική μορφή κοινή μέ τήν ἀληθινή ἐπιστήμη. Ἡ δίψα για τήν ἀλήθειᾶ, πού είναι τό ἐλατήριο και ὁ σκοπός της ἐπιστήμης γεννιέται, ὅταν πρώτα ἔσωτερικά ἀποδώσωμε ἀξία στην ἀλήθεια. Μᾶ αὐτό δέ μπορεῖ νά γίνη χωρίς τήν ψυχική μοναξιά, τό τραβήγμα της ψυχῆς ἀπό τίς ἐπιδράσεις τοῦ ἔξω κόσμου, τήν ἀνησυχία και ταραχή της. Ἐκεῖ μέσα μόνη της θά προβληματοποιήση ὅλες τίς ἀξίες της και θά τίς κάμη ἰδιοχτησία της και ἀντί δούλος τους γίνεται πιά ὁ δημιουργός τους, ὁ ἑνσαρκωτής και ἀντιπρόσωπός τους. Τότε μονάχα θά εἴχαμε και πίστη στην ἀξία τοῦ ἔργου μας, πεποίθηση στίς γνώμες μας, ἀντοχή στή δουλειά μας και ἀποτελεσματικότητα, θάρρος και αὐταπάρνηση σέ ὅ,τι ἐβάλαμε για σκοπό της ζωῆς μας. Ἐτσι θάγαπούσαμε και τό ἔργο μας και δουλεύοντας σ' αὐτό θά εἴμαστε πλούσιοι και εὐτυχημένοι, πάντα νέοι και χαρούμενοι. Αὐτό είναι τό πρώτο γνώρισμα, τοῦ ἀληθينوῦ δημιουργικοῦ πολιτισμοῦ, πού προϋποθέτει τήν ατομικότητα και ἀπαλλαγῆ ἀπό κάθε δούλική ἐξάρτηση ἀπό τήν παράδοση και ἀνωτερότητα ἀληθινή και πού ἔχει ἀποτέλεσμα τήν ἀληθινή ἀγάπη και ἐκτίμηση τοῦ μεγάλου Ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ἀγάπη παιδιοῦ πρὸς πατέρα και ὄχι δούλου πρὸς κύριο. Σ.Μ.

θειά του νά ἐκφραστῆ βρίσκη δικές του μορφές και ἔτσι δημιουργῆ πρωτότυπα ἔργα πολιτισμοῦ, ὑπάρχει ή ἐλπίδα κι αὐτός μιᾶ φορά νά ξαναγεννηθῆ. Αὐτή ή ἀναγεννητική διάθεση ἔπρεπε στην ψυχή τῶν φιλολόγων νά κρουφοκαίη σά μιᾶν αἰώνια φωτιά, ἔπρεπε νά είναι αἰώνια νεαρή, χωρίς ποτέ της νά γεραῖ.

Γιατί και τό κύριο γνώρισμα της νεότητας είναι τό ἴδιο μ' αὐτό, πού περιγράφωμε: νά αὐτοανακαλύπτεται και νά ἀγωνίζεται προσπαθώντας νά ἐκφράση τό ἔσωτερικό της περιεχόμενο. Μονάχα ἀπ' αὐτή τήν ἀποψη μπορούμε νά κατανοήσωμε και τίς πρωτεϊκές μεταμόρφωσες της ἐφηβικῆς ἡλικίας. Ἄν οἱ νέοι δέν αἰστανθοῦν μέσα τους αὐτή τήν αἰώνια ἀναγέννηση, πού σέ κάθε ψυχή ἀνακινεῖται μέ νέες θύελλες και νέες τρικυμίες, δέ μπορούμε ἑμεῖς νά φτεεύωμε ἀξίες στίς ψυχές τους, ἔστω κι ἂν κατέχωμε τοὺς πλούσιους θησαυρούς τῶν περασμένων χρόνων.

Μετάφραση Π. Παϊδοῦση

(ἀκολουθεῖ συνέχεια)

Π. ΛΟΡΕΝΤΖΑΤΟΥ

ΚΑΘΗΓΗΤΗ ΤΗΣ ΑΡΧ. ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ ΣΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

ΠΩΣ ΤΟΝ ΚΑΤΑΛΑΒΑΙΝΩ ΤΟ ΔΗΜΟΤΙΚΙΣΜΟ

Για τό δημοτικισμό θά μπορούσε νά γραφτῆ ὀλόκληρο βιβλίο—και θά γραφτῆ μιᾶ μέρα—μᾶ ἔδω ὅσο για τώρα θά γράψω λίγα μονάχα λόγια για κείνους, πού θά διαβάσουν τήν Ἄναγέννηση. Καί είναι ἀνάγκη νά πῶ πῶς τον καταλαβαίνω τό δημοτικισμό, γιατί τόν τελευταῖο καιρό γράφτηκαν πολλά κι ἄκουσε κανεῖς πολύ περισσότερο, τόσο πού ὁ κόσμος σκοτισμένος, βρίσκειται, ὅπως συνέβηκε κι' ἄλλη φορά ἔδω και χρόνια, σέ κάποια ἀνησυχία—πάντα λιγότερη ἀπό τότε—γιατί πολλοί πιστεύουν και πολλοί το λέν και φανερά, πῶς θρησκεία και γλῶσσα και πατρίδα ἔχουν ἔχθρους κρυφούς και φανερούς ὄλους ἐκείνους πού πιστεύουν στό δημοτικισμό. Κι ἔτσι ὁ κοσμάκης, πού γι' αὐτόν πολύ σωστά πατρίδα, γλῶσσα και θρησκεία είναι ἱερά, κι' ὅταν του τα πειραξῆς ξεθεθίζεται, αἰσθάνεται ἀντιπάθεια για κάθε ἄνθρωπο, πού θά του πῶν πῶς είναι δημοτικιστής. Πολλοί τό δημοτικιστή τόν λέγουν μαλλιαρό, ἄθεο, κομμουνιστή, μπολσεβίκο, ἀναρχικό και τό χειρότερο είναι πῶς τήν ἴδια ἰδέα ἔχουν κι' ἄλλοι—οἱ περισσότεροι ἀπ' αὐτούς είναι τῶν ἐπιτήδειων τὰ θύματα—πού πήραν κάποια μόρφωση και ξεχωρίζουν ἀπό τόν ἀγράμματο κοσμάκη κι' ἔχουν στήν κοινωνία κάποια θέση. Κι' ἔτσι γεννήθηκε ἀνάμεσό μας ἕνας χωρισμός, πού, ἂν κρατήση καιρό, θά βγῆ χωρίς ἄλλο σέ κακό και δέ θά μας ἀφήση ὅσο χρειάζεται ἡσυχους νά κοιτάζωμε ἄλλες δουλειές, πού πρέπει νά κοιτάζωμε. Ὅπως είναι πολλοί ἐκείνοι πού μέ τὰ γραψίματά τους και τὰ λόγια τους χτυποῦν μέ λύσσα τό δημοτικισμό και τον νομίζουν κίνδυνο για τό Ἔθνος—πολλοί καμώνονται γι' αὐτό και ἔξερνοντας πῶς είναι ψέματα το λέν—ἔτσι δέν είναι λίγοι οἱ ἄλλοι πάλι πού μ' ἐπιμονή και μέ φανατισμό ὑπερασπίζονται τό δημοτικισμό και τον ὑπο-

στηρίζουν, γιατί πιστεύουν πως έτσι το Έθνος δεν έχει τίποτα να φοβηθή, απεναντίας μάλιστα είναι ο μόνος δρόμος που θα πάρη πολὺ γρήγορα—τον παίρνει ολόενα—και παίρνοντάς τον θα μπορέση να πάη ὀμπρὸς και να παλαίψη κοντὰ στους ἄλλους γείτονές μας γιὰ τὴν ὑπαρξή του και τὴν τύχη τῆς φυλῆς πάντα μ' ἐπιτυχία. Εἶναι λοιπὸν ἀκόμα ὁ χωρισμὸς μεγάλος και πρέπει νὰ λείψη και μιὰ μέρα θὰ λείψη, ἂν εἰλικρινὰ και τίμια οἱ διαβασμένοι ποῦν τὴν ἀλήθεια καθαρά, κι ἀντὶς πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς μὲ λόγια φουσκωμένα και μὲ ψέματα νὰ ζητοῦν νὰ θολώνουν τὰ νερά, ἂν ἀποφασίσουν νὰ βάλουν τὰ πράγματα στὴ θέση τους και νὰ τα συζητήσουν μὲ ψυχραιμία και χωρὶς κακία. Γι' αὐτὸ θάθελα κοντὰ ξέμένα νὰ γράφουν γιὰ τὸ δημοτικισμὸ τὴ γνώμη τους κι' ἄλλοι—ὄχι ἀοριστίες—και νὰ μάθῃ ὁ κόσμος τὴν ἀλήθεια, γιατί δὲν εἶναι και σωστὸ σὲ τόσο μεγάλο γιὰ τὸ Έθνος ζήτημα νὰ βρίσκωνται οἱ διαβασμένοι χωρισμένοι. Αὐτὸ πρέπει νὰ γίνῃ, ὅσο κι' ἂν εἶν' ἀλήθεια, πὸς βλέπει κανεὶς τὸ Έθνος νὰ τραβᾷ τὸ δρόμο του χωρὶς νὰ δίνῃ προσοχὴ πολλή στῶν προκομμένων τοῖς συζητήσεις και τὰ μαλώματα και πὸς μέρα μὲ τὴν ἡμέρα ὄλο και περισσεύουν ἐκεῖνοι που εἶν' ἔτοιμοι και θέλουν μ' ἀπάθεια ν' ἀκούσουν ἀπὸ τοὺς μορφωμένους τοῖς ιδέες τους και πᾶνε νὰ παραδεχτοῦν, ὅτι ὁ δημοτικισμὸς δὲν εἶναι γιὰ τὴν Ἑλλάδα και τὸ Έθνος κίνδυνος. Αὐτὸ ξέρουν αὐτοὶ καλά, ὅτι το παραδέχονται και το πιστεύουν χιλιάδες ἄνθρωποι, γραμματισμένοι, λόγιοι, ἐπιστήμονες μορφωμένοι, νέοι και γέροι, γυναῖκες κι' ἄνδρες και δὲν το χωράει ὁ νοῦς τους πὸς μπορεῖ ὄλο αὐτοὶ νὰ ναι προδότες κι' ἄθεοι ὅπως τους λέν οἱ γλωσσαμύνητες. Γιατὶ δὲν εἶναι μυστικὸ, ἀφοῦ οἱ ἴδιοι δὲ ὅσοι πολεμοῦν τὸ δημοτικισμὸ το γράφουν και το λέν πὸς ὁ δημοτικισμὸς—αὐτοὶ λέν ὁ μαλλιαρισμὸς—ὄλο και προοδεύει περισσότερο κι' ἀπλώθηκε γιὰ νὰ ναι οἱ κήρυκές του, λέν, φοβέροι και καταχθόνιοι σ' ὅλη τὴν κοινωνία. Κι' ἀλήθεια κάθε τάξη και κάθε κλάδος στὴν κοινωνία ἔχει σήμερα μέσα του πολλοὺς ἢ λίγους που πιστεύουνε σ' τὸ δημοτικισμὸ. Δασκάλους, ἀξιωματικούς, πολιτικούς, συγγραφεῖς, γραμματισμένους κι' ἐπιστήμονες, ἂν κανεὶς καλά προσέξῃ, θὰ ἴδῃ πὸς τους ἐνθουσιάζει τοῦ δημοτικισμοῦ ἢ ἰδέα. Γιὰ ὄλους αὐτοὺς ὁ δημοτικισμὸς δὲν εἶναι προπαγάνδα, δὲν εἶναι αἴρεση που πολεμᾷ τὴ θρησκεία και θέλει νὰ μας χαλάσῃ τὴ γλώσσα· δὲν εἶναι σάρκωμα που κόλλησε σ' τῆς κοινωνίας μας τὸ σῶμα γιὰ νὰ τῆς ἐτοιμάσῃ γάργαρινα και σαπίλα, νὰ σπάσῃ τὴν οἰκογένεια και νὰ μας φέρῃ τὸ Έθνος σὲ μαρasmus και θάνατο.

Και τώρα ἂς δοῦμε σὰν τί θέλει νὰ πῆ και τί γινεῖται, ὅπως παρουσιάζεται σ' τὴν κοινωνία μέσα ὁ δημοτικισμὸς. Τὸ Έθνος τὸ ἑλληνικὸ ἔπειτ' ἀπὸ σκλαβιά βαρεια, που βάσταξε καιροὺς και χρόνια, σὰν νάταν ἕνας ἄνθρωπος, σηκώθηκε κι' ἐχτύπησε τὸν Τοῦρκο κι' ἀπόχτησε τὴ λευτεριά κι' ἔκαμε κράτος και βασιλείο, κράτος ὅπως ὄλο το ξέρομε μικρὸ, γιατί δὲν πῆρε μέσα του σ' τὴν ἀρχὴ ὄλους τοὺς σκλαβωμένους. Μὰ οἱ ἐλευτερωμένοι δὲν ξεχνοῦσανε τοὺς σκλάβους κι' ἔπειτ' ἀπὸ προσπάθειες κι' ἀγῶνες, που πὸτ' ἐπὶγαῖναν καλά, πότε πάλι φαινότανε σὰν νὰ φευγε μὲσ' ἀπ' τὰ χέρια τους ἢ λευτεριά γιὰ κείνους που ἀκόμη ἦσαν σκλάβοι, ἐφτάσαμε ἐκεῖ που φτάσαμε κι' εἴμαστε ὅτι εἴμαστε σὰν ἔθνος και σὰν κράτος. Κι' ἔτσι ζοῦμε σὰν λαὸς και σὰν ἔθνος μὲ τοὺς χαρὲς μας και τοὺς λύπες μας, μὲ τὰ καλά μας και τὰ ἐλαττώματά μας, σὲ δύο λόγια μὲ τὸ χαρακτῆρα μας τὸν ἔθνικὸ, ὁποῦ μας ξεχωρίζει και μας δίνει μιὰ θέση ἀνάμεσα σ' τοὺς ἄλλους λαοὺς που βρίσκονται στὴν Ἀνατολή. Κι' ἔχομε οἱ Ἕλληνες μεγάλη και πολλῶν χρόνων ἱστορία κι' ἀπ' τοὺς παλιούς ἀκόμη χρόνους τῆς πατρίδας μας, που ἔζησε ἢ

φυλὴ μας σὰν ἀρχαία Ἑλλάδα και σὰ Βυζάντιο κρατήσαμε κι' ἔχομε πολλά και πρῶτα πρῶτα τὴν ἔθνικὴ συνείδηση, γιατί δὲν ξεχάσαμε ποτὲ πὸς εἴμαστε Ἕλληνες, οὔτ' ἐχαθήκαμε κι' ἐλείψαμε ἀπ' τὸν κόσμο σὰν ἔθνος, σὰν φυλὴ, ὅπως συνέβηκε σ' ἄλλους λαοὺς και σ' ἄλλα ἔθνη που σθῆσανε και δὲν ὑπάρχουν πλιά. Κ' ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἔθνικὴ συνείδηση κρατήσαμε κι' ἔχομε σὰν πλούσια και μεγάλη κληρονομιά ἀπὸ τὸν παλιὸ καιρὸ τὴ γλώσσα, θέλω νὰ πῶ τὴ γλώσσα, που μιλάμε σ' τὴν Ἑλλάδα ὄλο σήμερα και που εἶναι αὐτὴ ἢ τελευταία μορφή που πῆρε μιὰ γλώσσα, που ἔζησε περισσότερο ἀπὸ τρεῖς χιλιάδες χρόνια, ἀπ' τὸν καιρὸ τοῦ Ὀμηρου κι' ἀκόμη πλιὸ μπροστὰ ὡς τὰ σήμερα και που τὴν λέει ἢ ἐπιστήμη που ψέμα δὲν γνωρίζει, γλώσσα ἑλληνικὴ.

Ἐδῶ θέλω νὰ με προσέξουν ὅσοι θὰ με διαβάσουν κι' ἂν ἦταν βολετὸ θὰ ἤθελα νὰ μ' ἀκούσουν ὄλο οἱ γραμματισμένοι, ἀκόμη κι' ὁ κοσμάκης ὁ ἀγράμματος, γιατί μ' αὐτὴ τὴ λέξη **γλώσσα ἑλληνικὴ, γλώσσα μας, γλώσσα**, καθένας σ' τὴν Ἑλλάδα, σὰν γράφῃ ἢ σὰν διαβάζῃ γιὰ τὸ ζήτημα τὸ γλωσσικὸ ἢ σὰν ἔχη μπροστὰ του κανένα ἄλλο τέτοιο ζήτημα, βάνει σ' τὸ νοῦ του ὅτι του κατέβῃ, ὅτι θέλει και τοῖς περισσότερες φορὲς ἐπίτηδες ὅτι τον συμφέρει γιὰ νὰ θολώσῃ τὰ νερά κι' ἔτσι ἢ λέξη τοῦ χρησιμεύει, ὅπως συχνὰ συμβαίνει στὸν ἄνθρωπο που δὲν ἔχει εἰλικρίνεια, ὄχι γιὰ νὰ μας πῆ ὅτι ἔχει σ' τὸ νοῦ του παρὰ γιὰ νὰ μας το κρύψῃ ὅτι αἰσθάνεται.

Λοιπὸν ἢ ἐπιστήμη παραδέχεται, κι' ἔτσι πρέπει νὰ γίνεταί κάθε σωστὴ συζήτηση πὸς **ἢ γλώσσα ἢ ἑλληνικὴ, ἢ γλώσσα μας, ἢ γλώσσα**, βασιταί ἀπὸ τοὺς παμπάλαιους τοὺς χρόνους, πολὺ προτιμῶν ἀπ' τὸν Ὀμηρὸ ἕως σήμερα και μας παρουσιάζει ἢ γλώσσα που μιλάμ' οἱ Ἕλληνες οἱ σημερινοὶ αὐτῆς τῆς γλώσσας τῆς ἑλληνικῆς τὴν τελευταία τῆς μορφή. Μερικοὶ δὲν παραδέχονται πὸς ὑπάρχει τέτοια γλώσσα, μιὰ γλώσσα δηλαδὴ νεοελληνικὴ κοινή, που μ' αὐτὴ ὄλο μας καταλαβαίνουμε ὁ ἕνας τὸν ἄλλο και σ' αὐτὴ λέμε ὅσα αἰσθανόμαστε κι' ὅσα ἔχομε σ' τὸ νοῦ και σ' τὴν ψυχὴ μας. Αὐτοὶ λέν—οἱ πλιὸ τρανοὶ χωρὶς νὰ το πιστεύουν—πὸς ὑπάρχουν μονάχα διάλεχτοι και ἰδιώματα, που πᾶει νὰ πῆ γλώσσες ξεχωριστὲς τοῦ κάθε τόπου κι' αὐτὲς οἱ γλώσσες οἱ ξεχωριστὲς χρησιμεύουν μονάχα σ' τοὺς ἀνθρώπους που ζοῦνε σ' ἕναν τόπο γιὰ νὰ μιλοῦν και νὰ συνεννοοῦνται μεταξύ τους. Αὐτὸ τὸ ξέρομε, δὲν εἶναι ψέματα. Μὰ εἶναι ψέμα νὰ λέῃ κανεὶς και μάλιστα γλωσσολόγος πὸς δὲν ἔχομε οἱ Ἕλληνες ὄλο μαζί μιὰ κοινὴ νέα γλώσσα, που τὴνε λέν δημοτικὴ, ἀδιάφορο ἂν εἶναι ἀνώμαλη κι' ὄχι ὁμοίμορφη, κι' ἂν δὲν ἔχουν οἱ λέξεις ἕνα και πάντα τὸν ἴδιο σταθερὸ τύπο κι' ἂν τὸ ὑλικὸ τῆς εἶναι παρμένο ἀπὸ πολλὰς κι' ὄχι ὅμοιες πηγές. **Ὅτι μιὰ τέτοια γλώσσα ὑπάρχει κι' εἶναι ζωντανὴ και βγαίνει μὲσ' ἀπ' τὴν ἑλληνικὴ ψυχὴ, γιατί εἶναι τῆς ψυχῆς μας ὁ καθρέφτης, το ξέρομ' ὄλο και το βλέπουμε τὴν ὥρα που ἕνας ἀπ' τὴν Ἀσία, ἀπὸ τὸν Πόντο, ἀπὸ τὴ Θράκη, ἀπ' τὴ Ρούμελη ἢ ὁ νησιώτης ἀπ' ὄποιο και νὰ ναι νησι ἢ ὄποιος ἄλλος Ἕλληνας ἀπ' ὄπου και νὰ βρεθῇ μπροστὰ μας εἴτε γραμματισμένος εἴτε ἀγράμματος μας μιλεῖ και τον καταλαβαίνουμε καλά ὅσο κι' ἂν τὰ λόγια του βγαίνουν χρωματισμένα μὲ κάποιο χρῶμα, που ἄθελα παίρνει ἀπὸ τοῦ τόπου του τὴ διάλεχτο.** Εἶπα τόσα γιὰ τὴ γλώσσα, γιατί παρκατὸν θὰ μας χρειαστοῦν και χωρὶς αὐτὰ συνεννόηση δὲν γίνεται.

Ἐς δοῦμε ἀκόμη τί ἄλλο ἀπ' τὸν παλιὸ πολιτισμὸ και πλιὸ συχνὰ ἀπ' τὸ βυζαντινὸ—βυζαντινὰ φυλάξαμε πολλά—κρατήσαμε κι' ἔχομε, ἀλλαγμένο βέβαια, μὰ πάντα ἰκό μας μὲ τύπο καθαρὸ ἑλληνικὸ, που τίποτα νὰ μας το πάρη δὲν

μπορεί κι' οὔτε ποτέ και θὰ το χάσουμε ὅσο εἴμαστ' ἔθνος κι' ὅσο δὲν χάνουμε τὸν ἔθνικό μας, τὸν ἑλληνικό μας χαρακτήρα. Σ' τὴν ἀρχὴ ἐβάλαμε τὴν ἔθνικὴ συνείδηση, ἔπειτα τὴ γλῶσσα, κοντὰ εἰς αὐτὰ πρέπει νὰ πᾶν οἱ παραδόσεις, πολλὲς συνήθειες, πολλὲς ἰδέες που τοῖς βρίσκουμε σὲ χίλια δυό, ὁ τρόπος που το βλέπουμε ἓνα πρᾶμα ἢ το αἰσθανόμαστε ἢ το καταλαβαίνουμε κι' ἄλλα πολλά. Κι' ἂν δοῦμε ἀκόμη τί κλείνουν μέσα τους τὰ παραμύθια μας και τὰ τραγούδια μας, κι' ἂν θελήσουμε νὰ κάμουμε σπουδὴ ἀπάνου και εἰς τοῖς προλήψεις και εἰς τοῖς δεισιδαιμονίες τοῦ λαοῦ, ἂν κοιτάξουμε μὲ προσοχὴ πῶς χορεύουμε, πῶς τραγουδάμε, πῶς ντινόμαστε, πῶς φτειάνουμε τὸ σπῆτι μας, πῶς ζῆ ἢ οἰκογένεια, πῶς γιορτάζουμε, πῶς δίνουμε εἰς τὸν ἄλλο νὰ καταλάβῃ τὴ λύπη μας και τὴ χαρὰ μας, τὸ πάθος μας και τὸ θυμὸ μας, πῶς δουλεύουμε τὴν κάθε τέχνη—μιλῶ γιὰ τοῖς τέχνες τοῖς γνήσιες λαϊκὲς—ὅλα αὐτὰ μαζί κάνουν τὴ ζωὴ ἑνὸς λαοῦ—τότε θὰ καταλάβουμε ὅτι ἡ ζωὴ τοῦ λαοῦ μας εἶναι ὁλόκληρη μιὰ συνέχεια τῆς ζωῆς τῆς περασμένης τοῦ παλιοῦ καιροῦ κι' εἶναι τῆς ζωῆς αὐτῆς ἢ τελευταία, ἢ σύγχρονη μορφή, γιὰτὶ μιὰ εἶναι ἡ ἑλληνικὴ ψυχὴ. Ἔτσι ἡ ἐπιστήμη παραδέχεται πως δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ καταλάβῃ πολλὰ ἀπ' τὸν ἀρχαῖο πολιτισμὸ, ἂν δὲν κοιτάξῃ πῶς ζῆ σήμερα ὁ λαὸς μας και ὅτι τοῦ λαοῦ μας τὴ ζωὴ δὲν μπορεῖ νὰ τὴν χωρίσουμε ἀπ' τὴν ἀρχαία και πρὸ πάντων ἀπὸ τὴ βυζαντινὴ. Βέβαια εἰς τὴ νεοελληνικὴ ζωὴ ἔχει πολὺ νὰ κάμῃ ὁ πολιτισμὸς ὁ σύγχρονος τῶν Εὐρωπαϊῶν, πού αὐτὸς μὲ τὰ δυνάτά του ῥέματα πολεμᾷ νὰ τα κάμῃ ὅλα τὸ ἴδιο και νὰ τοὺς δώσῃ τὸν ἴδιο τύπο, μὰ ἔμεῖς πρέπει νὰ κρατήσουμε μὲ ὅλα τὰ δυνατά μας τὸν τύπο τὸν δικό μας, που κάνει τὸν χαρακτήρα μας τὸν ἔθνικόν. Ἔτσι εἰς τὸ συναγωνισμό μας μὲ τοὺς γείτονές μας θὰ βάλουμε εἰς ἐνέργεια μὲ ὅλο του τὸ μεγαλεῖο και μὲ ὅλη του τὴ δύναμη τὸν δικό μας τὸν νεοελληνικὸ πολιτισμὸ και θὰ τον προχωρήσουμε, σὰν βαρτοῦμε εἰς τὰ σωστά μας νὰ γνωρίσουμε ὅσο μπορέσουμε καλύτερα τὸ λαὸ μας. Ἀπὸ τὴ γνωριμία μας μὲ τὸ λαὸ μας θὰ βγάλουμε και θὰ παρουσιάσουμε εἰς τοὺς ἄλλους ἐπιστήμη, τέχνη, λογοτεχνία, που θὰ ναι πέρα ὡς πέρα γνήσιες νεοελληνικὲς κι' ἀπάνου ἀπ' ὅλα αὐτὰ θὰ ἀποχτήσουμε φιλοσοφία νεοελληνικὴ που θὰ ταιριάζῃ εἰς τοῖς ἀνάγκες μας και θὰ μας κανονίξῃ ὅλη μας τὴν ἔθνικὴ ζωὴ. Αὐτὰ περιμένουν κι' αὐτὰ ἐλπίζουν ὅσοι πιστεύουν εἰς τὸ δημοτικισμό. Σ' τὸν ἑλληνικὸ λαὸ και εἰς τὴν ἑλληνικὴ ψυχὴ ζητᾷ νὰ μας φέρῃ πιὸ κοντὰ ὁ δημοτικισμὸς και δὲν μου φαίνεται νὰ κάνῃ ἔγκλημα. Μὰ τότε ποιὸ εἶναι τὸ ἔγκλημά του και τὸν πολεμοῦν τόσο και τόσο και μὲ τόση λύσσα φωνάζοντας, πως εἶν' οἱ δημοτικιστὲς—προτιμοῦν νὰ τοὺς λέγουν μαλλιαροὺς—ἐχθροὶ τοῦ Γένους και **ἀποτελοῦσιν αὐτόχρομα ἔθνικὸν κίνδυνον**; Ὁ δημοτικισμὸς ὅπως παρουσιάζεται ἀνάμεσὸ μας σήμερα—ὁ δημοτικισμὸς δὲν εἶναι χτεσινὸς—ἀφοῦ εἰς τὰ παλιότερα τὰ χρόνια εἰς τὸν καιρὸ τοῦ Κοραῖ και πρωτύτερα κι' ὑστερώτερ' ἀπ' τὸν Κοραῖ εἰς τὴν πλιὸ μεγάλη ἀπαίτηση πούχε νὰ κρατήσουμε γιὰ γλῶσσα που θὰ γράφουμε, τὴ γλῶσσα που μιλάμε, τὴ νεοελληνικὴ, τὴ δημοτικὴ*) ὅπως ἔκαναν τότε πολλοί,

*) Εἶναι ἀλήθεια πως ποτὲ μιὰ γλῶσσα που γράφεται δὲν εἶναι εἰς ὅλα πέρα γιὰ πέρα ἢ ἴδια μὲ μιὰ γλῶσσα που μιλιέται, μὰ δὲν πρέπει νὰ ξεχνᾷμε πως κάθε γραφομένη στηρίζεται ἀπάνου σὲ μιὰ γλῶσσα που μιλιέται ἔτσι πάντα μιὰ δμιλουμένη ἐξυπνώνεται σὲ γραφομένη· μόνο ἡ δικὴ μας καθαρεύουσα γίνηκε γραφομένη χωρὶς νὰ μιληθῇ ποτὲ ἀπὸ κανένα. Τὸ ἴδιο ἔγινε μονάχα σὲ μερικὸς λαοὺς, που δὲν εἶναι δὰ περιφημοὶ γιὰ τὰ καλά τους. Γι' αὐτὸ δὲν εἶναι σωστὸ αὐτὸ που λένε—μάλιστα δὲν ἔπρεπε ποτὲ νὰ το πῆ παιδαγωγὸς—ὅτι τὰ ἑλλη-

ὁ Ρήγας μὲ τὸ θούριό του, ὁ Μηνιάτης, ὁ Σολομός, ἐκεῖνοι που ἀγωνίστηκαν εἰς τὰ 21 και μας ἔδωκαν τὴ λευτεριά, ὁ Μακρυγιάννης κι' ἄλλοι κι' ἄλλοι, ἀφοῦ εἰς τὴν ἀπαίτησή του που ὅλοι καταλαβαίνουμε τί ἄξιζε δὲν λογαριάστηκε κι' ἐπήρανε τὰ πάνου οἱ λογιώτατοι και οἱ καλαμαράδες μὲ τὴν **καθαρεύουσα**—τὸ ἴδιο εἶχε συμβῆ εἰς τὴ βυζαντινὴ ἐποχὴ που γράφανε μιὰ γλῶσσα που κανεὶς δὲν τὴν μιλοῦσε, πάρα πολὺ λίγα γράφτηκαν εἰς τὴ γλῶσσα που μιλιόταν—πιστεύοντας πως μὲ τὴ σοφία τους και τὴν ἑλληνομάθειά τους θάρτη μιὰ στιγμὴ που ὅλοι πέρα ὡς πέρα οἱ Ἕλληνες, ὁλόκληρο τὸ ἔθνος, και θὰ γράφῃ και θὰ μιλῇ μιὰ γλῶσσα εὐγενικὰ κι' ὄχι χυδαία και πως μ' αὐτὴ θὰ γυρίσουμε σιγὰ σιγὰ εἰς τὴ γλῶσσα τὴν ἀρχαία και θ' ἀναστήσουμε τὴ δόξα τὴν παλιὰ και τὸ ἀρχαῖο μεγαλεῖο, **ΒΛΕΠΕΙ ΚΑΙ ΚΗΡΥΧΝΕΙ** πως ὁ δρόμος που πήραμε δὲν εἶναι ὁ δρόμος που μας πρέπει και μας χρειάζεται, πως αὐτὸς ὁ δρόμος δὲν μας ἔβγαλε κι' οὔτε μπορεῖ νὰ μας βγάλῃ εἰς ὅσα σὰν ἔθνος ἔχουμε ὑποχρέωση νὰ ζητήσουμε και νὰ πιτύχουμε και πως μέσα σὲ τόσα χρόνια ἀπὸ τότε πού χτυπήσαμε τὸν Τοῦρκο δὲν ἐτοιμάσαμε ὅτι θὰ πρεπε νὰ τόχουμε ἔτοιμο γιὰ νὰ τραβήξουμε μπροστά.

Μὰ θὰ μου πῆτε τόσα που καταφέραμε ὡς τὰ σήμερα εἶναι τίποτα; Ἄν δὲν βγάλαμε φιλοσόφους, ἐπιστήμονες, ποιητάδες, συγγραφεῖς, καλλιτέχνες, που ἡ ἀξία τους νὰ ἔχη σημασία γιὰ ὅλο τὸν κόσμον, δὲν εἶναι γιὰ μᾶς μεγάλοι ἄνθρωποι που παρουσίασε ὁ τόπος ὡς τώρα εἰς τὴν ἐπιστήμη και εἰς τὴν τέχνη και δὲν ἐκάμαμε μεγάλη πρόοδο σὲ πλοῦτος και σὲ μόρφωση και εἰς τὸ τέλος τῆς γραφῆς εἶναι μικρὲς οἱ ἐπιτυχίες μας εἰς τοὺς τελευταίους πολέμους; Πῶς μπορούσαν νὰ γίνουν ὅλα αὐτὰ μέσα εἰς ἑκατό, ἔπειτ' ἀπὸ τὴν ἐπανάσταση τοῦ 21, χρόνια, που αὐτὴ ἡ ἐπανάσταση μας εἶχε ἀφανίσει, ἂν δὲν πατοῦσαμε στερεὰ κι' ἂν ὁ δρόμος που πήραμε ἦταν στραβός; Ὅλα αὐτὰ εἶν' ὠραῖα νὰ τα λέῃ κανεὶς, μὰ εἶναι λόγια παχιά και φουσκωμένα που μ' αὐτὰ δὲν μπορούμε νὰ κάμουμε τὸν ἄλλο νὰ πιστέψῃ πως πᾶμε καλά—πως δὲν πᾶμε καλά τὸ βλέπουμε και τὸ μαρτυροῦν πολλὰ—και πως ὁ δημοτικισμὸς εἰς ὅτι ζητᾷ ἔχει ἄδικο. Ὁ δημοτικισμὸς θέλει νὰ μας φέρῃ πλιὸ κοντὰ εἰς τὴν λαϊκὴ ψυχὴ, θέλει νὰ μας κάμῃ ν' ἀγαπήσουμε τὸ κάθε τι που ἔχει σχέση μὲ τὸ λαὸ μας γιὰ νὰ τον γνωρίσουμε καλύτερα και νὰ τον ἀγαπήσουμε βαθιά. Ἀπ' τὴν ἀγάπη αὐτὴ και τὴν ἀφοσίωση σὲ τὸ λαὸ μας θὰ κάμουμε κι' ἔμεῖς τὸν δικό μας, τὸν νεότερο νεοελληνικὸ πολιτισμὸ.

Αὐτὰ πιστεῖται ὁ δημοτικισμὸς. Τοῦ δημοτικισμοῦ τὰ λόγια ἀκούσανε ὅσοι σὰν ἐπιστήμονες κοιτάζαν και τό καμαν δουλειὰ νὰ καταγίνουν μὲ τοῦ λαοῦ μας τὴ ζωὴ, μὲ τοῖς παραδόσεις του, μὲ τὴ γλῶσσα του. Αὐτοὶ ἦταν οἱ φωτισμένοι που δειξαν εἰς τοὺς ἄλλους πού πρέπει νὰ προσέξουν κι' ἔτσι ἡ λογοτεχνία μας βγῆκε

νόπουλα εἰς τὸ σχολεῖο πρέπει νὰ μάθουν τὴν καθαρεύουσα και ν' ἀφήσουν τὴ μητρικὴ τους γλῶσσα δηλ. νὰ μάθουν μιὰ ἄλλη γλῶσσα *ἐπίσημον, ἔθνικὴν, πανελληνιον*, ἀπαράλλαχτα ὅπως γίνεται εἰς ἄλλους πολιτισμένους λαοὺς, ὅπου τὰ παιδιὰ εἰς τὸ σχολεῖο εἶναι ὑποχρεωμένα ν' ἀφήσουν τὴ μητρικὴ τους γλῶσσα γιὰ νὰ μάθουν τὴν *ἐπίσημον, τὴν ἔθνικὴν*. Ὅσοι τὰ λέν αὐτὰ δὲν προσέχουν πως εἶναι κάποια διαφορὰ γιὰτὶ τὸ παιδί εἰς τὴν Εὐρώπη πηγαίνοντας εἰς τὸ σχολεῖο ἀφίνει *τὴν μητροδίδακτον, τὴν μητρικὴν* που ναι διάλεκτος γιὰ νὰ μάθῃ *τὴν ἐπίσημον, τὴν ἔθνικὴν*, που τὴν μιλοῦν ἑκατομμύρια, ἐν ᾧ σὲ μᾶς ποῖος μιλά τὴν καθαρεύουσα; Ποιὸς λέει: *ὁ παῖς ἀνεξρηχῆθη ἐπὶ τῆς κερσείας*; ἢ: *ὁ βοῦς μυκάται*; ἢ: *ἀπέθανον και τὰ τέσσαρα αὐτῆς τέκνα*; Δὲν λέμε ὅλοι σοφοὶ και ἀγράμματοι, καθαρευουσιᾶνοι και δημοτικιστᾶι: *τὸ παιδί σκαρφάλωσε (ἀνέθηκε) εἰς τὴν κερρασιά*; *τὸ βόδι μονγρίζει*; *πέθαναν και τὰ τέσσαρά της παιδιὰ*;

ἀπ' τὸ στραβὸ τὸ δρόμο, παράτησε γιὰ πάντα τὴν καθαρεύουσα κι' ἄρχισε λίγο λίγο νὰ βρῖσκη καὶ «θέματα» στοῦ λαοῦ μας τὴ ζωὴ, γιὰ νὰ μπορέσῃ νὰ ναι καὶ νὰ τὴν λέν λογοτεχνία ἔθνικὴ, λογοτεχνία γνήσια νεοελληνικὴ. Ἀλλὰ γιὰ ὅ, τι ζητάει ὁ δημοτικισμὸς δὲν του εἶναι ἀρκετὸ πὼς ἡ δημοτικὴ, ἡ καταφρονημένη ὡς τὰ χτές,*) ἐμπῆκε στὴ λογοτεχνία κι' ἀπλώθηκε στὴν ποίηση, στὸν πεζὸ λόγος, στὸ θέατρο, κι' ἄρχισαν εἰς αὐτὴ νὰ κάνουν λόγους, ὁμιλίαι, προκηρύξεις γιὰ τὸ λαό, γιὰ τὸ στρατό, νὰ μιλοῦν σὲ σωματεῖα καὶ σὲ συλλόγους καὶ νὰ γράφουν ἀκόμη καὶ θέματα ἐπιστημονικά, ὁ δημοτικισμὸς βλέπει πὼς πρέπει νὰ λείψῃ τὸ χῶρισμα που χωρίζει τοὺς ἐπιστήμονες, τοὺς διαβασμένους καὶ τὴν ἀνώτερη τὴ μορφωμένη κοινωνία ἀπ' τὸν κατώτερο, τὸν ἀγράμματο λαό, γιατί πιστεύει — καὶ δὲν ἔχει ἄδικο — πὼς ὁ λαὸς ἀπ' ὅλους αὐτοὺς ἔχει ἀνάγκη νὰ πάρῃ τὸ φῶς, που του χρειάζεται γιὰ νὰ μὴ σβῆσῃ καὶ νὰ ζήσῃ καὶ νὰ μὴν εἶναι ξένος ἀπ' αὐτοὺς που βγαίνουν μέσα ἀπὸ τὰ σπλάχνα του. Ποιὸς δὲν το παραδέχεται πὼς ὑπάρχει τέτοιο χῶρισμα καὶ πὼς στὴν Ἑλλάδα ὁ λαὸς μας μένει στὴν τύχη του καὶ θρέφεται μονάχα μὲ τὴν δύναμη πού χει μέσα του χωρὶς νὰ βυζαίνει καὶ τῆς ἐπιστήμης τὸ βυζί; Πόσα ἀπὸ κείνα που βρῖσκει καὶ βγάζει στὸ φῶς ἡ ἐπιστήμη φτάνουν ὡς τὸ λαὸ γιὰ νὰ τα χωνέψῃ καὶ νὰ τα κάμῃ δικὰ του καὶ νὰ ἀλλάξῃ τοὺς στραβὰς ἰδέαις που μπορεῖ νὰ γῆ γιὰ πολλὰ πράγματα ἢ γιὰ νὰ καλυτερέψῃ τοὺς τέχνες καὶ τοὺς διάφορες ἐργασίες του; Ὅσοι ἀπὸ τοὺς ἐπιστήμονες μας ξεχωρίζουν ἀπὸ τοὺς ἄλλους τοὺς σκάρτους, που μετρημὸ δὲν ἔχουν, γιατί ἀπὸ σκάρτους ἐπιστήμονες, που σφίγγουν σὰν βραχνὰς τὴν κοινωνία, ἄλλο τίποτα, καὶ μὲ τόσον κόπο καὶ τόσες δυσκολίες κάτι κάνουν στὴν ἐπιστήμη, δὲν εἶναι ξένοι καὶ ξένοι γιὰ τὸ λαό;

Σ' αὐτὸ δὲν φταῖνε αὐτοὶ ἀλλὰ κάτι ἄλλο, κι αὐτὸ τὸ ἄλλο εἶναι που δὲν μποροῦν νὰ μιλήσουν στὸ λαό, γιατί τοὺς λείπει ἡ γλῶσσα. Μὰ δὲν ἔχουμε τὴν καθαρεύουσα; Ἡ καθαρεύουσα γιὰ τὸ λαὸ εἶναι σὰν νὰ μὴν εἶναι, ἀφοῦ καὶ τὴ γλῶσσα τῶν ἐφημερίδων καὶ τὴν πλιὸ ἀπλὴ γλῶσσα, που γράφεται τὸ χρονογράφημα εἶναι ἀλήθεια ὅτι τὴν καταλαβαίνει πολὺ λίγο, χονδρικῶς, ἀπάνου κάτου, τὴν μισοκαταλαβαίνει, που εἶναι τὸ ἴδιο σὰν νὰ μὴν τὴν καταλαβαίνει διόλου. Καὶ εἶναι πολὺ φυσικὸ νὰ μὴν τὴν καταλαβαίνει, γιατί τὸ μισό της ἔλικὸ καὶ παραπάνου δὲν το ξέρεῖ κι' ἔτσι οὔτε καὶ το αἰσθάνεται, δὲν φτάνει στὴν ψυχὴ του καὶ μένει γι' αὐτὸν ξένος. Μόνον ὅσοι πολεμοῦν τὸ δημοτικισμὸ θέλουν νὰ

*) Νὰ θυμηθῆ κανεὶς μονάχα πὼς δὲν εἶναι πολλὰ χρόνια που ἡ δημοτικὴ δὲν διαβάζονταν παρὰ ἀπὸ λίγους, δὲν ἄρρεσε. Εἶχαμε συνηθίσει νὰ μας ἀρέσουν καὶ νὰ μας κάνουν ἐντύπωση, πρὸ πάντων νὰ μας κάνουν ἐντύπωση, τὰ βαθιά ἑλληνικά. Ὅσο λιγώτερο τα καταλαβαίναμε, τόσο μεγαλύτερος ἦτον γι' αὐτὰ ὁ θαυμασμὸς μας καὶ τόσο πλιὸ σοφὸ νομίζαμε κείνον που τα ἐμεταχειρίζετο. Αὐτὸ βαστάει κάπως ὅπως νὰ πῆς καὶ τώρα ἀκόμη. Στὰ σχολεῖα μας πέρασαν χρόνια πολλὰ γιὰ νὰ δώσουμε εἰς τὰ παιδιά μας νὰ διαβάσουν ἕνα δημοτικὸ τραγοῦδι, ἕνα παραμῦθι, ἕνα ποίημα ἢ ἕνα διήγημα γραμμὸ στὴ δημοτικὴ. Στὸ Ἀρσάκειο, παιδαγωγῶν σχολεῖον, ὅσες σπουδάξαν νὰ γίνουν δασκάλες εἰς τοῦ λαοῦ μας τὰ παιδιά διάβαζαν γιὰ νεοελληνικά ἀναγνώσματα τοὺς ἑθνορικούς λόγους τοῦ Μυστριώτη καὶ μόλις εἰς τὸ 1912 ἢ εἰς τὸ 1913 μῆχαν τὰ νεοελληνικά ἀναγνώσματα. Τώρα τὸ θυμῆθηκα πὼς μιά φορὰ εἰς τὴν ἐπιτροπὴ πού ταν νὰ κρίνῃ τὰ νεοελληνικά ἀναγνώσματα κάποιος εἶπε νὰ βγάλουν ἀπὸ μέσα, γιατί εἶναι μαλλιαρό, τὸ ποίημα τοῦ Δροσίνου τὸ ἑλληνικὸ χῶμα πού φτάνει ν' ἀκούσῃ κανεὶς πὼς ἄρχίζει γιὰ νὰ καταλάβῃ τί διαμάντι εἶναι: *Τώρα που θὰ φύγω καὶ θὰ πάω εἰς τὰ ξένα καὶ θὰ ζοῦμε μῆνες, χρόνια χωρισμένοι, ἄφησε νὰ πάρω κάτι κι ἀπὸ σένα, γαλανὴ πατρίδα, πολυγαπημένη.* Ἡ περιφρόνησις αὐτὴ εἰς τὴ γλῶσσα μας περιττὸ νὰ πῶ πόσο μας ζήμιωνε. Μὰς ἔκανε ξένους εἰς τὸ λαὸ μας, εἰς τὸν ἑαυτὸ μας.

κάμουν τὸν κόσμον νὰ πιστέψῃ πὼς τὴν καθαρεύουσα μπόρεσε ἢ θὰ μπορέσῃ καὶ ὁ λαὸς νὰν τὴν καταλαβαίνει, γιατί ὅτι μπορεῖ ἢ θὰ μπορέσῃ νὰ τὴν μεταχειρίζεται καὶ νὰ τὴν γράφῃ δὲν ἀποφασίζουν νὰ το ποῦν, ἀφοῦ βλέπουμε πόσο ἄσχημα τὴν ξέρον καὶ πόσο κακὰ τὴν γράφουν πρῶτα πρῶτα οἱ ἴδιοι ἐκεῖνοι που τὴ θέλουν καὶ κοντὰ τοὺς ὅλοι οἱ γραμματισμένοι*.

Γλῶσσα λοιπὸν γιὰ νὰ φτάσουμε ὡς τὸ λαὸ δὲν ἔχουμε—ἢ κι ἂν ἔχουμε δὲν τὴν θέλουμε—καὶ γι' αὐτὸ μένει ὁ λαὸς μόνον μὲ τὴ δύναμη πού χει μέσα του καὶ μὲ ὅσα ξέρεῖ. Τὴ στιγμὴ που θὰ πάῃ εὐεργετα ἢ δημοτικὴ θὰ θῆξουμε τὸ χῶρισμα, που μας χωρίζει ἀπὸ τὸ λαό. Καὶ μιά τέτοια κίνησις ἄρχισε νὰ γίνεται, γιατί καταλάβαμε πὼς ἀφοῦ ὁ λαὸς δὲν μπορεῖ ν' ἀνεβῆ στὴν καθαρεύουσα—ὅσοι πολεμοῦν τὸ δημοτικισμὸ αἰτία λέν πὼς εἶναι τὰ κακὰ δημοτικὰ σχολεῖα καὶ που δὲ διδάσκονται καλὰ εἰς τὸ δημοτικὸ τὰ παιδιά τὴν καθαρεύουσα—πρέπει οἱ γραμματισμένοι νὰ κατεβοῦν εἰς τὴ δημοτικὴ. Καὶ γιὰ νὰ μιλήσω αὐτὴν τὴ στιγμὴ γιὰ τὰ δημοτικὰ σχολεῖα μου ἔρχεται εἰς τὸ νοῦ ἕνα ἄλλο σχετικὸ ζητηματάκι κι' ἔτσι νὰ τελειώσω, γιατί βλέπω πὼς παραμάκρηνε τὸ ἄρθρο μου. Ὁ δημοτικισμὸς θέλει νὰ μάθῃ τὸ ἑλληνόπουλο εἰς τὸ δημοτικὸ σχολεῖο ὅλα ὅσα τοῦ χρειάζονται γιὰ νὰ ζήσῃ εἰς τὴν κοινωνία σὰν καλὸς Ἕλληνας πολίτης, σὰν καλὸς χριστιανός, σὰν ἄνθρωπος, θέλει νὰ μπορῆ τὸ ἑλληνόπουλο νὰ καταλαβαίνει τοὺς ἄλλους ὅταν μιλοῦν ἢ γράφουν κι' οἱ ἄλλοι νὰ τὸ καταλαβαίνουν ὅταν αὐτὸ μιλήσῃ καὶ γράφῃ τὴ γλῶσσα του, ὄχι τὴ γλῶσσα τοῦ χωριοῦ του, τὴν διάλεκτον ἢ τὸ ἰδίωμα τοῦ τόπου του, ἀλλὰ τὴ γλῶσσα που **μιλοῦν καὶ γράφουν** ὅλοι οἱ Ἕλληνες καὶ ἡ γλῶσσα αὐτὴ εἶναι ἡ νέα ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἡ δημοτικὴ, ὄχι ἡ καθαρεύουσα, γιατί καθαρεύουσα δὲ μιλεῖ κανένας Ἕλληνας ὅσο σοφὸς καὶ καθαρευουσιάνος κι' ἂν εἶναι. Ἐπειτα πρέπει εἰς τὸ δημοτικὸ σχολεῖο τὸ ἑλληνόπουλο νὰ φέρῃ μέρα μὲ τὴν ἡμέρα εἰς τὸ καίτερον τοῖς ἱκανότητες πού χει εἰς τὴν ψυχὴν του καὶ εἰς τὸ μυαλὸν του. Ὅσα ἔχει μέσα του νὰ τα καλυτερέψῃ καὶ νὰ μπορῆ νὰ τα πῆ εὐεργετα καὶ νὰ τα γράφῃ γιὰ τοὺς ἄλλους. Ὅταν του δώσῃ νὰ μάθῃ εἰς τὸ σχολεῖο μιά γλῶσσα που δὲν μιλιέται καὶ του πάρῃ τὴ γλῶσσα πού μιλοῦμε ὅλοι οἱ Ἕλληνες, ὅταν δηλ. θελήσῃ νὰ του μάθῃ τὴν καθαρεύουσα κι' ὄχι νὰ του μάθῃ νὰ μεταχειρίζεται καλὰ κι' ὅταν μιλήσῃ καὶ ὅταν γράφῃ τὴ γλῶσσα του, τὸ ἀλυσσοδένης καὶ δὲν ἀφήνει νὰ καλυτερέψουν οἱ ψυχικὲς του κι' οἱ διανοητικὲς του ἱκανότητες. Ὅταν το ὑποχρεώσῃς κάθε στιγμὴ νὰ βρῆ **καλὴν λέξιν** γιὰ νὰ σου πῆ ὅτι αἰσθάνεται κι' ὅτι ἔχει μέσα του, ἄς ἀφήσουμε που το μαθαίνει νὰ περιφρονῆ τὴ γλῶσσά του καὶ νὰ χάνῃ τὴν πεποίθησιν εἰς τὸν ἑαυτὸν του, ἀλλὰ ἔκτος αὐτοῦ—κι' αὐτὸ εἶναι φοβερὸ—του βάνεις ζυγὸ που δὲν μπορεῖ νὰ τον βγάλῃ ἀπὸ πάνω του καὶ το κάνει κολοβό. Μὰ μερικοὶ σου λέν πὼς θὰ διαβάσῃ τὸν Παπαρρηγόπουλο, πὼς θὰ διαβάσῃ τόσα καὶ τόσα σοφὰ βιβλία που ναι γραμμὲν εἰς τὴν καθαρεύουσα; **πὼς θὰ ἐπικοινωνήσῃ πρὸς τοὺς ὁμοεθνεῖς, πρὸς τὸ ὅλον ἔθνος, τὸ ὅποῖον ἐπλασε γλῶσσαν πληροῦσαν πάσας αὐτοῦ τὰς ποικίλας ἀνάγκας καὶ καθιέρωσεν ὡς γλῶσσαν**

* Δὲν εἶναι πολλὰ χρόνια που πολλοὶ λόγοι—ἢ φάμπρικα ἐξακολουθεῖ ἀκόμη—δὲν εἶχαν ἄλλη δουλειὰ παρὰ ὁ ἕνας νὰ βρῖσκη σφάλματα τοῦ ἄλλου ὄχι εἰς τὰ νοήματα καὶ εἰς τὴν οὐσίαν τῶν ὄσων ἔγραφε, ἀλλὰ σφάλματα εἰς τὴ γλῶσσα. Ἄν εἶχες σφάλματα γλωσσικὰ αὐτὸ ἔφτανε γιὰ νὰ σε ποῦν ἀμαθῆ, ἀδιάφορο ἂν ὅσα ἔλεγε ἦταν σωστά. Αὐτὴ ἦταν ἡ φιλολογικὴ μας κριτικὴ!

ἐπίσημόν; Στὴν ἐρώτησι αὐτὴ δὲν χρειάζεται ἀπάντησι, ἀπλούστατα γιὰ τὴν ἀπάντησι τὴν δίνει τόσων χρόνων πείρα. Ἔτσι βλέπουμε τόσα τώρα χρόνια νὰ βγαίνουν τὰ παιδιὰ μας ἀπὸ τὸ δημοτικὸ σχολεῖο ψυχικῶς ἀπάνου κάτου χειρότερα ἀπ' ὅπως μῆχανε, βλέπουμε ἀκόμη πως δὲν μποροῦν καλὰ καλὰ ν' ἀνοίξουν τὸ στόμα τους τὰ περισσότερα νὰ ποῦν δυὸ λόγια ἢ νὰ πιάσουν νὰ γράφουν δυὸ σειρὲς καὶ πως ἀπὸ ὅλα τὰ ἄλλα που πρέπει νὰ μάθουν ἐν τῷ σχολεῖο μαθαίνουν πολλὰ μισὰ ἢ καὶ τίποτα—καὶ πῶς νὰ μὴν τὰ μάθουν μισὰ, ἀφοῦ τὰ ὑποχρεώομε νὰ τα μάθουν καὶ νὰ τα λέν σὲ μιὰ γλῶσσα που τοῦ κάκου ζητᾶμε νὰ τους τη μάθουμε καὶ που κανένας Ἕλληνας δὲν τὴν μιλά;

Τὰ 95 ἑκατοστὰ ἀπάνου κάτου ἀπ' αὐτὰ τὰ παιδιὰ δὲν θὰ δοῦν πλέον σχολεῖο καὶ θὰ μείνουν μὲ τὰ φῶτα καὶ τὴν προκοπή, που πῆραν ἐν τῷ δημοτικῷ σχολεῖο, τὰ ἄλλα τὰ 5 ἑκατοστὰ ἢ καὶ περισσότερο θὰ πᾶν παραπάνου ἐν τῷ ἑλληνικῷ, ἐν τῷ γυμνάσιω, ἐν τοῖς ἐμπορικῆς σχολῆς ἀνώτερες καὶ κατώτερες, ἐν τῷ διδασκαλεῖω, ἐν τῷ Πανεπιστήμιω, ἐν τῷ Πολυτεχνεῖω. Κοντὰ ἐν τῇ γνώσει πως εἶναι θαῦμα, που βρίσκουμε τὴν ἐξήγησίν του ἐν τῇ ἔξυπνάδα τῆς φυλῆς, πῶς μὲ τόσο ἀτροφικὸ δημοτικὸ σχολεῖο στέκουμ' ἀκόμη στὰ πόδια μας. Ἄπ' ὅλα αὐτὰ τὰ κακὰ θέλει νὰ μας γλυτώσῃ ὁ δημοτικισμὸς. Κι ἔτσι μπορεῖ κανεὶς νὰ πῇ μὲ θάρρος πως ὁ δημοτικισμὸς δὲν θέλει νὰ μας χαλάσῃ τὴ γλῶσσα— ἢ γλῶσσα δὲν χαλάει τόσο εἴκολλα ὅταν ἔχη μέσα τῆς ψυχῆς— κι ὁ δημοτικιστῆς δὲν εἶναι προδότης, εἶναι ὅσο κι' οἱ ἄλλοι πατριώτης.

ΕΛΛΗΣ ΛΑΜΠΡΙΔΗ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΕΣ ΔΟΚΙΜΕΣ

I

ΠΟΙΟΣ ΜΑΣ ΔΙΝΕΙ ΤΟ ΣΚΟΠΟ ΤΗΣ ΖΩΗΣ ΜΑΣ

Μιὰ γενικὴ ἀποψη τῶν φιλοσοφικῶν προβλημάτων ἀπὸ ψηλὰ κινδυνεύει μὲ δυὸ τρόπους: ἢ νὰ μένῃ ἀδειανὴ ἀπὸ ζωντανῆς ἔννοιες μὲ τὴ βαθμιαία καὶ προοδευτικὴ ἀφαίρεσι ὅλων τῶν χεροπιαστῶν λεπτομερειῶν, ἢ νὰ φανῇ μπερδεμένη καὶ ἀκατανόητη ἀπὸ τὸ φόρτωμα ὅλων τῶν συλλογισμῶν, που τὴν ἔφεραν ὡς ἐκεῖ καὶ που σέρνει πίσω τῆς. Τὸ ξελαγαρισμένο, μὰ πλούσιο ξεδίπλωμα τῶν τελευταίων συμπερασμάτων ἀνήκει μονάχα στὰ σπάνια ὀλύμπια κεφάλια, που φωτίζουν κάθε τόσο τὴν ἀτμόσφαιρα τῆς γῆς, χωρὶς νὰ παίη νὰ εἶναι ὁ σκοπός, που ὅλοι κινηγάμε.

Ἐξῆρα ἀπ' αὐτό, καὶ χωρὶς νὰ θέλω νὰ παραδοξολογήσω, θὰ πῶ πῶς ὅσο γενικώτερη θέλει νὰ γίνῃ μιὰ ἀποψη, τόσο πιὸ μονόπλευρη πάει νὰ φανῇ γιὰ τὴν πασκίζοντας νὰ ὑποτάξῃ τὰ πάντα, δὲ μπορεῖ νὰ τὸ κάμῃ παρὰ ἂν παραβλέψῃ τὶς χτυπητὲς τῆς ἀνομοιότητες τόσο, ὥσπου σιγά-σιγά μένει μονάχα μιὰ κυβερνήτρια γραμμὴ, μιὰ κόκκινη κλωστή που περνάει μέσα ἀπ' ὅλα συνδέοντάς τα.

Αὐτὸ τὸ κριτήριω, αὐτὸ τὸ δέσιμω εἶναι διαφορετικὸ καὶ ἀνάλογα μὲ τὸ σκοπὸ που κινηγάει μιὰ μελέτη καὶ ἀνάλογα μὲ τὴν ἰδιαίτερη κλίση καὶ τὸν ἰδιαίτερο προσανατολισμὸ, που δείχνει ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὁ νοῦς καὶ ἢ ψυχὴ τοῦ κάθε ἀνθρώπου, ἔτσι που κατανατᾶει τὸ κεντρικὸ πρόβλημα, που γύρω του μαζεύονται σὰν κοπάδι γύρω στὸ βοσκὸ ὅλα τᾶλλα, νὰ εἶναι γιὰ τὸν καθένα μας ἄλλο καὶ ἀπὸ αὐτὴ τὴ διαφορὰ ἴσως ἐξηγοῦνται οἱ σφαιερὲς συνεννόησεις μερικῶν φιλοσόφων.

Στὴν παρακάτω ἀπλὴ μελέτη, που δὲν ἔχει ἄλλην ἀξίωσι παρὰ νὰ δείξῃ πῶς τὰ χλιοειπωμένα ζητήματα εἶναι ἀκόμη ζωντανὰ στοιχεῖα καὶ κίνητρα καὶ πῶς ἔχουν ἄμεσο δεσμὸ μὲ τὴν αἰώνια πραγματικότητα μέσα μας καὶ γύρω μας, τὸ κεντρικὸ σημεῖω που θὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ, νομίζω πῶς εἶναι *ἡ σχέση τῆς νόησης μὲ τὴν πράξι*. Καὶ ἂν ἀποδειχτῇ πῶς αὐτὴ δὲν εἶναι ἄμεση, τότε *ἡ σχέση καὶ τῶν δυὸ τους πρὸς τὸν ψυχικὸ κρῖκο, που τὶς συνδέει ἀναμεταξύ τους, πρὸς τὴ θέλησι*. Εἶναι δηλαδὴ πρόβλημα βασικὰ ἠθικὸ, μὲ τὴ φιλοσοφικὴ καὶ ὄχι μὲ τὴν τρεχοῦμενη σημασία τῆς λέξεως.

* *

Ἄν προσέξωμε σὲ κάθε φράσι που λέμε καὶ που ἀκοῦμε ἀπὸ τοὺς ἄλλους θὰ δοῦμε, ὅτι πολὺ λίγες εἶναι ὅσες ἐκφράζουν μονάχα μιὰ κατάστασι πραγμάτων ἢ ὅσες διαπιστώνουν ἓνα γεγονὸς, χωρὶς μὲ τὶς λέξεις που μεταχειρίζονται ἢ μὲ τὴ δευτεροῦσά σημασία, που οἱ λέξεις αὐτὲς, ἄχρωμες στὴν ἀρχὴ, πῆραν ἀργότερα, νὰ σημαίνουν καὶ κάποια κρίσι μας, κάποια ἄμεσώτερη σχέση μὲ μᾶς, μὲ τὴ διάθεσί μας. Ὅταν λέω «ἔξω βρέχει» διαπιστώνω ἀπλούστατα κάτι που πραγματικὰ συμβαίνει, εἴτε μ' ἀρέσει εἴτε ὄχι, ἀλλ' ἅμα πῶ «τί ἄσκημος καιρός!» παύω πῶ νὰ ἐξετάζω τὸν καιρὸ τὸν ἴδιω καὶ σκέπτομαι τὸ ἀποτέλεσμα, που θάγῃ γιὰ μένα, τὸ σπίτι μου, τὸ ταξίδι μου, τὴν ὑγεία τοῦ παιδιοῦ μου κτλ. κτλ. Γι' αὐτὸ τὴν ἴδια στιγμὴ μπορεῖ ἓνας ἄλλω νὰ πῇ: «τί καλὸς, τί ὠφέλιμος καιρός». Τώρα δὲν εἶναι πάλι ἀνάγκη ἢ σχέση αὐτὴ νὰ εἶναι πάντα τόσο ἄμεση, τόσο στενὰ συνδεμένη μὲ τὰ συμφέροντα ἢ μὲ τὰ αἰσθήματά μου, ἀλλὰ κάποια σχέση πάντα ὑπάρχει. Ὅλα σχεδὸν τὰ ἐπιθετα κάθε γλώσσας ἔχουν τὴ σφραγίδα αὐτὴ τοῦ ὑποκειμενικοῦ, τὴν ιδιότητα ὅτι ἀποδίδουν ἀξία ἢ καλύτερα μιὰ θέσι, ἃς εἶναι καὶ ἀρνητικὴ στὴ σκάλα τῶν ἀξιῶν, που, χωρὶς κάποτε νὰ τὸ ξέρω, ἔχω μέσα μου καὶ που μαῖτῃ μετροῦ ἄθελά μου ὅλα τὰ πράματα.

Προσπαθήστε νὰ φανταστῆτε ἓναν ἄνθρωπω, που δὲ θᾶχε μιὰ τέτοια ζυγαριὰ στὴν ψυχὴ του, εἴτε καλὴ εἴτε κακὴ, ἔστω καὶ ἄτελη καὶ λανθασμένη, παρὰ που θὰ μιλοῦσε διαρκῶς γιὰ τὸν καιρὸ σὰν ἀστεροσκοπεῖω, γιὰ τὰ φορέματά μας μόνω μὲ τὰ μέτρα καὶ τὰ χρήματα, γιὰ τοὺς ἀνθρώπους σὰ στατιστικὴ ἢ σὰν περιγραφικὴ ἀνθρωπολογία. Εἶναι ἀδύνατω βέβαια νὰ τὸν φανταστῆτε.

Ὁ Wilde λέει κάπου στὸν «Καλλιτέχνη ὡς κριτικὸ» πῶς ὅσο ἓνας ἄνθρωπος εἶναι πιὸ ἐγωῖστῆς καὶ μιλεῖ περισσότερο γιὰ τὸν ἑαυτό του, τόσο πιὸ πολὺ μᾶς κινεῖ τὸ ἐνδιαφέρω, κι ἔχει δίκιω, γιὰ τὴ γενικὴς κρίσεις ἀξίας πρωτότυπες εἶναι δύσκολω νὰ σχηματίσι κανεὶς καὶ συνήθως τοῦ φτάνει νὰ ξαναλέῃ τί διάβασε ἢ τί ἄκουσε, ἐνῶ γιὰ κεῖνω που ἔχει ζήσει ἄμεσα ὁ ἴδιω, θὰ ξεφείγῃ κάπως ἀπὸ τὴν κοινὴ μονοτονία. Ἄν ἐξετάσωμε τώρα αὐτὲς τὶς κρίσεις ἀξίας, ὅπως τὶς ὀνομάσαμε, βλέπομε φυσικὰ πῶς εἶναι ἀπειρες, μὰ διαιροῦνται χωρὶς μεγάλη δυσκολία σὲ τρεῖς τάξεις: *ἀληθινὸ καὶ ψεύτικω, ὠραῖω καὶ ἄσκημω, καλὸ ἢ σωστὸ καὶ κακὸ*.

Ἡ πρώτη τάξη ὁμοῦ δὲ μᾶς ἐνδιαφέρει ἐδῶ σήμερον καὶ πολὺ. Γιατὶ εἶναι κατηγορίες ποὺ δὲν ἐφαρμόζουμε στὰ πράματα τὰ ἴδια καὶ τὶς σχέσεις τους (ἓνα πρᾶμα ἢ ἓνας νόμος ποὺ ὑπάρχει δὲν εἶναι ψεύτικος κι ἂν δὲν ὑπάρχει πάλι, δὲν εἶναι τίποτα), ἀλλὰ στὶς κρίσεις μας γι' αὐτά, στὶς ἀντικειμενικὲς κρίσεις μας σχετικὰ μὲ τὴ συμφωνία τους πρὸς τὰ πράματα. Δὲν ἔχουν λοιπὸν ἄμεση σημασία γιὰ τὴν ἀξία τῶν πραγμάτων, οἷτε τῶν πράξεων καὶ αἰσθημάτων τοῦ ἀνθρώπου, παρὰ μόνο γιὰ τὴ λειτουργία τοῦ νοῦ καὶ τοῦ λογικοῦ του, ἐπομένως δὲ μᾶς χρειάζονται. Ὅσο γιὰ τὶς ἄλλες δυὸ, βλέπετε πὼς σὲ κάθε μιὰ ἔχομε δυὸ ἀντίθετους πόλους, ποὺ στὸ μεταξύ τους ὑπάρχουν ἄπειρες διαβαθμίσεις. Θὰ ἐξετάσουμε ἀργότερα ἂν ἀποκλείνη ἢ μιὰ τὴν ἄλλη, ἂν δηλαδὴ τὸ πρᾶμα ἢ τὴν πράξη ποὺ ὀνομάζουμε **καλή**, μποροῦμε μὲ κυριολεξία νὰ τὴν ὀνομάσουμε καὶ **ὠραία**. Οἱ ἄνθρωποι πάντα θέλησαν νὰ συνδέσουν αὐτὰ τὰ δύο κριτήρια κι αὐτὸ μᾶς τὸ δείχνει καὶ ἡ γλῶσσα μὲ τὸ πέρασμα τῆς σημασίας στὴ λέξη καλός.

Ἀπὸ μιᾶς ἀρχῆς ὁμοῦ φαίνεται πὼς, ἐνῶ τὴν κατηγορία ὠραῖος μποροῦμε νὰ τὴν ἐφαρμόσουμε σὲ ὅλα τὰ πράματα, ζωντανὰ καὶ ἀκίνητα, περασμένα καὶ μελλούμενα, πράξη καὶ ἀκίνησις, καλὲς ἢ κακὲς εἶναι μόνο οἱ πράξεις τῶν ἀνθρώπων κάποτε καὶ τῶν ζώων, ὅσο καὶ τὰ ζῶα αὐτὰ ἔχουν ἐξημερωθῆ καὶ κρίνονται μὲ τὰ δικὰ μας μέτρα. Γιατὶ συμβαίνει αὐτό; Ἡ πρώτη μεγάλη διαφορὰ ποὺ μᾶς χτυπάει στὸ μάτι εἶναι πὼς, ἐνῶ τὰ πράματα καὶ τὰ συμβάντα τῆς φύσης τὰ ἐξηγοῦμε ἀπὸ φαινόμενα, ποὺ προηγήθηκαν καὶ τ' ἀντιλαμβανόμαστε γιὰ αἰτίες τους, τὶς πράξεις τοῦ ἀνθρώπου γιὰ νὰ τὶς κρίνωμε, τὶς ἐξετάζουμε ἀπὸ μιὰν ἄλλην ὄψιν. **Μὲ ποιὸ σκοπὸ γίνεται;** Τόσο πολὺ μάλιστα μᾶς ἐπηρεάζει αὐτὴ ἡ σκέψη ποὺ ἂν ἦταν ἀδύνατο ν' ἀποφύγη τὴν πράξη αὐτὸς ποὺ τὴν ἔκαμε, παίνομε νὰ τὴ θεωροῦμε εἴτε καλὴ εἴτε κακὴ. Φαίνεται λοιπὸν πὼς γιὰ νὰ μπορέσω νὰ κρίνω μιὰ πράξη ἂν εἶναι σωστὴ ἢ ὄχι, πρέπει νὰ τὴν ὑποβάλω στὴν ἐρευνα τοῦ σκοποῦ της. Αὐτὸ ἴσα-ἴσα εἶναι τὸ κριτήριο, ποὺ ὁ Κάντ θεωρεῖ ὡς δημιουργικὴ προσθήκη τοῦ ἀνθρώπου στὴν ἄμορφη ἴλη τῆς φύσης καὶ ὡς ἐπίσης σπουδαῖο ἢ μᾶλλον σπουδαιότερο ἀπὸ τὶς ἄλλες μορφὲς ποὺ δίνομε στὴν πραγματικότητα.

Τὰ ἐξωτερικὰ λοιπὸν, τὰ φυσικὰ φαινόμενα τὰ ἐξετάζουμε **μηχανικά**, δηλαδὴ ζητοῦμε τὴν αἰτία τους, ἐνῶ τὶς πράξεις τῶν ἀνθρώπων τὶς ἐξετάζουμε **τεολογικὰ** δηλαδὴ ζητοῦμε τὸ τέλος τους, ὅπως ὀνόμαζαν οἱ ἀρχαῖοι τὸ σκοπὸ. Σὲ ἄλλα χρόνια δίνανε καὶ στὴ φύση τέτοια ἐξηγήσις, τῆς βρῖσκανε δηλαδὴ σκοπιμότητα καὶ ἐξηγοῦσαν τὸ κάθε φαινόμενο ὡς μέσο γιὰ ἓνα σκοπὸ, ποὺ ἐννοεῖται τὸν ὑπόθεταν, γιατί δὲ μποροῦσαν βέβαια νὰ τὸν ξέρουν, ἢ τὸν ἐβγαζαν κατόπιν ἑορτῆς, ἀφοῦ ἔβλεπαν τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ φαινομένου. Βλέποντας π.χ. πὼς ἡ βροχὴ ποτίζει καὶ μαλακώνει τὸ χῶμα, ὥστε νὰ γίνεται καταλληλότερο γιὰ τ' ἀλέτρι, ἔλεγαν πὼς ἡ βροχὴ ἔπεσε μ' αὐτὸ τὸ σκοπὸ. Τέτοιον εἶδος ἐξηγήσεις ἀπορρίχτηκαν βέβαια νωρὶς, ἀλλὰ στὴ βιολογία καὶ ἀνθρωπολογία ἐξακολούθησαν ὡς τὸν καιρὸ τοῦ Darwin, ποὺ ἔδειξε πὼς αὐτὸ ποὺ νομιζάμε σκοπιμότητα δὲν εἶναι παρὰ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς φυσικῆς ἐπιλογῆς. Ἄν αὐτὴ ὁμοῦ ἢ ἐξηγήσις φτάνει κι ἂν ξεμπερδεύει μιὰ γιὰ πάντα τὴν ἰδέα τοῦ σκοποῦ ἀπὸ τὶς φυσικὲς ἐπιστῆμες, δὲν εἶναι τώρα στὸ ζήτημά μας.

Ἄλλὰ τί θὰ πῆ **σκοπός**; Δὲν μπορεῖ νὰ σημαίνει μονάχα τὸ ἀποτέλεσμα τῆς πράξης γιὰ δυὸ λόγους: Πρῶτο γιατί τὰ ἀποτελέσματα μιᾶς πράξης, καὶ τῆς πιὸ μικρῆς ἀκόμα, εἶναι ἄπειρα. Ἡ Φυσικὴ μᾶς λέει, πὼς κάθε κίνηση καὶ κάθε μεταβολὴ φέρνει μιὰν ἄλλη κι αὐτὴ μιὰ τρίτη κι ἔτσι κατὰ σειρά στὸ ἄπειρο.

Εἶναι σὰν ἐκεῖνα τὰ τόπια, τὸ ἓνα πίσω ἀπὸ τὸ ἄλλο, ποὺ ἅμα κουνήσης ἓνα, κουνιέται ὡς καὶ τὸ τελευταῖο. Ὅσοι ἔχουν ζήσει ἀρκετὰ κι ἔχουν σκεφτῆ γιὰ ὅσα τοὺς συμβαίνουν, ξέρουν πόσο κάποτε μιὰ φαινομενικὰ ἀσήμαντη ἀπόφασις μπορεῖ ν' ἀλλάξη ὅλο τὸ δρόμο τῆς ζωῆς μας, πόσο μιὰ στιγμὴ θὰ δίναμε ὅλο τὸ αἷμα μας γιὰ νὰ τὴν ξαναφέρουμε πίσω καὶ μορφώνοντάς τη διαφορετικὰ, νὰ κάμωμε ἀγίνωτες ὅλες τὶς συνέπειες, ποὺ τὴν ἀκολούθησαν. Καὶ μόνο τὶς συνέπειες ποὺ θάχη μέσα μας ἂν σκεφτοῦμε, μὲ τὰ ἔχνη ποὺ δημιουργεῖ καὶ τὰ προηγούμενα ποὺ ἀφίνει, τρομάζουμε καὶ ζαλιζόμαστε μπροστὰ στὸ μέγεθος τῆς εὐθύνης, ποὺ θὰ μᾶς βαραίνει. Γι' αὐτὸ εἶναι βέβαια καλύτερα, ποὺ τὸ μυαλό μας εἶναι περιορισμένο καὶ εἴμαστε ἀνίκανοι νὰ ὑπολογίσουμε τὶς ἄπειρες αὐτὲς συνέπειες ἄλλοιῶς θάπαυε κάθε πράξη.

Ἄλλὰ ὁ δεύτερος λόγος, ποὺ γιὰ σκοπὸ δὲ μποροῦμε νὰ χαρακτηρίσωμε τὸ ἀποτέλεσμα, εἶναι πὼς τότε ἢ ἴδια πράξη θάτανε ἄλλοτε καλὴ καὶ ἄλλοτε ὄχι. Γιατὶ τὸ ἀποτέλεσμα δὲν ἐξαρτᾶται μόνο ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο, ποὺ κάνει τὴν πράξη, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ χίλιους δυὸ ἄλλους παράγοντες. Ἄν δώσω ἓνα μεγάλο χρηματικὸ ποσὸ σῆναν παλιάνθρωπο, ποὺ μὲ πείθει πὼς τὰ μαζεύει γιὰ τὸν Ἑθνικὸ Στόλο ἢ γιὰ τὸν Ἑρυθρὸ Σταυρὸ, κι ἐκεῖνος τὰ μεταχειριστῆ γιὰ νὰ δωροδοκῆ, ἄς ποῦμε, κάποιον, ἔκαμα πράξη κακὴ; Καὶ τὸ ἀντίθετο: σῆνα διήγημα τοῦ Παπαδιαμάντη, νομίζω, κάποιος πηγαίνει ἀπὸ ἐκδίκηση νὰ σκοτώσῃ ἓνα γέρο-τοκογλύφο καὶ ἡ σφαῖρα τοῦ πιστολιοῦ του τυχαίνει μπαίνοντας στὸ πλεμόνι, νὰ κλείσῃ μιὰ πληγὴ, ποὺ εἶχε ὁ ἄλλος χρόνια καὶ ποὺ τοῦ προκαλοῦσε κάθε τόσο αἰμοφυσίες. Οἱ νομικοὶ γιὰ πραχτικὸς λόγους τὰ λύνουν αὐτὰ τὰ ζητήματα ἄλλοιῶς, καὶ ὁμοῦ πάλι βλέπομε στὴν ὅλη ἐξέλιξη τῆς νομοθεσίας μιὰ τάση νὰ λογαριάζουν πιότερο τὴν ἐσωτερικὴ διάθεσις τοῦ ἀνθρώπου, τὸ **σκοπὸ** του.

Σκοπός λοιπὸν εἶναι μιὰ διεύθυνσις, λίγο-πολὺ συνειδητῆ, τῆς θέλησης πρὸς μιὰν ἰδέα ἢ μιὰ παράστασις, ποὺ κι αὐτὴ ἄλλοτε εἶναι καθαρότερη κι ἄλλοτε πιὸ θαμπή. Μὰ ἢ κατεύθυνσις αὐτὴ τῆς θέλησης εἶναι κι αἰτία τῆς πράξης. Καθὼς βλέπετε ὁμοῦ προϋποθέτει κάποια συνείδησις. Ἐνα ὄν, ποὺ δὲ θάξερε κάνοντας κάτι ὅτι τὸ θέλει καὶ δὲ θὰ μποροῦσε κάπως νὰ φανταστῆ πὼς τὸ θέλει, θὰ λέγαμε ἴσως πὼς ἔχει ὁρμές, δὲ θὰ συζητούσαμε ὁμοῦ ποτὲ γιὰ τὸ σκοπὸ του.

Δὲ σὰς ἔτιχε ποτὲ νὰ συζητήτε μὲ κανένα καὶ ὡς ἓνα σημεῖο νὰ τὰ πηγαίνετε καλὰ καὶ νὰ συμφωνήτε, ξαφνικὰ ὁμοῦ νὰ σὰς πῆ: ἄ αὐτὸ ὄχι, ἀδύνατο! Μὰ γιατί;—Γιατὶ ἔτσι, δὲ θῆλω, τελείωσε.—Ἡ ἀλήθεια εἶναι, πὼς οἱ σκοποὶ μας εἶναι βέβαια πολλοί, ἀλλὰ ὅλοι δὲν ἔχουν τὴν ἴδια ἀξία, ἄλλους θεωροῦμε μεγαλύτερους κι ἄλλους πιὸ ἀσήμαντους, δευτέρους. π.χ. ἓνας μαθητῆς ἀφήνει μιὰ διασκέδασις γιὰ νὰ γυρίσῃ νωρὶς στὸ σπίτι του, αὐτὸς εἶναι λοιπὸν ὁ σκοπὸς του. Ἄλλὰ γιατί γυρίζει νωρὶς; γιὰ νὰ μελετήσῃ τὸ πρῶτο λοιπὸν δὲν εἶναι παρὰ ἓνα μέσο γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτό. Καὶ γιατί μελετᾶει; γιὰ νάρθη πρῶτος στὶς ἐξετάσεις, κι αὐτὸ γιὰ νὰ πάρῃ ὑποτροφία, κι αὐτὸ πάλι γιὰ νὰ γίνῃ καλὸς ἐπιστήμονας, κι ἔτσι τὸ ἓνα προέρχεται ἀπὸ τὸ ἄλλο καὶ τὸ ἓνα εἶναι μέσο τοῦ ἄλλου. Μπορεῖ νὰ πηγαίῃ αὐτὸ στὸ ἄπειρο; Ὅχι βέβαια, κάπου θὰ σταματήσῃ κι αὐτὸ τὸ κάπου εἶναι ὁ τελευταῖος μας σκοπός, ὁ ἀνώτερος, ὁ τελειωτικός. Γι' αὐτὸν δὲ χωρεῖ συζήτησις οὔτε λογικὴ. «Γιατὶ ἔτσι τὸ θέλω, τελείωσε». Δὲ μποροῦμε λοιπὸν νὰ πείσωμε ἓναν ἄνθρωπο γιὰ τὸ σωστὸ ἢ ὄχι μιᾶς πράξης του ἢ μιᾶς συνήθειας του, παρὰ μόνο ἂν καὶ ὅσο ἢ πράξη του αὐτὴ εἶναι

μέσο πρὸς ἕναν ἄλλο σκοπό, ἄμεσο ἢ ἀπώτερο, πὸν γιὰ αὐτὸν εἶμαστε σύμφωνοι. Μόνο δηλαδή γιὰ τὰ μέσα μπορῶ νὰ τὸν πείσω, πὸς ἔχει λάθος π. χ. νὰ μεταχειρίζεται αὐτὰ κι αὐτὰ, γιὰτὶ ἀντὶ νὰ τὸν πλησιάσουν τὸν ἀπομακρύνουν ἀπὸ τὸ σκοπὸ του. **Γιατὶ ὁ πρωταρχικὸς σκοπὸς ὅπως βλέπομε τώρα καθαρῶτερα, δὲν εἶναι ζήτημα λογικοῦ καὶ σκέψης, ἀλλὰ αἰσθήματος καὶ θέλησης.**

Ἄν θέλω π. χ. νὰ πείσω κάποιον νὰ μὴ μεθάη, θὰ τοῦ πῶ βέβαια τὰ συνηθισμένα, πρῶτο πὸς καταστρέφει τὴν ὑγεία του, κι ἂν δὲν τὸν νοιάζει γι' αὐτό, τὴν παρουσία του, τὴ γυναῖκα του, τὰ παιδιὰ του. Ἄν δὲν ἔχη καὶ δὲν ἔχη σκοπὸ ν' ἀποχτήσῃ ἢ ἂν δὲν ἐνδιαφέρεται, πὸς μπορῶ νὰ τὸν πείσω, πὸς εἶναι κατὶ καλὸ ἢ οἰκογένεια; Πρέπει πάλι νὰ ψάξω γιὰ ἕνα ἄλλο σημεῖο ἐπαφῆς. Ἴσως εἶναι φιλότιμος καὶ εὐαίσθητος γιὰ τὴν ἐξωτερικὴ του ἐμφάνιση καὶ τότε θαρξίσω ἀπὸ ἐκεῖ, ἢ περήφανος γιὰ τὴν καταγωγὴ του, ἢ πιστεύει σὲ μιὰν ἐσωτερικὴ ἀξία κι ἕναν ἀνώτερο προορισμὸ τοῦ ἀνθρώπου, ἢ ἀγαπάει μιὰ τέχνη, ἢ φοβάται τὴν τιμωρία τοῦ Θεοῦ, ἢ χίλια δυὸ ἄλλα. Ἄν μπορέσω νὰ βρῶ ἕνα σημεῖο, πὸν νὰ συμφωνήσωμε, ξεκινῶντας ἀπὸ ἐκεῖ, θὰ τοῦ φέρω ἀποδείξεις, πὸς αὐτὸ πὸν κάνει θάνατο πάντα δηλητηριασμένο ἀπὸ τὴ συναίσθηση πὸσο ξεμακραίνει ἀπὸ τὸ σκοπὸ του κι ἄλλα τέτοια θὰ τοῦ ἀποδείξω δηλαδή τὴν ἀσυμφωνία καὶ ἀνικανότητα τῶν μέσων, πὸν μεταχειρίζεται καὶ θὰ τοῦ δείξω ἄλλα καλύτερα. Ἄν ὅμως δὲ βροῦμε σημεῖο συμφωνίας; Ἄν στοὺς διάφορους αὐτοὺς σκοποὺς πὸν τοῦ παρουσιάζω, ἀρνηθῆ κάθε ἀξία; Τότε βλέπετε φανερά, πὸς δὲ μπορῶ νὰ κάμω τίποτα, τοῦλάχιστο μὲ τὴ λογικὴ.

Τὸ συμπέρασμα μᾶς αὐτὸ εἶναι ὅπως διόλου ἀντίθετο μὲ τὴ διδασκαλία τοῦ Σωκράτη, ὅπως τοῦλάχιστο μᾶς φανερῶνεται στοὺς λαμπροὺς διαλόγους τοῦ Πλάτωνα. Ἐκεῖνος λέει ὅτι τὸ κακὸ, ἢ ἁμαρτία, τὸ ἐγκλημα προέρχονται πάντα ἀπὸ ἄγνοια, ὅτι κανεὶς δὲν τὸ κάνει, ἐνῶ ξέρεي πραγματικὰ, ὅτι καλὸ εἶναι τὸ ἀντίθετο, καὶ καλὸ, ὄχι γενικὰ καὶ ἀόριστα, ἀλλὰ καλὸ γι' αὐτὸν καὶ σατὴ τὴν περίστασι. Ὁ τρόπος ὅμως πὸν ἀποδείχνει τὴν ἰδέα του μᾶς δίνει ἀπόλυτα δίκιο. Ἀρχίζει δηλ. πάντοτε ἀπὸ παρατηρήσεις ἢ παραδείγματα, πὸν ὀδηγοῦν σὲ γενικὰ ἀξιῶματα πὸν γι' αὐτὰ οὔτε προσπαθεῖ καν νὰ πείσῃ τὸν ἄλλο, καὶ ὅπου ἐκεῖνος ἀπαντᾷ καταφατικὰ, δηλ. ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι πολυτιμότερη ἀπὸ τὸ σῶμα καὶ ὅτι τὴν βλάπτει εἶναι πιὸ βλαβερὸν παρὰ ὅτι βλάπτει τὸ σῶμα κτλ. Τότε βέβαια τὰ παρακάτω ἔρχονται μόνα τους. Ἦθελα νὰ ἔβλεπα τί θὰ ἔκανε, ἂν ἀρνιόταν ὁ ἀπέναντί του αὐτὲς τὶς ἀρχές. Ἴσως θὰ πῆγαινε μακρύτερα σὲ ἀκόμα γενικώτερα πράματα. Μιὰ φορὰ ὅμως θάπρεπε νὰ φτάσῃ σὲνα σημεῖο, ὅπου ὁ ἄλλος θὰ ἔλεγε ναί. Κι αὐτὸ τὸ ναί δὲ θὰ μποροῦσε νὰ εἶναι μιὰ ἐξωτερικὴ, ἄχρωμη, ἀπλὴ συγκατάθεσι τοῦ νοῦ, θὰ ἔπρεπε νὰ τὸ πῆ ὅλος ὁ ἀνθρώπος, πρὸ παντὸς ἢ θέλησὴ του. Ξέρετε πὸς συμβαίνει κάποτε ἀκούοντας κάτι νὰ τὸ παραδεχοῦμε τόσο, σὰ νὰ τὸ εἴχαμε πολλὰ χρόνια ἢ μᾶλλον πάντα μέσα μας κι αἰσθανόμαστε σὰ μιὰ κίνηση στὸ στήθος μας, ἕνα τέντωμα τῶν μυῶν ὅλων, καμιά φορὰ καὶ μιὰ περιφερικὴ, ὄχι δυσάρεστη, σύσφιξη στὸ κεφάλι, σὰν νὰ θέλῃ κάτι νὰ φύγῃ ἀπὸ μέσα μας γιὰ νὰ συναντήσῃ, νὰ πραγματοποιήσῃ αὐτό, πὸν θέλομε. Μιὰν ἔντασι τέτοια ὅλου τοῦ ἀνθρώπου, μιὰν ἄμεση ἀσυσζήτητη βεβαιότητα πὸς ἔτσι εἶναι, θὰ ἔπρεπε νὰ φέρῃ μαζί του ἐκεῖνο τὸ ναί. Ἀλλὰ τότε πᾶ δὲ θὰ ἦταν ἀπλὴ γνώσι, παρὰ ἐπιηρεασμὸς τῆς θέλησης ἀπὸ μιὰν ἄλλη κατ' εὐθεία, κι ἐκεῖ ἀπάνω ἂν στηριχτῆς, μπορεῖς πραγματικὰ νὰ

πείσης τὸν ἄλλο γιὰ τὰ μέσα πὸν συμφωνοῦν καὶ ὀδηγοῦν σ' αὐτὸ τὸν ἀρχικὸ σκοπὸ. Ἀλλὰ μπορεῖς νὰ ξέρῃς μαῖντὸ τὸν τρόπο ἐκεῖνο, πὸν δὲ θέλεις;

(ἀκολουθεῖ συνέχεια)

N. KAZANTZAKH

ΣΥΖΗΤΗΣΗ Μ' ἘΝΑΝ ΑΡΧΗΓΟ

Στὴ Μόσχα ἔτυχε νὰ συναντηθῶ μ' ἕναν ἀπὸ τοὺς διανοητικοὺς ἀρχηγοὺς τῶν μπολσεβίκων. Εὐτὺς ξέσπασε ἀνάμεσά μας ἡ διαφωνία καὶ ἡ συζήτησι. Ἀντιγράφω πιστὰ τὴ στιχομυθία μας, γιὰτὶ μπορεῖ νάχη γενικώτερη σημασία.

Αὐτὸς ἔλεγε:

— Ὅπως στὸν ὕλικὸ κόσμῳ κατορθώνομε, διατυπώνοντας τὸ σταθερὸ, ἐπαναλαμβαινόμενο στοιχεῖο νὰ βροῦμε τοὺς νόμους πὸν κυβερνοῦν τὰ φαινόμενα, νὰ τὰ προβλέπομε καὶ νὰ τὰ χρησιμοποιοῦμε, ὅμοια σήμερα ἐρευνοῦμε καὶ ὑποτάζομε σιγὰ σιγὰ σὲ νόμους τὰ κοινωνικὰ φαινόμενα. Καὶ κάθε ἀνθρώπος, ἂν δὲν εἶναι ἀνισόρροπος, τοὺς δέχεται, ὅπως δέχεται τοὺς νόμους τοὺς φυσικοὺς χωρὶς ἀντίρρηση.

— Ἐγὼ ἀντίρρηση, τοῦ ἀποκρίθηκα. Οἱ κοινωνικοὶ νόμοι πὸν λέτε, εἶναι σίγουροι, ὅπως οἱ φυσικοὶ; Μπορεῖ νὰ ὑπάρχῃ βέβαιη πρόβλεψη; Βέβαιη, ὅπως ὅταν ὁ ἀστρονόμος ἀναγγέλλει καὶ προσδιορίζει, ὡς τὸ δευτερόλεπτο, μιὰ ἔκλειψη τοῦ ἡλίου;

— Ὁχι ἀκόμα. Ἡ κοινωνικὴ ἐπιστήμη βρίσκεται στὴν ἀρχὴ τῆς. Ἀκόμα δὲν κατάταξε ὅλες τὶς ἐρευνες, ἀκόμα δὲν ξεκαθάρισε τὶς ἐφήμερες θεωρίες ἀπὸ τὸ σταθερὸ ἀλάθειντο πυρῆνα, τὸ μυαλὸ δὲ μπορεῖ ἀκόμα νὰ συλλάβῃ ὅλους τοὺς συντελεστὲς τῆς κοινωνικῆς ζωῆς. Μὰ σιγὰ σιγὰ μὲ τὸν καιρὸ, ὅπως ἡ μηχανικὴ κι ἡ ἀστρονομία, θὰ κατακτήσῃ τὴ βεβαιότητα.

— Δὲν εἶμαι σύμφωνος. Τὰ φαινόμενα τῆς ζωῆς δὲν ξετυλίγονται, ὅπως τὰ φυσικὰ φαινόμενα, μέσα σὲ ὁμοιόγενο χρόνον, πὸν μπορεῖς σὰν τὸ διάστημα νὰ τὸν συμμαζέψεις ὅσο θές καὶ νὰ τὸν συνοπίσῃς σὲ μαθηματικὴ διατύπωση.

Τὰ φαινόμενα τῆς ζωῆς ξετυλίγονται κι ὀριμάζουν μέσα σὲ ψυχολογικὸ χρόνον. Κι ὁ ψυχολογικὸς αὐτὸς, ὅλο ποιότητα, χρόνος δὲ μπορεῖ νὰ συμμαζευτῆ χωρὶς παραμόρφωση καὶ νὰ διατυπωθῇ μὲ νοῦμερα, σὰ νάταν ποσοτικὴ μονάχα, ἄχρωμη, ἄοσμη, ὁμοιόμερη ἔκτασι.

Ὁ χρόνος αὐτὸς εἶναι δύναμι δημιουργικὴ κι ἀπροβλέψιμη, ἀκατάπανστο ὀρίμασμα δὲν εἶναι σύνθεσι ἀπὸ στοιχεῖα, πὸν ὅλα προϋπάρχουν κι ἀπλῶς μὲ τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου μηχανικὰ σμίγουν σὲ νέους συνδυασμοὺς, πὸν μποροῦμε νὰ προβλέψομε. Ὁ χρόνος εἶναι ἀνάβρυσμα ἀπροσδοκῆτων συστατικῶν, ἀέννησι δημιουργία.

Νόμοι ἐδῶ, δηλ. πρόβλεψες, δὲ μποροῦν νὰ ὑπάρχουν· γιατί νόμος θὰ πῆ ἐπανάληψη, τὰ ἴδια αἷτια νὰ γεννήσουν τὰ ἴδια ἀποτελέσματα· κι ἡ οὐσία τῆς ζωῆς εἶναι ἀκριβῶς ἡ δημιουργία. Καὶ δημιουργῶ θὰ πῆ: γεννῶ κάτι νέο πού δὲν περιέχεται στὰ δεδομένα. Ποτέ, σὲ καμιὰ περίσταση, δὲ μποροῦν στὴ ζωὴ νὰ ξαναγυρίσουν τὰ ἴδια, ἀπαράλλαχτα αἷτια κι ἐπομένως νὰ μποροῦν νὰ προβλεφτοῦν τὰ ἴδια ἀποτελέσματα.

Κι ἀφοῦ δὲ μποροῦν νὰ ὑποταχτοῦν τὰ φαινόμενα τῆς ζωῆς σὲ νόμους, **Ἐπιστήμη**, δηλ. σύστημα νόμων δὲ μπορεῖ, εἶναι φρίσει ἀδύνατον νὰ ὑπάρξῃ στὰ κοινωνικὰ φαινόμενα.

— Παραδέχομαι ἀποκρίθηκε ὁ ρουῖσος, πὼς οἱ κοινωνικὲς ἐπιστῆμες δὲν εἶναι ἀκριβεῖς, ὅπως οἱ φυσικὲς. Δὲ μποροῦμε νὰ προβλέψουμε μιὰν ἐπανάσταση μὲ ὄση ἀκρίβεια προβλέπομε μιὰν ἔκλειψη τοῦ ἡλίου. Ὅμως οἱ κοινωνικὲς Ἐπιστῆμες ἐξηγοῦν τὰ περασμένα, βρίσκουν ἓνα κεντρικὸ ρυθμὸ σὲ κάθε ἐποχῇ, ἀκολουθοῦν μέσα στὸ λοξό, σκοτεινὸ λαβύρινθο τῆς ἱστορίας ἓνα νῆμα φωτεινὸ καὶ δὲ χάνονται. Κι ἔτσι ἐμβαθύνοντας τὸ ξετύλιγμα τοῦ λαοῦ, μποροῦν ἀσφαλέστερα ἀπὸ κάθε ἄλλη μέθοδο τοῦ ἀνθρώπινου μυαλοῦ νὰ μαντέψουν καὶ νὰ διατυπώσουν τὸ μελλούμενο.

— Δέχομαι μονάχα πίσω κοιτᾶζοντας τὰ περασμένα, ἔχει κάποια ἐρευνητικὴ ἀξία ἡ κοινωνιολογία. Καὶ γιατί τοῦτο; Γιατί τὰ τελεωμένα γεγονότα πάσαν νὰ ζοῦν, δὲ ρέουν πιά, δὲ ξετυλίγονται δημιουργικά.

Κατὰ τὴ δημιουργικὴ στιγμὴ τοὺς ἀπὸ τοὺς ἀρίφνητους πιθανοὺς συντελεστὲς δούλεψαν, ἄς ποῦμε, δέκα μονάχα κι αὐτοὶ γέννησαν τὸ ἱστορικὸ γεγονός. Ἡ κοινωνιολογία λοιπὸν μάχεται νὰ βρῆ τοὺς δέκα αὐτοὺς συντελεστὲς καὶ σὰν τοὺς βρῆ—πάντα βέβαια κατὰ προσέγγιση—φωναίξει θριαμβεύοντας: Ὅτι ἔγινε, ἦταν ἀνάγκη νὰ γίνῃ. Αὐτὸ μονάχα μποροῦσε νὰ γίνῃ.

Καὶ χωρὶς ἄλλο κατ' ἀναγκαστικὴ συνέπεια, ἔπρεπε ἀπὸ τοὺς δέκα αὐτοὺς συντελεστὲς ἓνα τέτοιο γεγονός, ὅπως τὸ ἐξεταζόμενο, καὶ κανένα ἄλλο ν' ἀπαρτιστῆ. Ὅταν ἀπ' ὅλες τὶς πιθανότητες ὀρισμένες ἐπικρατήσουν, εἶναι φυσικὸ νὰ παρουσιάζεται τὸ γεγονός ὡς ἓνα μονάχα τοῦτοι οἱ συντελεστὲς νὰ ἦταν δυνατοί. Μὰ τὸ πρόβλημα δὲν εἶναι αὐτό· τὸ πρόβλημα, πού μᾶς ἐνδιαφέρει καὶ πού μᾶς χωρίζει εἶναι τοῦτο: Μπορεῖ ἡ κοινωνιολογία νὰ βρῆ ποιὲς ἀπὸ τὶς ἀρίφνητες κάθε φορὰ πιθανότητες ἀναγκαστικὰ θὰ ἐπικρατήσουν;

Σὲ μιὰ παγωμένη λίμνη διὸ παιδιὰ παγοδρομοῦσαν. Τὸ ἓνα βαρέθηκε κι εἶπε: «Δὲν πάω παραπέρα». Τὸ ἄλλο προχώρησε· μὰ δὲν εἶχε κάμει δέκα μέτρα κι ὁ πάγος ράϊσε καὶ τὸ παιδί πνίγηκε.

Σὲ κάμποσα χρόνια ξέσπασε ἡ γαλλικὴ ἐπανάσταση. Ποιὸ θάταν τὸ ξετύλιμά τῆς; Ἄπειρες - ὄχι ἄπειρες - πάρα πολλὲς πιθανότητες. Ξάφνου τὸ παιδί αὐτό - ὁ Μεγάλος Ναπολέοντας - πού ἀπὸ σύμπτωση στὴν παγοδρομία σώθηκε, ἐπεμβαίνει, ἀνατρέπει τὶς πρὸ λογικὲς πρόβλεψες, δίνει στὴν ἐπανάσταση ἓνα ἀπροσδόκητο ρυθμὸ, κυριεῖται λαοῦς, θεμελιώνει βασιλεία, ὑψώνει στὶς ἀστικὲς ψυχὰς τὸ καταπληκτικὸ ὄραμα, βγαλμένο ἀπὸ τ' ἀντιβασιλικά τους σπλάγχνα, μιᾶς τεράστιας Αὐτοκρατορίας.

Ποιὸς μπορεῖ νὰ ὑποστηρίξῃ, πὼς ὁ Μεγάλος Ναπολέοντας ἦταν ἡ μόνη δυνατὴ διοχέτευση τῆς γαλλικῆς τρικυμίας; Κι ἂν πνιγόταν, ὅταν ἦταν παιδί στὴν παγωμένη λίμνη, ἀναγκαστικὰ ἓνας ἄλλος ἀρχηγός, ἀπαράλλαχτος θὰ ρύθμιζε τὴ Γαλλία καὶ τὸν κόσμον;

Τώρα βέβαια, ἀτενίζοντας πίσω μας τὰ τελεωμένα γεγονότα, δηλ. τὰ ἄψυχα πιά, μποροῦμε ν' ἀναλύσωμε, νὰ βγάλωμε νόμους, πού ἔχουν ἀναδρομικὴ μονάχα ἀξία καὶ νὰ ταυτίσωμε τὸ ἀκίνητο πιά σῶμα μιᾶς ἐποχῆς μὲ τὴ γιγάντια πνοὴ πού τὴ ζωντάνευε, πρὶν τοῦ ν' ἀκινήθῃ καὶ νὰ γίνουν γεγονότα, ἐλάχιστες ἀπὸ τὶς πιθανότητες, πού τὴν τρικύμιζαν καὶ τὴ δημιουργοῦσαν. Κάνομε ἀνατομία.

Καὶ δὲ μπορεῖτε κὰν νὰ πῆτε πὼς ἡ ἐξέταση αὐτῆ τῶν περασμένων μπορεῖ νὰ γίνῃ μάθημα γιὰ τὰ μελλούμενα. Κι ἔτσι νὰ γίνῃ ἡ κοινωνιολογία πολῦτιμος ὁδηγὸς καὶ σύμβουλος. Ὅχι μονάχα ποτε τὰ αἷτια δὲ μποροῦν νὰ ξαναγυρίσουν ἀπαράλλαχτα τὰ ἴδια καὶ νὰ γεννήσουν ἐπομένως τὰ ἴδια ἀποτελέσματα—αὐτὸ τέλεα μῆτε στὸ φυσικὸ κόσμον δὲ γίνεται—μὰ μιὰ μικρὴ σύμπτωση, ἓνα ἐλάχιστο γεγονός, πού ἐξαρτήθηκε ἀπὸ ἀφάνταστες λεπτομέρειες, μπορεῖ νὰ δώσῃ ἀνυπολόγιστη νέα τροπὴ στὴν ἱστορία.

Κι ἔτσι ἡ κοινωνιολογία, ὑποβάλλοντας στοὺς ἀπλοῖκούς τὴν ἐλπίδα τῆς πρόβλεψης, μπορεῖ νὰ καταντήσῃ ἐπικίνδυνη. Ἡ ζωὴ εἶναι μυθωδῶς πλούσια, τόσο ἀσύγκριτα ἀνώτερη ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη λογικὴ καὶ φαντασία, πού μπορεῖ κανεὶς, χωρὶς παραδοξολογία, νὰ ὑποστηρίξῃ πὼς ἡ κοινωνιολογία, σὲ ὅτι ἀφορᾷ τὴν πρόβλεψη, ἔχει τὴν ἀκόλουθη μονάχα ἀρνητικὴν ἀξία: Ποτε ἐκεῖνο πού προβλέπει δὲ γίνεται. Μικρὴ βέβαια ἀξία, γιατί ὅτι ἔτσι ἀπομακρύνουμε εἶναι μιὰ μονάχα ἀπὸ τὶς πλήθεις πιθανότητες, πού φιλοδοξοῦν νὰ γεννήσουν τὸ μελλούμενο.

— Παραγνωρίζετε, ἀποκρίθηκε ὁ ρουῖσος μὲ βεβαιότητα, παραγνωρίζετε, πὼς μὲ ὅλες τῆς τὶς ἀτέλειες, μὲ ὅλη τὴν πολυπλοκότητα πού ἔχουν τὰ φαινόμενα τῆς ζωῆς, ἡ κοινωνιολογία κατόρθωσε νὰ βρῆ καὶ νὰ διατυπώσῃ ἓνα σιδερένιον νόμον, πού κυβερνάει τὶς ἀνθρώπινες κοινωνίες: τὰ αἷτια τὰ οικονομικά.

Αὐτὰ εἶναι ἡ βάση ἡ σταθερὴ. Ὅλες οἱ πρόοδες, οἱ ἀλλαγές, οἱ ἀγῶνες στὴν ἱστορία, τέλεια ξεδιαλύνονται κι ἐξηγοῦνται μὲ τὶς οικονομικὲς ἀνάγκες. Εἶναι λοιπὸν πολὺ πιθανό, βέβαιο, ἀφοῦ τ' ἀνθρώπινα συστατικά δὲν ἄλλαξαν, πὼς καὶ στὸ μελλούμενο οἱ οικονομικὲς αὐτὲς ἀνάγκες θὰ παίζουν τὸν πρῶτον ρόλον.

Δὲ λέω πὼς ἀρκεῖ νὰ ξέρωμε τὸ νόμον τοῦτο κι εὐτὺς, ὑπολογίζοντας, συμμαζεύοντας τὸ δημιουργικὸ χρόνον, θὰ μπορέσωμε νὰ μαντέψωμε μὲ ἀκρίβεια τὶς μελλούμενες κοινωνικὲς μορφές. Μὰ λέω πὼς κατέχοντας τώρα ἓνα τέτοιο θεμελιώδη νόμον, μποροῦμε μὲ μεγαλύτερη βεβαιότητα ἐπιτυχίας νὰ ἐπέμβωμε στὸν κοινωνικὸ ἀγῶνα. Ξέρωμε τώρα πού πρέπει νὰ συγκεντρώσωμε τὴ μεγαλύτερη προσοχὴ μας, ποιὲς μάζες ἔχουν ἐχτελέσει τὸν προορισμὸν τοὺς καὶ πρέπει νὰ παραμερίσουν καὶ νὰ πέσουν καὶ ποιὲς μάζες, σπρωγμένες ἀπὸ τὸν κοινωνικὸν αὐτὸ νόμον, πρέπει νὰ ὀργανωθοῦν, νὰ ἐτοιμαστοῦν νὰ καταλάβουν τὴν ἐξουσία.

Ἔτσι ἡ ἐπέμβασίς μας φωτισμένη πιά μὲ τὸν κοινωνικὸν αὐτὸ νόμον, εἶναι σίγουρη καὶ γόνιμη.

— Σὲ ὅλα αὐτὰ πού λέτε, ἀποκρίθηκα, ὑπάρχει δόση ἀλήθειας, πού σέβομαι. Μὰ τὴ γενικέψατε τόσο πολὺ, τὴ φορτώσατε μὲ τόσες ἀξιώσεις, πού καταντᾷ ψεύτικη. Θὰ προσπαθήσω μαζί σας νὰ ξεδιαλύνω καὶ νὰ δικαιολογήσω τὴ σκέψι μου:

Πρῶτα, πρῶτα ὁ νόμος πού διατυπώνετε δὲν εἶναι ἀπόλυτος. Τὰ οικονομικὰ αἷτια δὲν εἶναι πάντοτε οἱ μεγαλύτερες δυνάμεις, πού κινοῦν τοὺς λαοὺς. Πάντα βέβαια παίζουν ἓναν ἀπὸ τοὺς κυρίαρχους λόγους, γιατί ὑπηρετοῦν θεμελιακὰς ἀνάγκες τοῦ ἀνθρώπου· μὰ πολλὲς φορὲς κι ἄλλοι παράγοντες, πού δὲν εἶναι ἀποτελεσματῶν οικονομικῶν αἰτίων, ἡ θρησκεία, ἡ ράτσα, οἱ ἱστορικὲς περιπέτειες,

ή εμφάνιση ένοϋς ήρωα, κυριαρχούν και καθορίζουν τὸ ξετύλιμα ένοϋς λαοϋ.

Πὼς μπορεῖτε νὰ ἐξηγήσετε μὲ τὶς οικονομικὲς μονάχα ἀνάγκες τὸ ξαφνικὸ στὸν ἔβδομο αἰῶνα ἀνατίναγμα τῆς Ἀραβίας ἀπὸ τὴν ἀφάνεια καὶ τὴν ἀθλιότητα; Οἱ ἴδιοι οικονομικοὶ ὄροι ὑπῆρχαν πολλοὺς αἰῶνες.

Οἱ ἀραβῖτες ζοῦσαν αἰῶνες ἀπὸ τὴν ἀρπαγῆ, αἰῶνες ἦταν βυθισμένοι στὴν τεμπελιά, στὸ μεθύσι, στὴν αἰμοβόρα εἰδωλολατρεία. Οἱ ὄροι τοῦτοι ἔμεναν οἱ ἴδιοι αἰῶνες. Ξαφνικὰ ἕνας ἄνθρωπος γεννιέται κηρύττοντας μέσα στὰ περιγέλοια καὶ τὸν κίντυνο, πὼς ἕνας μονάχα θεὸς ὑπάρχει, πὼς ἡ ψυχὴ εἶναι ἀθάνατη, καὶ ὁ κόσμος τοῦτος καὶ ὁ ἄλλος ἀνήκει στοὺς πιστοὺς.

Ὑστερα ἀπὸ ἑπτὰ χρόνια ὁ προφήτης εἶχε μονάχα ἔντεκα ὀπαδοὺς, τὸν διώχνουν, ἡ ζωὴ του κάθε στιγμὴ κιντυνεύει, ἀρχίζουν οἱ πόλεμοι ὁ μικρὸς ξαφνικὸς στρατὸς του νικᾷει, νικιέται, κάθε στιγμὴ ὅλο τὸ ἔργο κρέμεται ἀπὸ μιὰ ψιλὴ κλωστή.

Καὶ νὰ, σὲ λίγα χρόνια ἡ ἔρημο γιομίζει τζαμιά, οἱ πιστοὶ περνοῦν καβαλάροντες τὴν Ἀραβία, κυριεύουν τὸν κόσμον. Ποιὸς τοὺς ἔσπρωχνε; Ὅχι βέβαια μονάχα τὰ οικονομικὰ αἴτια μὰ μιὰ δύναμη πλουσιώτερη, βαθύτερη, τέλεα ἀνθρώπινη—ἡ πίστη ἡ πνοὴ τοῦ Μουχαμέτη.

Ποιὰ ἦταν ἡ οὐσία τοῦ Χριστοῦ; Νὰ ὀργανώση τοὺς σκλάβους, νὰ δώσῃ ψωμὶ στοὺς πεινασμένους, νὰ ἐξαφανίσῃ τὴν κοινωνικὴ καὶ οικονομικὴν ἀνισότητα ἀπὸ τὴ γῆς; Καθόλου. Ὁ Χριστὸς ποτὲ δὲ γνοιάστηκε γιὰ οικονομικὰ προβλήματα. «Μὴ γνοιάζεστε τί θὰ φάτε, τί θὰ πιῆτε, τί θὰ ντυθῆτε. Κοιτᾶτε τὰ πουλιὰ τοῦ οὐρανοῦ: ἕνα μονάχα ζητᾶτε: τὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν».

Βέβαια οἱ σκλάβοι κάτω στὰ ὑπόγεια τῶν ἀφεντάδων παραμόρφωσαν, σύμφωνα μὲ τὶς ἐπιθυμίες τους τὸ Χριστὸ καὶ τὸν ἀνακήρυξαν στρατηγὸ τῶν πεινασμένων, ποὺ θὰ ρίξῃ τοὺς χορτάτους ἀφέντες καὶ θὰ ὀδηγήσῃ τὰ τυρανισμένα κορμιά τους στὴν οικονομικὴν εὐτυχία. Ὁ χριστιανισμὸς ἔτσι διαδόθηκε γρηγορώτερα, δέθηκε μὲ κοινωνικὲς ἀνάγκες μετατροπῆς, ἔγινε πάθος σφοδρὸς, ποὺ λαχτάριζε ἐκδίκηση, ἐπίγεια βασιλεία. Ὅπως ἦταν φυσικό, ὅπως ἔγινε πάντα, ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν μετατοπίστηκε στὴ γῆς.

Γιατὶ μιὰ ἰδέα, εὐτὺς ὡς ἀγγίξῃ τὸ πλῆθος ἢ καλύτερα: μιὰ ἰδέα γιὰ ν' ἀγγίξῃ τὸ πλῆθος καὶ τὸ ἀναταράξῃ, πρέπει νὰ γίνῃ πάθος προσωπικὸ καὶ ἐλπίδα ἄμεσης ἀμοιβῆς.

Σὲ ὅλες βέβαια τὶς ἐποχὲς καὶ σὲ ὄλους τοὺς λαοὺς τὰ οικονομικὰ αἴτια εἶναι πολὺ φυσικὸ νὰ παίζουν μεγάλο ρόλο. Ὁ ἄνθρωπος ἔχει ἀνάγκη νὰ φάῃ. Καὶ ἕνας ἱστορικὸς μπορεῖ μ' εὐκολία νὰ στριμώξῃ τὰ γεγονότα σὲ μιὰ κεντρικὴ ἰδέα καὶ ἄλλα ν' ἀφήσῃ στὸ σκοτάδι, ἄλλα νὰ φωτίσῃ ζωηρὰ καὶ ν' ἀποδείξῃ ὅτι θέλει: πὼς ἡ ἱστορία διέπεται ἀπὸ τὰ οικονομικὰ αἴτια ἢ ἀπὸ τὸ δάχτυλο τῆς θείας πρόνοιᾶς ἢ ἀπὸ τὶς ιδιότητες τῆς ράτσας ἢ ἀπὸ τὴν τύχη.

Μὰ ὅταν κανεῖς μελετᾷ τὴν ἀνθρώπινην ἱστορία μὲ ὄσῃν ἀμεροληψία μπορεῖ νὰ ἀνεχτῆ ἡ φύση τοῦ ἀνθρώπου, τί βλέπει; πὼς ὅλες τοῦτες οἱ αἰτίες μαζί δουλεύουν τ' ἀνθρώπινα πλῆθη καὶ πότε ἢ μιὰ κυριαρχεῖ, πότε ἢ ἄλλη καὶ πότε ὅλες μαζί, μὲ δυσκολοξεδιάλυτες, ἰσοφαρίζουσες σχεδὸν συνεισφορές. Στὶς κανονικὲς ἐποχὲς, ὅταν δηλ. δὲ συναρπάζεται ἡ μάζα ἀπὸ μιὰ πίστη, τὸν πρῶτον ρόλο παίζουν βέβαια τὰ οικονομικὰ αἴτια.

—Ἦδη αὐτὸ ποὺ ὀμολογεῖτε εἶναι σπουδαῖο!

—Δὲν εἶναι τίποτα. Γιατὶ ποιὸς μπορεῖ νὰ σᾶς ἐγγυηθῆ πὼς μέσα ἀπὸ τὸ κανονικὸ, σκοτεινὸ κοπάδι, ποὺ ἀφιερώνει ὅλες του τὶς δυνάμεις στὴν ὑλικὴ του ζωὴ, δὲ θ' ἀναπηδήσῃ, ἀπὸ ὦρα σὲ ὦρα, ὁ ἀπρόβλεπτος ἀνεμοστρόβιλος, ποὺ θὰ μετατοπίσῃ μὲ μιὰς στὴ δευτέρῃ γραμμῇ τὶς ὑλικὲς ἀνάγκες τοῦ ἀνθρώπου;

Μὰ καὶ στὶς ὀλοτέλα κανονικὲς ἐποχὲς ποὺ ἀνεμοστρόβιλος δὲν παρουσιάζεται, μπορεῖ κανεῖς, ἐξετάζοντας βαθύτερα, νὰ στενέψῃ ἀκόμα περισσότερο τὸ νόμον ποὺ ἐπικαλιέστε.

Τὰ οικονομικὰ δὲν εἶναι αἴτια, μὰ ἀποτελέσματα ἀπὸ πλῆθος συντελεστὲς σὲ ὀρισμένο τόπον, χρόνον καὶ λαόν. Δὲν πρέπει νὰ λέμε: Ἐπειδὴ οἱ οικονομικὲς ἀνάγκες εἶναι τέτοιες, γιὰ τὸ τέτοιο εἶναι καὶ τὸ ἱστορικὸ ξετύλιγμα ἑνοῦς λαοῦ.

Ἡ ράτσα, ἡ τύχη, τὸ κλίμα, οἱ πόλεμοι, μιὰ ἐφεύρεση, πλῆθος ἄλλες αἰτίες συντελοῦν νὰ δημιουργηθοῦν οἱ ὀρισμέναι αὐτὲς οικονομικὲς μορφές. Μὰ οἱ μορφές αὐτὲς εἶναι ἀπλῶς ἢ πιὸ ὀρατὴ ἐμφάνιση βαθύτερων καὶ σκοτεινότερων δυνάμεων. Καὶ ἂν κατορθώσουν καὶ γίνονται συνθήματα ἱερὰ καὶ γόνιμα, τοῦτο γιὰ τὸ πίσω ἀπὸ τὶς οικονομικὲς τοῦτες σημαῖες νιώθουμε νὰ ἐνεργοῦν καὶ νὰ φωνάζουν βαθειὰς ὀρμὲς ποὺ ἢ δὲν ἔχουν ὄνομα ἢ τ' ὄνομά τους εἶναι ἀβέβαιο, ρεοῦμενο πολὺ καὶ δὲ μπορεῖ νὰ γίνῃ σύνθημα νὰ συναρπάξῃ τὸ πλῆθος.

Μιλῶ γιὰ τὶς κανονικὲς ἐποχὲς, γιὰ τὶς ἄλλαι οἱ ὀρμὲς τοῦτες βρίσκουν ὄνομα σταθερὸ, ποὺ συνεπαίρνει τοὺς ἀνθρώπους καὶ τότε οἱ οικονομικὲς ἔγνοιαι ὑποχωροῦν καὶ πολεμοῦν στὴ δευτέρῃ γραμμῇ τῆς ἀνθρώπινης μάχης.

—Παραδέχεστε ὅμως, πὼς μιὰ οικονομικὴ ἀλλαγὴ ἐπιφέρει σίγουρα καὶ πλῆθος ἄλλαι ἠθικὲς καὶ πνευματικὲς ἀλλαγές. Ὅστε νὰ ποὺ τὰ οικονομικὰ δὲν εἶναι μονάχα ἀποτελέσματα εἶναι καὶ αἴτια τοῦ κοινωνικοῦ ξετυλιγμοῦ.

—Ἐπιφέρει; Ἡ μήπως οἱ ἀλλαγές αὐτὲς εἶναι ἀποτελέσματα, ποὺ προϋπάρχουν πρωτίτερα πολὺ καὶ ἀπὸ τὴν οικονομικὴν ἀλλαγὴ καὶ φανερόνται ἱεραρχικὰ—ἡ οικονομικὴ πρῶται ἀλλαγὴ καὶ ὕστερα οἱ πιὸ πολὺπλοκεῖ: ἡ ἠθικὴ, ἡ τέχνη, ὁ στοχασμὸς; Μὰ ἐπειδὴ ἡ οικονομικὴ ἀλλαγὴ ἀναγκαστικὰ γίνεται φανερὴ πρῶτη, ἡ πρόχειρη ἀντίληψη συχνὰ τὴν παίρνει γιὰ αἰτία ὄλων τῶν ἄλλων ἀλλαγῶν, ποὺ ἀκολουθοῦν.

Ἀκόμα μιὰν ἄλλη παρατήρηση θάθελα νὰ κάμω. Καὶ οἱ πιὸ φανατικοὶ μαρξιστὲς δέχονται πὼς τὰ οικονομικὰ αἴτια δὲν εἶναι σκοπὸς, εἶναι μέσον. Τί θὰ πῆ αὐτό; Πὼς ὑπάρχει κάποια ἄλλη ἀνάγκη στὸν ἄνθρωπον δυνατώτερη, βαθύτερη. Γι' αὐτὴ μάχεται, ἔροντάς το εἶτε μὴ. Γι' αὐτὴ θέλει νὰ φάῃ καλύτερα καὶ νάχη ἀνεση ἀπὸ τὴ δουλειά. Ὅταν σᾶς ὀρωτήσῃ κανεῖς: — «Ποιὰ εἶναι ἡ ἀνάγκη τοῦτη;» δίνετε διάφορες ἀπάντησεις. «Νὰ ζῆσῃ σὰν ἄνθρωπος. Νάχη καιρὸ νὰ διαβάξῃ, νὰ μορφωθῆ, νὰ χαρῆ τὴ ζωὴ. Ἡ ν' ἀναπνεύσῃ καθαρὸν ἀέρα, νὰ κάμῃ γερὰ παιδιὰ, νὰ καλύτερέψῃ τὴ ράτσα. Ἡ νὰ ἐνδιαφερθῆ γιὰ ἐπιστημονικὰ προβλήματα». κτλ.

Μὰ ὅλες τοῦτες οἱ ἀπάντησεις εἶναι γιομάτες μονομέρεια ἢ ἀοριστολογία. Εἶναι σωστὲς, φρόνιμες, πρακτικὲς, μὰ ἀνίκανες νὰ συναρπάξουν τὶς μάζες. Οἱ μάζες γιὰ νὰ κινηθοῦν καὶ νὰ δημιουργήσουν μεγάλες ἐποχὲς ἔχουν ἐκάστοτε ἀνάγκη ἀπὸ μιὰν ἱερὴ παραφροσίνην, ἀπὸ μιὰ πίστη.

Γιὰ τὸ τὶς κοινωνιολογικὲς θεωρίες σας τὶς θεωρῶ ὄχι μονάχα νοητικὰ ἀτελεῖς, μὰ καὶ στὴν πράξῃ ἀνίκανες νὰ δημιουργήσουν μεγάλη, γόνιμη κίνηση τῆς ἀνθρώπινης ἱστορίας.

—“Αν μείνετε στη Ρουσία, εἶπε ὁ ροῦσος γελώντας, καὶ θελήσετε νὰ διαδώσετε τὶς ἰδέες τοῦτες, θὰ διατάξω νὰ σᾶς κρεμάσουν.

—Εἶναι ἡ μόνη ἀπάντηση, ἀποκρίθηκα γελώντας ἐγώ, ποῦ μπορεῖτε νὰ μοῦ δώσετε.

Ἐποκρίθηκα γελώντας, μὰ βαθύτατα ἡ συζήτηση τούτη μὲ τὸ ροῦσο ἀρχηγὸ μὲ εἶχε πικράνει. Μὲ τί παραπατήματα, μὲ πόσους ἀγῶνες, μὲ πόσο μονομερεῖς φανατισμένους ἀρχηγούς προχωροῦν οἱ λαοὶ στὴ γῆς ἐτούτη! Ὅλα τοῦτα, οἰκονομικὰ συστήματα, νομοθεσίες, πολιτεύματα, πόσο ἐπιπόλαια καὶ ἀνάξια εἶναι ν’ ἀνανεώσουν τὸ πρόσωπο τῆς γῆς!

Μονάχα ἂν μετουσιωθῇ ἡ καρδιὰ τοῦ ἀνθρώπου, ὅλη τούτη ἡ σημερινὴ πολὺπλοκὴ πραγματικότητα μὲ τ’ ἄλλα προβλήματά της, θὰ γίνῃ ἀπροσδόκητα ἀπλή. Μὰ γιὰ ν’ ἀναπηδήσῃ ἡ λύτρωση τούτη χρειάστηκε πάντα νὰ βυθιστοῦν οἱ λαοὶ στὰ αἵματα, στὴ δυστυχία, στὴν πείνα. Τοῦτο στάθηκε πάντα ὁ φοβερός, σκληρότατος νόμος. Μονάχα αἱματωμένα, πεινασμένα σωθικὰ μποροῦν νὰ γεννήσουν τὸ λυτρωτὴ Λόγο.

Καὶ γι αὐτὸ εἶναι δίκαιο νὰ ὁμολογήσωμε, πὼς οἱ φανατικοὶ τοῦτοι ἀρχηγοὶ τῆς Ρουσίας, χωρὶς νὰ βλέπουν καθαρὰ τὸν ἄρτιο κύκλο, ὅμως ἐκτελοῦν πιστὰ τὸ σκληρὸ προδρομικὸ τοῦς χρέος: ὀργώνουν τὰ σωθικὰ τοῦ ἀνθρώπου.

E. ΚΑΚΟΥΡΟΥ

ΝΕΟΙ ΡΥΘΜΟΙ

Τὸ σημερινὸ σχολεῖο ὄχι μόνο σὲ μᾶς, μὰ καὶ στὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς Εὐρώπης παλεῖ ἀκόμα γιὰ τὴν κατάκτηση τῆς ἀγωγῆς τοῦ παιδιοῦ μὲ τὰ μέσα, ποῦ κληρονόμησε ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ 19ου αἰῶνα. Θεωρητικὰ δὲ στέκει πιά οὔτε ἡ ἔξωτερικὴ του διάταξη, οὔτε ὁ μηχανισμὸς τῆς ἐσωτερικῆς του λειτουργίας. Καὶ οἱ πρόοδες τῆς ἐπιστήμης καὶ οἱ ἀνάγκες τῆς ζωῆς, ἔχουν πείσει ὅλο τὸν κόσμον, πὼς τὸ σημερινὸ σχολεῖο, ἔχει ἀπόλυτη καὶ ἐπιταχτικὴ ἀνάγκη μιᾶς ριζικῆς μεταβολῆς, ἐσωτερικῆς καὶ ἔξωτερικῆς, ἔτσι ποῦ νὰ ἀνταποκρίνεται πληρέστερα στὶς ἀπαιτήσεις τῆς νεώτερης κοινωνίας. Καὶ ἔγιναν ἀπὸ καιρὸ καὶ γίνονται ἀκόμη ἀπόπειρες γιὰ τὴν ἴδρυση νέων σχολειῶν, νέου τύπου σχολειῶν. Μὰ ἀκόμη οἱ ἀπόπειρες αὐτές, ποῦ λάμπρυναν τὴν ἀνατολὴ τοῦ 20ου αἰῶνα, δὲν πῆραν οὔτε ἔχταση ἱκανοποιητικὴ, οὔτε ἀπὸ ὅλους ἀναγνωρισμένη μορφή. Κι ἔτσι τὸ σημερινὸ σχολεῖο, ποῦ ἔγινε πιά στὴν ψυχὴ τοῦ καθενὸς «τὸ παλιὸ σχολεῖο», ξακολουθεῖ στὴν πρᾶξη νὰ διαπαιδαγωγῇ τὴ νέα γενεά, τουλάχιστο στὸ μεγαλύτερό της μέρος, μο-

λονότι κανένας δὲν εἶναι ἀπ’ αὐτὸ εὐχαριστημένος καὶ ὅλοι ζητοῦν μιὰ λυτρωτικὴ μεταρρύθμιση. Τὸ φαινόμενο αὐτὸ ἔχει πολλὰ καὶ ποικίλες αἰτίες, γενικὲς καὶ εἰδικὲς γιὰ κάθε λαό, ποῦ μιὰ συστηματικὴ ἀνάλυση ἐξετάζοντάς το σὰν πρόβλημα τοῦ σημερινοῦ πολιτισμοῦ, θὰ μποροῦσε νὰ φέρῃ σὲ φῶς. Ἀναφέρουμε ἐδῶ τὶς κυριώτερες καὶ ὅσες μᾶς χρειάζονται γιὰ νὰ κατανοηθοῦν τὰ ὅσα θὰ εἰποῦμε παρακάτω.

Πρῶτα πρῶτα, μιὰ σχολικὴ μεταρρύθμιση, ποῦ θέλει νὰ ἀνατρέψῃ καθιερωμένους ἀπὸ τὴ παράδοση σχολικοὺς τύπους, ποῦ θέλει νὰ ἀλλάξῃ διατάξεις καὶ μορφὲς λειτουργίας σχολειοῦ ζυμωμένες μὲ τὴ ζωὴ γενεῶν καὶ συνδεμένες μὲ τὴν ψυχρὴ σύνθεση ἀτόμων ἀναγνωρισμένου κύρους καὶ μὲ τὰ συμφέροντα κοινωνικῶν ὁμάδων καὶ τάξεων, οὔτε εὔκολα οὔτε γρήγορα μπορεῖ νὰ γίνῃ. Κάθε μεταρρύθμιση χρειάζεται τὸν ἀπαραίτητο χρόνον — ἀνάλογο μὲ τὴν ἐσωτερικὴ τῆς ἀξία καὶ μὲ τὴ δύναμη τῆς ἀντίδρασης ποῦ θὰ σηκώσῃ — γιὰ νὰ ὠριμάσῃ στὶς ψυχῆς τῆς κοινωνίας. Καὶ ὁσοδήποτε καὶ ἂν βιάζονται οἱ ἐνθουσιώδεις εἰσηγητές της, αὐτὴ θὰ ἔρθῃ σὰν ἀποτέλεσμα ὠρισμένων προϋποθέσεων καὶ παραγόντων, ποῦ ἀπὸ μπρὸς δὲ μπορεῖ κανεὶς ὅλους οὔτε νὰ τοὺς προϋπολογίσῃ οὔτε νὰ τοὺς καλοσκεφτῇ.

Ἀπὸ τὰ ὕστερα φαίνονται πιά ὅλοι καθαρὰ καὶ ξάστερα καὶ σ’ ὅλες τοὺς τὶς λεπτομέρειες.

Ἐπειτα μιὰ σχολικὴ μεταρρύθμιση δὲν εἶναι κάτι τι ξεκρέμαστο καὶ ἀνεξάρτητο μέσα στὴν κοινωνικὴ καὶ πνευματικὴ ζωὴ ἑνὸς τόπου. Εἶναι ὀργανικὰ συνδεμένη μὲ ὅλα τὰ φαινόμενα τοῦ πολιτισμοῦ μιᾶς κοινωνίας. Ἐνα κίνημα, ποῦ γίνεται σ’ ἕναν κλάδο, προϋποθέτει παρόμοια, εἴτε ἐκδηλωμένα εἴτε ἔτοιμα γιὰ ἐκδήλωση καὶ στοὺς ἄλλους. Ἐτσι καὶ μιὰ σχολικὴ μεταρρύθμιση προϋποθέτει μιὰ γενικώτερη κίνηση στὸν ὅλο ἰδεολογικὸ κόσμον τῆς κοινωνίας.

Οἱ δυσκολίες αὐτές, ποῦ εἶναι νὰ ποῦμε ἔτσι φυσικὲς στὸν κανονικὸ δρόμον τῶν μεταβολῶν, ποῦ γίνονται κατὰ τὴν ἐξέλιξη τῶν λαῶν, ἔγιναν ἀκόμη μεγαλύτερες μὲ τὴν παρεμβολὴ τοῦ μεγάλου πολέμου. Ὁ μέγας πόλεμος ἔφερε ἕνα τάρραγμα στὴν ἡρεμὴ καὶ κανονικὴ ἐξέλιξη τῶν ἰδεολογικῶν ρευμάτων κάθε λογῆς. Καὶ ἀπὸ τὴν ἀνωμαλία αὐτὴ δὲ μποροῦσε νὰ γλυτώσουν οἱ μεταρρυθμιστικὲς τάσεις τῶν σχολικῶν πραγμάτων. Ὁ μέγας πόλεμος βρῆκε τὶς προσπάθειες τῶν μεταρρυθμιστῶν φιλοσόφων καὶ παιδαγωγῶν στὸ στάδιο ἀκόμη τοῦ πειραματισμοῦ. Τὰ νέα σχολεῖα μόλις εἶχαν ἀρχίσει νὰ παίρνουν πάγια μορφή καὶ νὰ δείχνουν τὴν ὑπεροχὴ τοὺς συγκριτικὰ μὲ τὰ παλιά. Τὸ μαῦρο ὅμως σύμφεφο τῆς πολεμικῆς ἀναστάτωσης σκέπασε τὰ ρόδινα χρώματα τῆς ἀνατολῆς μιᾶς νέας ἡμέρας γιὰ τὰ σχολεῖα καὶ τὴν κοινωνία, καὶ τάρραξε τὴν ἡρεμὴ καὶ βαθμιαία μεταβολὴ ἀπὸ τὸν παλιὸ στὸ νέο τύπον. Ὅσο προσεχτικώτερα μελετᾶει κανεὶς τὰ ἀποτελέσματα τοῦ πολέμου, τόσο βρίσκει πὼς οἱ συνέπειές του εἶναι βαθύτερες καὶ οὐσιαστικώτερες, ἀπὸ ὅτι φαίνονται στὰ μάτια τοῦ καθενός. Οἱ οἰκονομικὲς καὶ πολιτικὲς συνέπειες εἶναι φανερὲς στὰ μάτια ὅλου τοῦ κόσμου, τὶς ζήσαμε καὶ τὶς ζοῦμε ἄλλωστε ὅλοι μας. Μὰ εἶναι ὅμως πολὺ τρομερότερες, σὲ ὅτι ἀποτελοῦσε τὸ συγκρότημα τῶν ἀξιών τοῦ ἐσωτερικοῦ πολιτισμοῦ τῆς σημερινῆς κοινωνίας.

Κατάντησε πιά κοινοτοπία νὰ λέμε, πὼς κλονίστηκε ἡ πίστις τοῦ ἀνθρώπου στὶς ἀξίες τοῦ σημερινοῦ πολιτισμοῦ, στὶς ἀξίες τῆς πνευματικῆς, ἠθικῆς, πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς τῆς πολιτισμένης μας κοινωνίας. Ἡ λάμψη τῶν μεγάλων ἰδεολογικῶν, κατευθυντήριων γραμμῶν ἔχει ἀμαυρωθῆ. Ἡ ἠθικὴ διάταξη τῶν

ἀξιῶν δὲν ἔχει πιά τῆ πρώτῃ τῆς καθαρότητα, διαύγειν καὶ σταθερότητα. Οἱ ὑπέροχες ὁρμές τοῦ ἐνθουσιασμοῦ δὲν ἔχουν τῆ πρώτῃ τους ἐνταση καὶ δύναμη. Ταράχτηκε ὁ ρυθμὸς τῆς ἐσωτερικῆς μας ζωῆς. Θαρρεῖ κανεὶς πὼς ἀντικρίζει κάποιον χάος, κάποιον νεφέλωμα κοσμογονικό, ποὺ μέσα του δυνάμεις τεράστιες, συνειδητὲς καὶ ὑποσυνειδητὲς, πάθη καὶ συμφέροντα, ἰδέες καὶ θεωρίες πολεμοῦν τὸν τρομερὸ ἀγῶνα τῆς ἐπικράτησης. Καὶ δὲ λέει βέβαια κανεὶς, πὼς ὁ πόλεμος ἔφερε ξαφνικὰ αὐτό, ἔτσι σὰν κεραυνοβόλημα ἀναπάντεχο κάτω ἀπὸ ξάστερο οὐρανό. Οἱ σπόροι του ὑπῆρχαν μέσα στὴ κοινωνία πολὺ ἀκόμα πρὶν ἀπὸ τὴν πολεμικὴ ἐποχὴ. Μὰ ἡ σφοδρότητα τοῦ πολέμου καὶ ἡ μεγάλη του διάρκεια ἀρδεύοντας τὶς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων μὲ ἀσυγκράτητους ἀπὸ κάθε χαλινὸ λογικῆς τοὺς κρουνοὺς τῶν παθῶν καὶ τῶν συμφερόντων, ἐπιτάχυναν τὸ ὠρίμασμα τῶν παλιῶν σπόρων καὶ τοὺς ἔκαμαν νὰ φουντώσουν πολὺμεροι, ὀρμητικοί, ἐπιταχτικοί. Ἔτσι ποὺ νὰ γεννοῦν τὸ φόβο καὶ τὴ σύγχυση. Κι ἐνῶ πρῶτα, στὴν παλιὰ ἐποχὴ, οἱ χαλινοὶ τοῦ λογικοῦ συγκρατοῦντας τὰ βίαια πάθη καὶ τὶς ὁρμές τῶν ἀτομικῶν ἢ ὁμαδικῶν συμφερόντων, ἐγγυόντουσαν μιὰν ἀργή, προσεχτικὴ καὶ φροντισμένη ἐξέλιξη, τώρα ἡ μπόρα τοῦ πολέμου μὲ τὸ ἀνατάραγμα τοῦ ἐσωτερικοῦ κόσμου τῶν ἀνθρώπων, ἔφερε τὶς ψυχὰς τους ἀπότομα καὶ ὀρμητικὰ ἀντίκρου στὰ μεγάλα προβλήματα τῆς ζωῆς. Τὰ ἔκαμε συνειδητὰ σὲ πολὺ μεγαλύτερη ἔχταση ἀπ' ὅ,τι μποροῦσε κανεὶς νὰ φαντασθῆ, καὶ ἄπλωσε παντοῦ τὴν ἀμφιβολία καὶ τὴ σκέψη. Ἀμφιβολία σὲ κάθε τι περασμένο ποὺ ἦταν ὡς τὰ τώρα ὀδηγός, ἀμφιβολία καὶ σὲ κάθε τι νέο ποὺ παρουσιάζεται μὲ ἀξιώσεις σεβασμοῦ. Καὶ μέσα ἀπ' ὅλη αὐτὴ τὴν ἀνησυχία κοινός, πάγκοινος ὁ πόθος γιὰ μιὰν εὐρύτερη, βαθύτερη, γενικώτερη ἐσωτερικὴ μεταβολὴ καὶ πάγκοινη ἢ ἀπαιτήση γιὰ μιὰ νέα τάξη, μιὰ νέα πίστι. Τὸ μετεώρισμα αὐτὸ καὶ ἡ ἀμφιβολία δὲν ἱκανοποιοῦν κανένα, γιὰ τὴν τάξη, ὁ ρυθμὸς, εἶναι ἀνάγκη τῆς ζωῆς.

Μὰ οἱ μεγάλες ἐσωτερικὲς μεταβολὲς οἷτε ἀπότομα γίνονται οἷτε τόσο εὐκόλα ὥπως μποροῦν νὰ γίνουν οἱ ἐξωτερικὲς, ὅσο κι ἂν εἶναι ὠριμασμένες γι' αὐτὲς οἱ ψυχὰς. Χρειαζόνται ἓνα κοσκίνισμα προσαρμογῆς, μιὰ περίοδο ἀναμονῆς, ἓνα στάδιο μεταβατικὸ κοσμογονικό. Καὶ τὸ μεταβατικὸ αὐτὸ στάδιο, ποὺ μοιάζει ἔτσι σὰ χάος καὶ σὰ νεφέλωμα κοσμογονικό, συνειδητὰ πιά περνάει ἡ ἐποχὴ μας.

Μέσα σ' αὐτὸ τινάζονται μὲ τὴν ὀρμὴ καὶ τὸ φανατισμὸ τοῦ νεοφώτιστου οἱ νέες ἰδέες, ποὺ φιλοδοξοῦν νὰ ἀντικαταστήσουν τὴν παράδοση σ' ὅλες τὶς περιοχὲς τοῦ πνευματικοῦ καὶ ἠθικοῦ κόσμου. Ἡ φιλοσοφία κοιρασμένη ἀπὸ τὶς ἄγονες προσπάθειες τῆς ἐπιστήμης, ζητάει καὶ πάλιν καταφύγιο κάτω ἀπὸ τὰ ρωμαντικὰ φυλλώματα τοῦ μυστικισμοῦ. Ἡ τέχνη τολμηρὰ ζητάει νέους δρόμους, νέα ἐκφραστικὰ μέσα. Τὸ θέατρο πνίγεται μέσα στὰ καλοῦπια τῶν ἠθικῶν συγκρούσεων τοῦ παρελθόντος. Ἡ οἰκονομικὴ ἐπιστήμη ὑπόσχεται τὸ χρυσὸ αἰῶνα μὲ μιὰ ριζικὴ μεταβολή, ποὺ ζητάει. Τὰ σχολεῖα ζητοῦν νέα θέση στὴν κοινωνία. Καὶ οἱ τάσεις αὐτὲς διαδέχονται πολλὰς φορὲς ἢ μιὰ τὴν ἄλλη μὲ ταχύτητα, ποὺ δὲ μᾶς εἶχε συνηθίσει ἡ προπολεμικὴ ἐποχὴ. Δὲν προφτάνει μιὰ νέα ἰδέα καλὰ καλὰ νὰ χωνευθῆ, νὰ διαδοθῆ, νὰ ἐπιβληθῆ, καὶ νὰ, ξεπερνιέται, γιὰ νὰ στραφῆ ἡ προσοχὴ τοῦ κόσμου σὲ κάτι τι ἄλλο νεώτερο, βαθύτερο, πληρέστερο. . . .

Κι ἂς φέρουμε ἓνα μόνο παράδειγμα ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς παιδαγωγικῆς κίνησης. Τὸ *σχολεῖο ἐργασίας*, ποὺ φιλοδοξεῖ νὰ ἀντικαταστήσῃ τὸ παλιὸ *σχολεῖο τῶν γνώσεων*, δὲν πρόφτασε καλὰ καλὰ νὰ ἐφαρμοστῆ, νὰ ἀποκρυσταλλωθῆ σὲ

ὠρισμένη μορφή, νὰ βγῆ ἀπὸ τὸ στάδιο τοῦ πειραματισμοῦ, νὰ ἐπιβληθῆ καὶ διαδοθῆ, καὶ νὰ παρουσιάζεται τὸ *σχολεῖο τῆς Ζωῆς* μὲ τοὺς ριζοσπάστες ὁπαδοὺς τῆς ριζικῆς σχολικῆς μεταρρύθμισης (Oestreich, Kawerau κ. λ.) καὶ ζητάει ὄχι πιά σχολικὴ μεταρρύθμιση, ἀλλὰ σχολικὴ ἐπανάσταση, βαθύτερη, πλατύτερη καὶ περιεχτικώτερη, ἐνωμένη καὶ συγχρονησμένη μὲ τὶς μεταρρυθμιστικὰς τάσεις καὶ τῆς ἄλλης κοινωνικῆς ζωῆς.

Καὶ ἡ παράδοση δέχεται τὰ ἀλλεπάλληλα καὶ ὀρμητικὰ κίματα τοῦ μοντερνισμοῦ καὶ ἀντιστέκεται μὲ τὸ πείσμα, ποὺ τὴ διακρίνει καὶ ξαναθεωρεῖ τὶς ἀξίες τῆς καὶ ξαναξετᾶ τὶς δυνάμεις τῆς καὶ πολεμᾷ καὶ προσπαθεῖ νὰ περάσῃ μὲ ὅσο μπορεῖ λιγώτερες ἀπώλειες τὸ στάδιο αὐτὸ τὸ μεταβατικὸ. Γιατὶ καὶ ἡ περίοδος αὐτὴ ἢ μεταβατικὴ δὲν πρέπει νὰ νοηθῆ σὰν περίοδος παθητικῆς ἀναμονῆς, νέκρας ρωμαντικῆς χαύνωσης. Εἶναι κι αὐτὴ ζωὴ πραγματικὴ. Ἔχει τὶς ἴδιες ἀπαιτήσεις, ποὺ μπορεῖ νάχη καὶ μιὰ ὀριστικώτερα προσανατολισμένη ἐποχὴ. Κι ἂν θέλετε, ἴσως δείχνει πιά μεγαλύτερη ἐνταση νεύρων, πιά μεγαλύτερη προσπάθεια, γιὰ τὸ ποτίζεται ἀπὸ μιὰ μεγαλύτερη ἀνησυχία.

Μὰ μέσα σὴν αὐτὴ τὴν πάλη καὶ τὴν κίνηση δὲ φαίνεται τίποτα ἀκόμη τὸ πάγιο, δὲ διαγράφεται τίποτα ἀκόμη τὸ καθαρὸ, τὸ στέρεο, τὸ βέβαιο. Τίποτα ποὺ θὰ δεσπόσῃ, ποὺ θὰ γεννήσῃ τὴν πίστη, ποὺ θὰ δώσῃ τὴν κατευθυντήρια γραμμὴ γιὰ μιὰν ἀνάπλαση τῶν λαῶν. Θεωρίες ἔρχονται καὶ διαβαίνουν καὶ διαδέχεται ἡ μιὰ τὴν ἄλλη μὲ τὴν ταχύτητα κινηματογραφικῶν εἰκόνων. Καμιά ὀδηγήτρα προσωπικότητα δὲν κατορθώνει νὰ στυλωθῆ καὶ νὰ σταθῆ ἀκλόνητα γιὰ ἓνα ὀδήγημα ἔστω καὶ σχετικὰ μακρυνό. Καμιά πίστη δὲν κατορθώνει νὰ συγκινήσῃ σὲ βάθος καὶ πλάτος τὸν κόσμον, ἔτσι ποὺ νὰ τὸν ἱκανοποιήσῃ, νὰ τὸν κυριέψῃ, νὰ τὸν κατακτήσῃ. Οἱ ἄνθρωποι μένουν δισταχτικοί, ἀμφίβολοι, σκεπτικοί, πολλὰς φορὲς ἀνήσχοι. Τίποτα δὲν κατορθώνει νὰ τοὺς ἱκανοποιήσῃ. Καὶ εἶναι τόσο ὀλοφάνερη καὶ τόσο γενικὴ ἡ κατάστασις αὐτὴ, ποὺ ἂν θέλαμε μὲ μιὰ λέξη νὰ χαρακτηρίσουμε τὴ σημερινὴ μας ἐποχὴ, θὰ λέγαμε πὼς τὴ χαρακτηρίζει τὸ *Ἀνικανοποίητο*.

Κ. Δ. ΣΩΤΗΡΙΟΥ

ΨΥΧΑΝΑΛΥΣΗ

Ἡ τελευταία μέθοδος τῆς σύγχρονης ψυχολογίας εἶναι ἡ *ψυχανάλυση*. Ἡ ἀνακάλυψις τῆς καὶ ἡ ἐφαρμογὴ τῆς τάραιε τοὺς κύκλους τῶν ψυχολόγων καὶ γέννησε ἐνθουσιασμὸ καὶ περιφρόνηση, ἀγάπη καὶ ἔχθρα, φανατισμὸ γιὰ τὴν ἀξία τῆς καὶ φανατικὴ ἄρνησις κάθε ἀξίας τῆς, μεγάλη αἰσιοδοξία καὶ μεγαλύτερη ἀπιστιοδοξία γιὰ τὴ χρησιμότητα τῆς. Ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος οἱ ὁπαδοί τῆς, ποὺ ἀποτελεσαν ξεχωριστὴ σχολὴ μέσα στὴν ψυχολογία, τὴν *ψυχαναλυτικὴν σχολὴν*, πιστεύουν, πὼς ἡ ψυχανάλυση θὰ μᾶς λύσῃ πολλὰ αἰνίγματα ὡς τώρα τοῦ ψυχικοῦ

βίου και θα φωτίση με πλούσιο επιστημονικό φῶς προπάντων τις ἀνώτερες και πολύπλοκες ψυχικές λειτουργείες, πού, ὅπως ξέρομε, ἡ πειραματική μέθοδος τῆς ψυχολογίας δὲ μπόρεσε ἀκόμη νὰ τις ἐξετάσῃ επιστημονικά· και ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος οἱ ἀντίπαλοι τῆς, οἱ «ἄπιστοι», προσκολλημένοι δογματικά στὴν ψυχολογική παράδοση, οὔτε νὰ ἀντικρίσουν ἀνέχονται τὴ νέα αὐτὴ μέθοδο. Τὸ πολὺ πολὺ, ἂν δὲν τὴν στολίσουν με ἐπίθετα κάθε ἄλλο παρὰ κολακευτικά, θὰ βροῦν κάποιο εἰρωνικό μειδίαμα.

Βέβαια μιὰ μέθοδος τῆς ψυχολογίας τόσο νέα και τόσο δυσκολοεφάρμοστη θὰ ἦταν πολὺ παράξενο νὰ μὴ μᾶς παρουσιάζε στὰ πρῶτα τῆς βήματα σπουδαία ἐλαττώματα και κάμποσες δυσκολίες. Ἄμα ὅμως ψύχραιμα και χωρὶς καμιά προκατάληψη καλοζυγίσουμε τὰ **ἐπιστημονικά και θεραπευτικά τῆς ἀποτελέσματα**, πού ἔχει νὰ μᾶς παρουσιάσῃ ὡς σήμερον, ἔχω τὴν ἰδέα, πὼς δὲ μπορούμε νὰ μὴν τῆς ἀναγνωρίσωμε κάποιαν ἀξία και τὴν ἀλήθεια, πού κρύβει μέσα τῆς.

Και ἡ ψυχανάλυση, ὅπως και ἡ πειραματική μέθοδος τῆς ψυχολογίας, δὲν ἀνακαλύφθηκε ἀπὸ εἰδικούς ψυχολόγους. Ἰδρυτής τῆς εἶναι ὁ καθηγητὴς τῆς ψυχιατρίας στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Βιέννης Sig. Freud. Ἡ πρώτη πρώτη ἀφορμὴ δόθηκε ἀπὸ παρατηρήσεις, πού ἔγιναν ἐπάνω σὲ παράξενα, ἀλήθεια, ψυχοπαθολογικά φαινόμενα ὑστερίας στὴν ἀκόλουθη περίπτωσι, πού θὰ διηγηθῶ σύντομα.

Στὰ 1880 ἔπαθε ὑστερία μιὰ πολὺ ἔξυπνη κόρη 21 χρονῶν λίγο ὕστερα ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ πατέρα τῆς πού τὸν ἀγαποῦσε με μεγάλη τρυφερότητα και τὸν περιποιήθηκε με ἀληθινὴ ἀφοσίωση στὴν ἀρρώστεια του. Ἡ ὑστερική τῆς κρίση παρουσίασε πολλὰ και παράξενα συμπτώματα. (1) Τὰ σπουδαιότερα ἦταν: παραλυσία και ἀναισθησία τῶν δεξιῶν ἄκρων, διάφορες διαταραχὲς στὴν κίνηση τοῦ ματιοῦ και στὴν ὄραση, ἀηδία γιὰ φαγητό, ὀλόκληρες βδομάδες ἀνικανότητα νὰ πιῇ νερό, ὀλοτέλη ἀπολησμοσύνη τῆς μητρικῆς γλώσσας, ἐνῶ παράλληλα συγκράτησε τέλεια στὴν μνήμη τῆς τὴν ἀγγλικὴ γλῶσσα και αὐτὴ μόνο μεταχειριζόταν κ.τ.λ.

Τὴ θεραπεία τῆς κόρης τὴν ἀνάλαβε στὴν κλινικὴ του ὁ Βιεννέζος γιατρός Josef Breuer. Ὅλα τὰ θεραπευτικά μέσα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, πού χρησιμοποιήσε, δὲν ἔφεραν κανένα ἀποτέλεσμα. Μὰ τὸ μεγάλο του ἐπιστημονικὸ ἐνδιαφέρο και ἡ προσεχτικὴ παρατήρηση τοῦ ἔδειξαν σὲ λίγο, με ποιὸ τρόπο θὰ μπορούσε νὰ γιατρέψῃ τὴν ἀρρωστη του. Παρατήρησε δηλαδὴ ὁ Breuer, πὼς ἡ ἀρρωστη ἐπάνω στὰ ντελίρια τῆς και στὴν κατάστασι τῆς ψυχικῆς ἀπουσίας ἔλεγε συχνὰ μερικὰ λόγια «πού γεννοῦσαν τὴν ἐντύπωσι, πὼς ἀνήκαν σὲ κάποιο σύμπλεγμα, πού ἀσχολοῦσε ἔντονα τὴ σκέψη τῆς». Τὸ φαινόμενο αὐτὸ τοῦ κίνησε πολὺ τὴν περιέργεια και θέλησε νὰ τὸ ἐξακριβώσῃ. Μὰ πὼς, ἀφοῦ ἡ ἀρρωστη, ἅμα ἦταν στὰ συγκαλά τῆς, δὲ θυμόταν τίποτε; Τὸ μόνο μέσο, πού εἶχε, ἦταν ὁ ὑπνωτισμός. Τὴν ὑπνώτισε λοιπὸν ὁ Breuer, τῆς ἐπανάλαβε τὰ λόγια αὐτά, πού ἔλεγε ἐπάνω στὴν κρίσι τῆς ἀρρώστειας τῆς, τὴν πίεσε νὰ τὰ θυμῆθῃ καλά και νὰ τοῦ ἐξηγήσῃ τί σημαίνουν και γιατί ἔτσι βασάνιζαν τὴ σκέψη τῆς. Ἡ ἀρρωστη τὴν πρώτη φορὰ ἔδειξε μεγάλη **ἀντίστασι**. Μὰ σιγὰ σιγὰ νικήθηκε ἡ ἀντίστασι αὐτὴ και ἡ ἀρρωστη, ὑπνωτισμένη ὕστερα ἀπὸ πολλὰς δυσκολίες μπόρεσε νὰ ξαναθυμῆθῃ, νὰ ξανα-

φέρῃ στὴ συνείδησι τῆς ὅλα τὰ λησμονημένα ἐκεῖνα κομμάτια τῆς ζωῆς τῆς, πού τόσο τὴν τυραννοῦσαν, νὰ ξεσπάσῃ ἐπὶ τέλους με πάθος και νὰ διηγηθῇ ζωηρὰ, σὰν νὰ τὸ ξαναζοῦσε τὴν ἴδια στιγμὴ, τὸ ψυχικὸ ἐκεῖνο περιεχόμενο «πού τὴν κυριαρχοῦσε στὴν κατῆστασι τῆς ψυχικῆς τῆς ἀπουσίας».

Τὸ ξέσπασμα τῆς αὐτὸ ἔκαμε μεγάλη ἐντύπωσι: φανέρωσε πολὺ σπουδαία πράγματα και εἶχε εὐεργετικὸ ἀποτέλεσμα. Τὸ πρῶτο, πού παρατήρησε ὁ Breuer, ἦταν, πὼς ἡ κάθε τέτοια διήγησι βρισκόταν σὲ στενὸ σύνδεσμο με τὴν ἀρρώστεια τοῦ πατέρα τῆς. Μὰ ἐκεῖνο, πού ἔκαμε κατάπληξη ἦταν, πὼς ὄχι μόνον ἡ ἀρρωστη ὕστερα ἀπὸ κάθε ξέσπασμα ἐνοιώθε κάποιο ξαλάφρωμα, μὰ ἀκόμη και συμπτώματα τῆς ἀρρώστειας τῆς ἄρχισαν σιγὰ σιγὰ νὰ ὑποχωροῦν και νὰ γιατρεύονται ὀριστικά, φτάνει μόνον, τὴν ὥρα πού ὑπνωτισμένη ἡ ἀρρωστη διηγόταν, νὰ ξαναζοῦσε πραγματικά και ἔντονα και τὴν ἀφορμὴ και τὴν περίστασι, πού γιὰ **πρῶτη φορὰ** τῆς παρουσιάστηκε ἡ ἀφορμὴ γιὰ τὸ κάθε ὑστερικό τῆς σύμπτωμα. Ἔτσι π.χ. ἐνῶ ἦταν ὑπνωτισμένη, θυμήθηκε τὴν Ἄγγλιδα δασκάλα τῆς «πού δὲν τὴν ἀγαποῦσε διόλου» και διηγήθηκε φανερόντως σύγχρονα πολὺ ζωηρὰ ὅλη τῆς τὴν ἀηδία, πὼς μιὰ μέρα, πού διψοῦσε πολὺ, πῆγε στὸ δωμάτιο τῆς δασκάλας τῆς και εἶδε τὸ σιχαμερὸ σκυλάκι τῆς τὰ πίνῃ νερὸ ἀπὸ ἓνα ποτήρι. Ἀηδίασε τότε και θυμώσε ὑπερβολικά, μὰ δὲν εἶπε τίποτε, κατάπιε τὸ θυμὸ τῆς, γιατί ἤθελε νὰ φανῇ εἰργενικά. Καὶ ἀφοῦ μέσα στὸν ὑπνωτισμὸ τῆς ξέσπασε ἐνάντια στὴ δασκάλα τῆς και ξανάζησε ὅλη τῆς τὴν ἀηδία και τὴν φούρα, πού τότε εἶχε καταπνίξει, ζήτησε νερὸ νὰ πιῇ και ἤπιε ἀχόρταγα χωρὶς καμιά δυσκολία και ἔξυπνησε ἀπὸ τὴν ὑπνωσι τῆς με τὸ ποτήρι ἀκόμη στὰ χεῖλια τῆς. Ἀπὸ τότε «χάθηκε γιὰ πάντα ἡ ὑδροφοβία τῆς» (1). Ἄλλοτε πάλι ἔτσι ὑπνωτισμένη διηγήθηκε, πὼς μιὰν ἡμέρα, ἐνῶ καθόταν με τὰ μάτια γεμάτα δάκρυα στὸ προσκέφαλο τοῦ ἀρρωστοῦ πατέρα τῆς, τὴ ρώτησε ξαφνικά τί ὥρα εἶναι. Μὰ δὲ μπορούσε νὰ ἰδῇ καλά και προσπαθοῦσε νὰ καταπιῇ τὰ δάκρυα τῆς, γιὰ νὰ μὴν ὑποψιαστῇ τίποτε ὁ πατέρας τῆς. Ἄμα λοιπὸν ὅλη αὐτὴ τὴν ἀπολησμονημένη σκηνὴ τὴν ξανάζησε ζωηρὰ και ἄφησε νὰ ξεσπάσῃ ὁ πόνος τῆς, ἀπὸ τότε σιγὰ σιγὰ ἐξαφανίστηκαν και οἱ ὑστερικές διαταραχὲς τῆς ὄρασις τῆς. Με τὸν ἴδιο τρόπο γιατρεύτηκαν με τὴ σειρά και τὰ ἄλλα συμπτώματα και ἡ ἀρρωστη μας σὲ λίγο καιρὸ ἔγινε καλά.

Καθένας καταλαβαίνει τί κατάπληξη ἔκαμε και στὸν ἴδιο τὸν Breuer ἡ καινούργια αὐτὴ θεραπευτικὴ μέθοδος. Ἐξακολούθησε τὴν ἐφαρμογὴ τῆς και σὲ ἄλλες περιπτώσεις ὑστερίας με τὰ ἴδια θεραπευτικά ἀποτελέσματα (2).

Ἡ καινούργια αὐτὴ μέθοδος, ὅπως τὴν πρωτοεφάρμοσε γιὰ τὴν θεραπεία τῆς ὑστερίας ὁ Breuer μᾶς παρουσιάζεται-τὸ βλέπομε πολὺ καλά-με διπλὴ ἀξία: α) θεραπευτικὴ και β) θεωρητικὴ.

Ὁ ἀρρωστος γιατρεύεται, ἅμα στὸν ὑπνωτισμὸ του ἐπάνω κατόρθωνε νὰ ξαναφέρῃ στὴ συνείδησι του τὶς διάφορες συγκλονιστικὲς σκηνὲς τῆς ζωῆς του, πού εἶχε συγκρατήσῃ και ἀπολησμονήσει και νὰ ξαναζῇ ζωηρὰ τὴ βαθεῖα συγκίνηση, πού εἶχε τότε ἐμποδίσει νὰ ξεσπάσῃ. Γιατρεύεται λοιπὸν, ἐπειδὴ ξεκαθαρίζεται ἡ

(1) S. Freud, Über Psychoanalyse κ.τ.λ. σελ. 6 και 7.

(2) Studien über Hysterie, τρίτη ἐκδοσι, 1916.

(1) Κοίτ. Sig. Freud: Über Psychoanalyse: 5 Vorlesungen ἐκδ. 3, 1916.

«ψυχή του» από όλα εκείνα τὰ συναισθηματικά συμπλέγματα, πού, μολονότι ἦσαν δλότελα ἀπολησμονημένα, ὅμως δὲν εἶχαν πεθάνει, παρὰ ἐξακολουθοῦσαν σὰ συμπτώματα νὰ βασανίζουν τὸ άτομο καὶ τὸ χειρότερο νὰ ταράζουν ἀπειθάρχητα τὴν κανονικὴ ροὴ τοῦ ψυχικοῦ του βίου. Γινόταν λοιπὸν κάποιο ξεκαθάρισμα τῆς «ψυχῆς του» καὶ γιὰ αὐτὸ καὶ ὁ Breuer ὠνόμασε τὴ μέθοδο του **ψυχοκάθαρση**.

***

Μὰ καὶ ἡ θεωρητικὴ ἀξία τῆς καινούργιας αὐτῆς μεθόδου καὶ γιὰ τὴν ψυχοπαθολογία καὶ γενικώτερα γιὰ τὴν ψυχολογία ἦταν πολὺ μεγάλη.

Πρῶτα πρῶτα φώτισε ἀρκετὰ ἱκανοποιητικὰ ἓνα ἀπὸ τὰ δυσκολώτερα αἰνίγματα τῆς ψυχιατρίας, μᾶς ἔδειξε δηλαδὴ μὲ ποῖο τρόπο γεννιοῦνται τὰ παράξενα ὑστερικά συμπτώματα, καὶ τί πρᾶμα εἶναι ἡ ὑστερία. Ὡς τότε ἡ ὑστερία ἦταν, σὰν νὰ εἰποῦμε, ἓνας ὀλωσδιόλου ἀπειθάρχητος ἀντάρτης, πὸν περιφρονοῦσε τοὺς νόμους τῆς ἐπιστήμης. Ἡ ἄρρωστή μας π. χ. ἐνῶ εἶχε δλότελα ἀπολησμονήσει τὴ μητρικὴ τῆς γλῶσσα, ὅμως μεταχειριζόταν πολὺ καλὰ μιὰ ξένη γι' αὐτὴν γλῶσσα, τὴν Ἀγγλική. Κι αὐτὸ θὰ εἶπῃ, πὸς δὲ μπορούσε νὰ εἶχε πάθει καμιὰ φυσιολογικὴ βλάβη οὔτε τὸ γλωσσικὸ ὄργανο, οὔτε τὸ γλωσσικὸ κέντρο στὸν ἐγκέφαλο· ἀλλοιώτικα θὰ ἔπρεπε νὰ μὴ μιλάη καμιὰ γλῶσσα. Καὶ εἶχαν γίνει, βέβαια, διάφορες ὑποθέσεις γιὰ νὰ ἐξηγήσουν τίς λειτουργικὲς διαταραχὲς τῆς ὑστερίας.—ἔτσι π. χ. πὸς ἡ ὑστερία εἶναι ἀποτέλεσμα ξεφυλισμοῦ—μὰ καμιὰ δὲν ἦταν ἱκανοποιητικὴ, γιατί ὅλες προσπαθοῦσαν νὰ ἐρμηνέψουν κάτι ἄγνωστο μὲ κάτι τὸ ἴδιο, ἂν ὄχι πὸς πολὺ, ἄγνωστο. Ἐνῶ τώρα, μὲ τὴν ψυχοκάθαρση, τὸ ὅλο πρόβλημα τῆς ὑστερίας φωτιζόταν πλοῖσια, καὶ δὲν ἔμενε πιά καμιὰν ἀμφιβολία γιὰ τὴν ἐξήγησή, πὸν ἔπρεπε νὰ δοθῇ στὰ παράξενα συμπτώματά της. Τὰ ὑστερικά συμπτώματα ἀποδείχτηκε, πὸς γεννιοῦνται ἀπὸ τίς συγκλονιστικὲς ἐκείνες σκηνές, ἀπὸ τὰ συναισθηματικὰ ἐκεῖνα συμπλέγματα, πὸν μολονότι τὰ πῆσαμε τυραννικά καὶ φαίνονται ἀπολησμονημένα, ὅμως δὲν πέθαναν, παρὰ ἐξακολουθοῦν νὰ κρυφοζοῦν καὶ νὰ μᾶς τυραννοῦν κι αὐτά. Ἐτσι κάθε φορὰ, πὸν ἡ ἄρρωστή μας, κατὰ τὴ μακρόχρονη ἀρρώστεια τοῦ πατέρα της, πὸν τὸν λάτρειε καὶ εἶχε τόσο καταβληθῆ καὶ ξενευριστῆ ἀπὸ τὴν κούραση, τύχαινε νὰ πάθῃ κάποια ζωηρὴ ταραχὴ, κάποια δυνατὴ συγκίνηση.—ὅπως π. χ. ἅμα εἶδε τὸ σκυλάκι τῆς δασκάλας της, πὸν δὲν τὴν χώνευε, νὰ πῖνη νερὸ ἀπὸ τὸ ποτήρι, ἢ ἅμα τὴ ρώτησε ὁ πατέρας της τί ὥρα εἶναι κι αὐτὴ θέλησε νὰ κρύψῃ τὰ δάκρυά της—καὶ τὴ συγκίνηση αὐτῆ, τὴν ταραχὴ τῆς αὐτῆ τὴν **πίεξε** τυραννικά, ἀντὶ νὰ τὴν ἀφήσῃ ἔστω καὶ λίγο ἐλευθέρη νὰ φανερωθῆ καὶ νὰ **ἀποζήσῃ**, σὲ κάθε τέτοια λοιπὸν περίσταση ἢ πιεσμένη καὶ τυραννισμένη αὐτὴ συγκίνηση δὲν ἐξαφανιζόταν δλότελα, παρὰ ἀποτραβηγμένη κάπου σὲ μιὰ σκοτεινὴ γωνιά, περίμενε τὴν κατάλληλη στιγμή νὰ ξαναφανερωθῆ καὶ νὰ ξαναζήσῃ· καὶ πραγματικὰ λίγο ὕστερα ἀπὸ τὸν κλονισμό, πὸν ἔφερε στὴν ἄρρωστή μας ὁ θάνατος τοῦ πατέρα της, ξέσπασαν ὅλες αὐτὲς οἱ πιεσμένες συγκινήσεις τῆς μυστικὰ καὶ συμβολικὰ μὲ τὰ ὑστερικά συμπτώματα τῆς ἀρρώστειας της. Καὶ γι' αὐτὸ τὴ στιγμή ἴσα ἴσα, πὸν μέσα στὸν ὑπνωτισμὸ καὶ μὲ τὴ βοήθεια τοῦ γιατροῦ λιγότενε ὀλοένα καὶ περισσότερο ἡ πίεση καὶ δινόταν ἔτσι ἡ εὐκαιρία στίς ἀποτραβηγμένες συγκινήσεις της νὰ φανερωθοῦν καθαρὰ καὶ ξάστερα καὶ νὰ ἀποζήσουν τὴ σταματημένη ζωὴ τους, ἀπὸ τὴ στιγμή ἐκείνη καὶ ἡ ἄρρωστή μας ἐνωθε κάποιο ξαλάφρωμα καὶ τὰ ὑστερικά

συπτώματά της ἔπαυαν σιγὰ σιγὰ νὰ ὑπάρχουν, ἐπειδὴ ἔπαυε νὰ ὑπάρχη καὶ ἡ αἰτία, πὸν τὰ εἶχε γεννήσει.

Τὸ δεύτερο—κι αὐτὸ εἶναι τὸ πὸς ἀξιόλογο—πόρισμα τῆς νέας μεθόδου γιὰ τὴ γενικὴ ψυχολογία εἶναι ἡ **ἀνακάλυψη τοῦ ὑποσυνείδητου**. Ὡς τότε οἱ ἀπροκατάληπτοι ψυχολόγοι, γιὰ νὰ μπορούσαν νὰ καταλάβουν καὶ νὰ ἐξηγήσουν κάμποσα ψυχικὰ φαινόμενα καὶ προπάντων τὴν ὑποβολὴ καὶ τὸν ὑπνωτισμὸ, εἶχαν ἀναγκαστῆ ὄχι μόνον νὰ μαντέψουν, παρὰ καὶ νὰ δεχτοῦν τὴν ὑπαρξὴ τοῦ ὑποσυνείδητου. Μὰ ἡ μέθοδος ἐκείνη, πὸν δὲν ἀφήνει πιά καμιὰ ἀμφιβολία καὶ γιὰ τὴν ὑπαρξὴ του καὶ γιὰ τὴν πολυποίκιλη ἐνέργειά του εἶναι ἡ ψυχοκάθαρση καὶ ἀκόμη περισσότερο, ὅπως θὰ ἴδοῦμε σὲ λίγο, ἡ καινούργια μορφή, πὸν πῆρε, **ἡ ψυχανάλυση**.

Εἴπαμε παραπάνω, πὸς ὅλες ἐκεῖνες οἱ σφοδρὲς συγκινήσεις, ὅλα ἐκεῖνα τὰ συναισθηματικὰ συμπλέγματα ἐξακολουθοῦσαν ἔτσι πιεσμένα καὶ ἀποτραβηγμένα κάπου νὰ κρυφοζοῦν. Μὰ πὸν βρίσκονταν, πὸν εἶχαν χωθῆ: Ὅχι βέβαια, μέσα στὴ συνείδηση—ἄς ἀναθυμηθοῦμε πὸς ἡ ἄρρωστή μας δὲν εἶχε δλότελα καμιὰ εἶδηση, πὸς ὑπῆρχαν μέσα της καὶ χρειάστηκε μεγάλος κόπος γιὰ νὰ τὰ ξαναφέρῃ στὴ συνείδησή τους. Εἶχαν λοιπὸν ἀποτραβηχτῆ ἔξω ἀπὸ τὰ σύνορα τῆς συνείδησης, μ' ἄλλα λόγια στὸ **ὑποσυνείδητο**. Καὶ ὅπως στὴν ἰατρικὴ ἐπιστήμη τὸ μικροσκόπιο μᾶς ξεσκεπάσε πλῆθος ἄγνωστων ὡς τότε μικροοργανισμοῦς, πὸν ἔμεῖς μὲ τὸ γυμνὸ μάτι δὲν ἔχομε καμιὰ εἶδηση πὸς ὑπάρχουν, ἔτσι καὶ ἡ καινούργια αὐτὴ μέθοδος γίνεται εὐτὺς ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή τὸ μικροσκόπιο τῆς ψυχολογίας, ξετυλίγει ἔμπρὸς μας τὴν «ψυχή» καὶ μᾶς ξεσκεπάζει ἄγνωστους σὲ μᾶς ψυχικοὺς κόσμους καὶ βλέπομε πιά πολὺ καθαρὰ, πὸς πέρα ἀπὸ τὴ συνείδηση ζῆ μέσα μας ἓνας ὀλόκληρος ὑποσυνείδητος ψυχικὸς κόσμος καὶ πὸς μέσα ἐκεῖ—κι αὐτὸ εἶναι τὸ τρίτο θεωρητικὸ σημεῖο τῆς νέας μεθόδου—παίξει ἡ συγκίνηση ἢ ἐπιθυμία, μὲ μιὰ λέξη τὸ συναισθηματικὸ σπουδαιότατο ρόλο γιὰ τὴν ψυχικὴ ἐξέλιξη καὶ τὴ μορφή, πὸν παίρνει ὁ ψυχικὸς βίος ἐνὸς ἀτόμου, ὅπως εἶναι ὁ ὑστερικός. Μποροῦμε λοιπὸν μὲ τὴν καινούργια μέθοδο στὸ χέρι ν' ἀνοίξωμε τίς σιδερένιες πόρτες τοῦ ὑποσυνείδητου, νὰ μποῦμε μέσα, νὰ γνωρίσωμε μερικὲς δυνάμεις, πὸν ἐνεργοῦν ἐκεῖ, νὰ τίς παρακολουθήσωμε ἀπὸ κοντὰ καὶ νὰ μελετήσωμε ἀρκετὰ θετικὰ τὸ μηχανισμό τῆς λειτουργίας τους καὶ τὸ σκοπὸ, πὸν θέλουν νὰ πετύχουν.

***

Ἐτσι λοιπὸν ὀλωσδιόλου τυχαῖα γεννήθηκε ἡ ψυχοκάθαρση. Τὰ πρῶτα πορίσματά της καὶ τὰ θεωρητικὰ καὶ τὰ θεραπευτικὰ ἦσαν πολὺ σπουδαῖα. Καὶ ἀπὸ τότε ἀρχίζει ὁ ἀγώνας γιὰ τὴν τελειοποίησή της. Ἡ ἐξέλιξή της παίρνει διπλὴ γραμμὴ. Ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος ἐπιστημονικοποιεῖται ὀλοένα καὶ καλύτερα καὶ μπορούμε σήμερα νὰ βλέπωμε πολὺ βαθύτερα καὶ νὰ φωτίζωμε πλουσιώτερα τὰ δυσκολόλυτα προβλήματα τοῦ ὑποσυνείδητου, καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ἀπλώθηκε ἡ ἐφαρμογὴ της στὴν ἀρχὴ ἀπὸ τὴν ὑστερία στὰ ἄλλα ψυχοπαθολογικὰ φαινόμενα ὡς τὰ πὸς ἀνώμαλα, καὶ ἔπειτα στίς διάφορες λειτουργίες τοῦ κανονικοῦ ψυχικοῦ βίου ὡς τὰ πὸς ἀνώτερα ψυχικὰ φαινόμενα.

Μὰ ἄς παρακολουθήσωμε γοργὰ τὴν ἐξέλιξή της αὐτῆ.

(ἀκολουθεῖ συνέχεια)

Η ΤΖΟΚΟΝΤΑ ΤΟΥ LEONARDO DA VINCI

Ο Heinrich Wölflin είναι σήμερα ο μεγαλύτερος και πιο δοξασμένο, αντιπρόσωπος της επιστημονικής κριτικής των έργων τέχνης στη Γερμανία. Η σταδιοδρομία του είναι η συνηθισμένη ενός επιστήμονα στις πολιτισμένες χώρες. Άρχισε την πανεπιστημιακή του δράση στο Basel της Έλβετίας, όπου διαδέχτηκε το φημισμένο αισθητικό και συγγραφέα του «Ελληνικού πολιτισμού» Jacob Burckhardt. Τα τελευταία χρόνια ήταν καθηγητής στο Μόναχο, όπου είχε συγκεντρωθεί πλήθος σπουδαστές της νεότερης τέχνης για να απολαβαίνουν τη θαυμαστή διδασκαλία του. Ξαφνα, ενώ μόλις είχε περάσει τα 60 χρόνια, αποφάσισε έδω και τρία χρόνια να εγκαταλείψει τη Γερμανία για να εγκατασταθεί στην πατρίδα του. Γιατί ο Wölflin είναι Έλβετος και, καθώς είπε στο αποχαιρετιστήριο μάθημά του, τα Έλβετικά βουνά τραβούν τους ξενιτεμένους.

Το κομμάτι, που δίνουμε παρακάτω, είναι παρμένο από το βιβλίο του Κλασική τέχνη που βγήκε σε πρώτη έκδοση το 1898. Προσπαθεί εκεί με τη συνηθισμένη του φινέτσα, συνυφασμένη με τη βαθειά επιστημονική του παρατήρηση, να αναιρέσει τις προκαταλήψεις, που επικρατούσαν για την κλασική τέχνη της Αναγέννησης και να μυήσει στη μεγαλοφυΐα της Ιταλικής τέχνης.

Το βιβλίο όμως, που στερέωσε τη φήμη του είναι οι Βασικές έννοιες της ιστορίας της τέχνης (Kunstgeschichtliche Grundbegriffe), που βγήκε το 1912. Εκεί με αντίκειμενικότητα και σπάνιαν έποπτεία, αλλά και δροσερότατο ύφος εξετάζει τους νόμους που κυριαρχούν διαδοχικά στις διάφορες εποχές της τέχνης, παίρνοντας για βάση την Ιταλική αναγέννηση στους τρεις κυριότερους σταθμούς της, πρώιμη αναγέννηση, κλασική τέχνη και μπαρόκο.

Δεν ήταν πρώτος ο Wölflin, που εξέτασε με το μάτι αυτό την τέχνη, σαν κάτι που υποτάσσεται σε νόμους. Και άλλοι πριν απ' αυτόν, και πρό πάντων ο ιστορικός Schmarsow είχαν μιλήσει για «νόμους» στη σύνθεση των έργων τέχνης. Ο Schmarsow όμως τους είχε προσέξει μόνο στη μεσαιωνική εποχή, οι άλλοι δεν τους είχαν παρά σποραδικά πιστοποιήσει. Ενώ το βιβλίο του Wölflin, αφιερωμένο σε μορφικά προβλήματα των μεγάλων εποχών, ήταν η πρώτη ολοκλήρωση της σχετικής θεωρίας.

Η επίδραση των «βασικών εννοιών» ήταν τεράστια: όχι μόνο για τους ιστορικούς της τέχνης υπήρξε μιάν αρχή νέας ερευνητικής μέθοδος, μα και στους νέους Γερμανούς αρχαιολόγους, όσοι καταγίνονται με την αρχαία τέχνη, άνοιξε νέους ορίζοντες — και ήταν καιρός πιά.

Στην Ελλάδα και το κοινό των μορφωμένων ανθρώπων ακόμη βρίσκεται πολύ μακριά από την κατανόηση των έργων των εικαστικών τεχνών. Γιατί χωρίς Μουσεία, χωρίς διδασκαλία της νεότερης τέχνης στο Πανεπιστήμιο, χωρίς διαλέξεις και σχετικά μαθήματα, οι περισσότεροι μορφωμένοι έλληνες από τη θαυμαστή άνθηση των τεχνών αυτών από τα 1400 έως σήμερα δεν ξέρουν παρά μόνο μερικά κούφια όνόματα, Μιχαήλ Άγγελος, Ραφσήλ, Ροϋμπενς. Η «Αναγέννηση» επιθυμώντας να δημιουργήσει τουλάχιστο τις προϋποθέσεις για μιάν καλαισθητική μόρφωση, θα δημοσιεύσει άρκετά απσπάσματα από το έργο του Wölflin («Η κλασική τέχνη» και από άλλα όμοια έργα).

Οι καλλιτέχνες του χίλια τετρακόσια δοκίμασαν, όχι χωρίς επιτυχία, την τέχνη του πορτραίτου. Ο σκοπός τους ήταν να δώσουν κάτι παραπάνω από τη συνο-

ΕΙΚ. 2. Η ΤΖΟΚΟΝΤΑ ΤΟΥ L. DA VINCI

λικήν εικόνα πού μοιάζει μ' αὐτὸν πού παρασταίνεται, κάτι παραπάνω ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικά, πού ἀποδίνουνε τὴν προσωπικότητα. Ζητοῦσαν κάποτε τὴ στιγμιαία διάθεση, τὴν ψυχολογικὴ ἐντύπωση, πού καθρεφτίζεται στὸ πρόσωπο. Στὶς προτομὲς τῶν νεαρῶν κοριτσιῶν τοῦ Desiderio da Settignano φαίνονται οἱ προσπάθειες αὐτές. (*Εἰκ. ἀρ. 1*) Τὸ χαμόγελό τους δὲν εἶνε στερεότυπο. Ἐκφράζει τὴ χαρὰ τῆς στιγμῆς. Ποιὸς δὲν ξέρει τὶς νεαρὲς Φλωρεντινὲς μὲ τὸ γελαστὸ στόμα, τὰ ψηλὰ φρύδια, πού τὸ πνεῦμα τους λάμπει καὶ στὸ μάρμαρο:

Ἐνα χαμόγελο εἶναι ἀποτυπωμένο καὶ στὸ πρόσωπο τῆς Τζοκόντας. (*Εἰκ. ἀρ. 2*) Ἄλλὰ χαμόγελο πολὺ ἀλαφρό, πού μόλις διακρίνεται καὶ πού σχηματίζεται ἀποκλειστικὰ στὶς γωνιὲς τῶν χειλιῶν. Ὅπως μιὰ μικρὴ πνοὴ ἀνέμου ὀυτιδώνει τὴν ἐπιφάνεια τοῦ νεροῦ, μιὰ ἑλαφρὴ ζωογόνηση ξεχύνεται στὴ σάρκα τοῦ προσώπου της. Ἐνα λεπτὸ παιγνίδι σκιάς καὶ φωτός, ἓνα ψιθύρισμα μιᾶς ὑποβλητικῆς γλυκύτητας ἔρχεται σὰν ἀποτέλεσμα. «Σπινθηρίζει ἀπὸ ἓνα ἀόριστο καὶ γλυκὸ χαμόγελο» εἶπε ὁ Πολιτιέν.

Τὰ καστανὰ μάτια τῆς Τζοκόντας περιτριγυρίζονται ἀπὸ στενὰ βλέφαρα. Δὲν ἔχουν τίποτα τὸ κοινὸ μὲ τὰ μάτια ἐκεῖνα τὰ συνηθισμένα στὴν τέχνη τοῦ XV αἰώνα, πού ἡ κόρη τους δηλώνεται μ' ἓνα λευκὸ στίγμα. Ἡ ματιὰ εἶνε σὰ σκεπασμένη μὲ πέπλο. Τὰ κάτω βλέφαρα, πού ἐλάχιστα κυρτώνονται, θυμίζουν μερικὰ Γοτθικὰ ἀγάλματα, πού χάρις στὴν ὅμοια λεπτομέρεια ἔχουν καὶ τὸ ὑγρὸ καὶ κυματιστό. Ἡ ἐπιφάνεια τοῦ προσώπου κάτω ἀπὸ τὰ μάτια προδίνει μιὰ μεγάλη εὐαισθησία νεύρων.

Ἡ παράλειψη τῶν φρυδιῶν γίνεται ἀμέσως παρατηρητὴ. Ἐτσι καμιὰ γραμμὴ δὲν ὑπάρχει γιὰ νὰ φανερώνη τὸ τέλος τοῦ μετώπου. Ἐδῶ ὁ ζωγράφος μιμήθηκε πιστὰ τὴ φύση, γιατί, ὅπως μᾶς λέει ὁ Βαλτάζαρ Καστιλιόνε, ἦταν μόδα τότε νὰ βγάζουν τὰ φρύδια, ἀκόμη καὶ λίγα μαλλιά, γιὰ νὰ φαίνεται ἑλαφρωμένο τὸ μέτωπο. Αὐτὸ μᾶς δίνει νὰ καταλάβουμε τὰ ἀτέλειωτα μέτωπα τῶν νεαρῶν κοριτσιῶν τοῦ Desiderio da Settignano καὶ τοῦ Mino da Fiesole. Ἡ εὐχαρίστηση πού δοκίμαζαν οἱ τεχνίτες νὰ δίνουν λεπτότατη ἐπιφάνεια στὸ μάρμαρο τοὺς ἀνάγκαζε ν' ἀφήνουν κατὰ μέρος, ὅσο μποροῦσαν, κάθε τι πού περιορίζε τὸ πεδίο τῆς προτιμημένης δράσης τους.

Γι' αὐτὸ εἶχαν τὴν τάση νὰ παρασταίνουν τὸ μέτωπο ψηλότερο ἀπὸ τὸ φυσικό. Ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀποψη, ἡ Τζοκόντα συνδέεται ἀκόμη μὲ τὴν τεχνοτροπία τοῦ χίλια τετρακόσια. Ἀλλὰ ἡ μόδα δὲν ἀργεῖ ν' ἀλλάξη. Σὲ λίγο προτιμοῦν τὰ χαμηλὰ μέτωπα, τὰ ἀδρὰ φρύδια. Τὰ ὅμοια μὲ τὰ μάτια καστανὰ μαλλιά τῆς Τζοκόντας γλιστροῦν ράθυμα καὶ κυματιστὰ στὰ μηλίγγια, ἐνῶ τὸ ἀλαφρὸ καὶ διάφανο πέπλο πού σκεπάζει τὸ κεφάλι ἀκολουθεῖ τὴν κίνησή τους.

Μ' ὄλο πού ἡ στάση εἶναι ἀνετη, ἡ ἐχτέλεση ἐξαιρετικὰ λεπτή, τὸ κεφάλι συγκρατιέται μὲ κάποια ἀλυγισιὰ σὲ κάθετη γραμμὴ. Τέτοια ἦταν ἡ ἀπαίτηση τῆς μόδας. Ἐπρεπε νὰ στέκεται κανεὶς στητὸς γιὰ νὰ φαίνεται κομπῶς. Ἐτσι στὶς

Εἰκ. ἀρ. 1

τοιχογραφίες τοῦ Guirlandajo λόγου χάρις οἱ ὁμορφες κυρίες, ποὺ πηγαίνουν γιὰ ἐπίσκεψη, στέκονται ἀλύγιστες σὰν πάσσαλοι. Ἀργότερα τὸ γοῦστο τροποποιήθηκε καὶ στὰ νεότερα πορτραῖτα ὑπάρχει περισσότερη ἄνεση στὴν πόζα. Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ὅμως τὸ πορτραῖτο αὐτὸ δὲ στερεῖται καθόλου ἀπὸ ζωντάνια. Πρῶτος ὁ Λεονάρδος δίνει μιὰ πληρέστερη ὄψη τοῦ σύνολου. Βάζει τὴν Τζοκόντα νὰ καθίση λίγο πλαῖι, γυρίζει τὸ κορμί στὰ $\frac{3}{4}$ καὶ παρουσιάζει τὸ κεφάλι τῆς φάτσα. Τὸ ἑυθμικὸ παράστημα, ποὺ ἔρχεται ἀπ' αὐτὴ τὴν τοποθέτηση, συνοδεύεται ἀπὸ τὴν κίνηση τῶν μπράτσων, ποὺ τὸ ἓνα ξεκουράζεται στὸ ἀκουμπιστῆρι τοῦ καθίσματος, ἐνῶ τὸ ἄλλο ποὺ παρουσιάζεται προοπτικά, ξεπροβάλλει ἀπὸ τὸ βάθος τοῦ πίνακα. Παρασταίνοντας ἀντίθετα μὲ τοὺς ἀρχαιότερους καὶ τὰ χέρια τοῦ μοντέλου του, ὁ Λεονάρδος δὲν εἶχε σχολὸ μόνο νὰ γεμίση τὸν πίνακα μεταχειρίστηκε τὸ πολὺτιμο αὐτὸ στοιχεῖο γιὰ νὰ συμπληρώσῃ τὴν ἔκφραση τῆς μορφῆς. Ἡ κυματιστὴ ἀπαλότητα τῶν χειρῶν αὐτῶν συντελεῖ πολὺ γιὰ ν' ἀποκαλυφτῆ ὁ χαρακτήρας τῆς Τζοκόντας. Τὰ δάχτυλά της τὰ τόσο ζωντανεμένα προδίδουν μιὰν εὐαισθησία ἐξαιρετική.

Τὸ φῶρεμα, σχετικὰ ἀπλὸ στὸ σύνολο, ἔχει παρασταθῆ μὲ μιὰ σχετικὴ ἐπιτήδευση στὶς λεπτομέρειες. Καὶ μάλιστα οἱ λεπτομέρειες αὐτὲς ἔχουν μιὰ κάποια ἀκαμψία. Τὸ ντεκολτέ θὰ φαινόταν σκληρὸ στοὺς ἀντιπρόσωπους μιᾶς πιὸ προχωρημένης τεχνοτροπίας. Τὰ μανίκια, ἀπὸ χρῶμα καφὲ πρὸς τὸ κίτρινο, δὲν εἶναι πιὰ κοντὰ καὶ στενά, ὅπως στοὺς ἀρχαιότερους πίνακες. Φτάνουν ὡς τὸν καρπὸ, σχηματίζοντας μιὰ σειρά μικρῶν πτυγῶν, ποὺ μᾶς προετοιμαζοῦν γιὰ νὰ χαροῦμε τὰ χέρια μὲ τὶς λείες καὶ ὁάθυμα στοργυλεμένες ἐπιφάνειες. Οὔτε ἓνα δαχτυλίδι δὲ βαραίνει τὰ χέρια, οὔτε ἓνα στολίδι δὲν ταράζει τὴ γραμμὴ τοῦ λαιμοῦ.

Σύμφωνα μὲ τὴν παράδοση τὸ βάθος τοῦ πίνακα εἶναι στολισμένον μ' ἓνα τοπεῖο. Ἀντίθετο πρὸς τὴν παράδοση εἶναι τὸ θεωρεῖο ποὺ φαίνεται στὸ πρῶτο ἐπίπεδο, ζωγραφισμένον μὲ μιὰν ἑπαλξὴ καὶ μὲ δυὸ κολόννες στὰ πλάγια. Δὲν διακρίνεται μὲ τὴν πρώτη ματιά, ὅπως θὰ τὸ ἄξιζε, ἐπειδὴ ἀπὸ τὶς κολόννες μόνο ἀπόσπασμα φαίνεται. Ἀργότερα οἱ ζωγράφοι δὲν ἱκανοποιοῦνται μὲ ὑπαινωγμοὺς τόσο ντροπαλοῦς. Στὸ τοπεῖο, ποὺ ὁ δριζοντάς του εἶναι ἀνεβασμένος πολὺ ψηλά, ὡς σ' ἓνα ἐπίπεδο ψηλότερον ἀπὸ τὰ μάτια τοῦ μοντέλου, εἶναι σπαρμένοι φανταστικοὶ λαβύρινθοι, ποὺ οἱ σιλουέτες τους κόβονται ἀπὸ πεδιάδες μὲ λίμνες καὶ ποτάμια. Μιὰ τέτοια ἀντίληψη εἶναι καινούρια καὶ περιέργη. Ὅμως ἀκόμη πιὸ καινούρια εἶναι ἡ ἐντύπωση τοῦ μυστήριου, ποὺ ἀναδίνεται ἀπὸ τὸ τοπεῖο αὐτὸ μὲ τὰ ἀόριστα χρώματα, μὲ τοὺς ὀμιχλώδικους χρωματισμοὺς.

Οἱ ὄνειρώδικες αὐτὲς ἀοριστίες ἐπιτήδες διαλέχτηκαν ἀπὸ τὸ ζωγράφο, γιὰ τὴν ἀντίθεση ἀναδείχεται περισσότερο ἢ πλαστικότητα τοῦ μοντέλου του, ποὺ γίνεται ἔτσι πιὸ ἀνάγλυφο. Ὁ Λεονάρδος ἐφαρμόζει ἐδῶ τὶς θεωρίες του πάνω στὸν τρόπο ποὺ παρουσιάζονται τὰ μακρινὰ πράγματα, θεωρίες ποὺ μᾶς εἶπε στὴν «Πραγματεία γιὰ τὴ ζωγραφικὴ»¹⁾. Καὶ πετυχαίνει ἓνα τέτοιο ἀποτέλεσμα ποὺ στὸ «Τετράγωνο Σαλόνη» τοῦ Λούβρου οἱ πίνακες οἱ χρεμασμένοι κοντὰ στὴν Τζοκόντα

¹⁾ Ὁ ἔξοχος αὐτὸς ζωγράφος τῆς Ἀναγέννησης, ἓνα ἀπὸ τὰ πραχτικώτερα καὶ πολυμερέστερα πνεύματα ὄλων τῶν ἐποχῶν, εἶναι καὶ συγγραφεὺς τοῦ γνωστοῦ βιβλίου μὲ τὸν παραπάνω τίτλο (Ἰταλ. «Trattato de la pittura») ὅπου γιὰ πρώτη φορὰ ἐξετάζονται ἐπιστημονικὰ τὰ προβλήματα τῆς προοπτικῆς, φωτοσκίασης, σχεδίου κ. ἄ. Σ. Μ.

φαίνονται σχεδὸν χωρὶς ἀνάγλυφο. Τὸ ἴδιο συμβαίνει μὲ τοὺς πίνακες τοῦ 18ου αἰώνα. Οἱ χρωματισμοὶ τοῦ τοπεῖου, ποὺ περνοῦν μὲ διαβαθμίσεις ἀπὸ τὸ καστανὸ στὸ πράσινο πρὸς μπλέ καὶ ἀπὸ αὐτὸ στὸ πρασινισμένον μπλέ, γιὰ ν' ἀνακατευτοῦν ἔπειτα μὲ τὸ γλαυκὸ τοῦ οὐρανοῦ, ἔχουν ὀριστὴ πάνω σὲ σκᾶλα ὅμοια μὲ κείνη ποὺ ἐφάρμοσε ὁ Περουτζίνος στὸ μικρὸ του πίνακα «Ἀπόλλωνας καὶ Μαρσύας» ποὺ βρίσκεται καὶ αὐτὸς στὸ Μουσεῖο τοῦ Λούβρου.

Ὁ Λεονάρδος βεβαιώνει ὅτι τὸ modelé εἶναι ἡ «ψυχὴ τῆς ζωγραφικῆς». Γιὰ κείνους ποὺ θάθελαν νὰ καταλάβουν τὸ νόημα τῶν λόγων αὐτῶν, ἡ Τζοκόντα, εἶναι πολὺ διδαχτική. Ὁ κυματιστὸς ἑυθμὸς τῶν ἐπιφανειῶν εἶναι τόσο θελκτικὸς, ποὺ φέρνει μιὰ συνάφεια μεταξὺ τοῦ πνεῦμα μας καὶ τοῦ ἔργου τοῦ ζωγράφου. Μήπως δὲ δίνεται ἡ ἐντύπωση, ὅτι οἱ σκιὲς γλιστροῦν μὲ τὴν ἀλαφράδα μιᾶς πνοῆς στὴ μορφὴν αὐτή;

Ὁ ζωγράφος βλέπει πολὺ τὶς λεπτομέρειες καὶ ὄχι τὸ σύνολο, ὅπως κάνουν οἱ διάδοχοί του. Ἔτσι ὅσοι ἦρθαν σὲ στενὴ ἐπαφὴ μὲ τὴν Τζοκόντα, μπόρεσαν νὰ ἴδουν ὅτι χάνει τὴν ἐντύπωση, ὅταν τὴ βλέπῃ κανεὶς ἀπὸ μακρῶν. Ἡ παρατήρηση αὐτὴ στέκει ἀκόμα περισσότερο γιὰ τὶς φωτογραφίες αὐτοῦ τοῦ ἔργου ποὺ, κατὰ φυσικὴ συνέπεια, δὲν εἶναι καθόλου προωρισμένες γιὰ κρέμασμα στὸν τοῖχο. Ἡ Τζοκόντα ξεχωρίζει μ' αὐτὸ κυρίως ἀπὸ τὰ πορτραῖτα τοῦ χίλια πεντακόσια. Ἀπ' αὐτὴ τὴν ἄποψη δείχνει τὸ τέλος μιᾶς τάσης, ποὺ καλλιεργημένη πρὸ πάντων ἀπὸ τοὺς γλύπτες, ποὺ ἤθελαν νὰ ξεκαθαρίσουν τὴν τεχνοτροπία τους, ἀνήκει στὸ XV αἰώνα. Ἡ νέα φλωρεντινὴ σχολὴ δὲν νιοθέτησε καθόλου αὐτὲς τὶς ἀρχὲς τοῦ ραφιναρίσματος, μόνο μερικὰ ἐργαστήρια τῆς Λομπαρδίας κατανόησαν καὶ ἀνάπτυξαν τὸ πνεῦμα τους.

Ἐλεύθερη μετάφραση *Σέμνης Παπασπυρίδη*

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΑΝΑΓΝΩΣΜΑ

H. G. WELLS

Η ΖΩΗ ΚΑΙ Η ΔΡΑΣΗ ΕΝΟΣ ΜΕΓΑΛΟΥ ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΥ

Ὁ ἄνθρωπος

Ἀπὸ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, ποὺ ἀπάντησα στὴν ἀρχετὰ μακρόχρονη ζωὴ μου, ἓνας μόνο μοῦ γέννησε τὴν ἐπιθυμία νὰ γράψω τὴ βιογραφία του, ἂν καὶ γνώρισα πολλὰ ἐνδιαφέροντα πρόσωπα, ποικιλώτατους τύπους.

Ἡ μοναδικὴ αὐτὴ ἐξαίρεση, εἶναι ὁ F. W. Sanderson, διευθυντὴς στὸ Κολέγιο τῆς Οὐντλας ἐπὶ πολλὰ χρόνια. Τὸν ἄνθρωπον αὐτὸ τότε θεωρῶ χωρὶς κανένα

δισταγμό ὡς τὸ μεγαλύτερο ἀπ' ὅσους γνώρισα κάπως στενά. Μὲ τὴν ἐλπίδα νὰ μεταδώσω ὅπωςδῆποτε καὶ σᾶλλους τὴ βεβαιότητά μου αὐτή, ὄχι μόνο γιὰ τὴ σημασία του μὰ καὶ γιὰ τὸ ξεχωριστὸ πνευματικὸ του μεγαλεῖο καὶ τὸν ὑπέροχο ἀνθρωπισμὸ του, νόμισα ὑποχρέωση μου νὰ γράψω αὐτὸ τὸ βιβλίον.

Ὁ χαρακτήρας τοῦ Sanderson παρουσίαζε ἓνα συμπαθητικὸ ἀνακάτωμα ἀπὸ ἐξυπνάδα καὶ σταθερότητα. Τὴ ζωὴ γενικὰ τοῦ καιροῦ μας τὴν ἀτένισε ἀπὸ μιὰ ἀσυνήθιστη προοπτικὴ. Καὶ γι' αὐτὸ μπόρεσε νὰ τῆς ρίξει φῶς ἀπροσδόκητο καὶ πολύτιμο.

Διηγώντας τῆς ζωὴ του, βλέπει κανεὶς νὰ περνοῦν μπροστά του ὅλες οἱ μεγάλες παιδαγωγικὲς ἰδέες τῶν τελευταίων πενήντα χρόνων. Ἀναγκάζεται νὰ ἀναθεωρήσῃ δλοκληρωτικὰ τὴ γνώμη του γιὰ τὸν τρόπο, ποὺ παιδαγωγεῖ ἢ σύγχρονη κοινωνία καὶ γιὰ τοὺς σκοποὺς, ποὺ ἐπιδιώκει μὲ τὴν ἀγωγή.

Τὸ πνεῦμα τοῦ πρωτότυπου αὐτοῦ παιδαγωγοῦ ἐνεργοῦσε μὲ τὸν τρόπο τοῦ χταποδιοῦ. Εἶχε πάντα ἔτοιμο ἓνα πλοκάμι γιὰ νὰ τὸ ἀπλώσῃ πρὸς τὸ ἀντικείμενο, ποὺ δὲν τὸ ἀγκάλιαζεν ἀκόμη. Καὶ τὰ πλοκάμια του ποτὲ δὲν ἔπαυαν νὰ πλώνουν καὶ νὰ κινοῦνται μέσα σὲ μιὰ περιοχὴ ὀλοένα πλατύτερη. Ὁ Sanderson ἔφτασε νὰ θεωρῇ τὸ σχολεῖν ὡς τὸ κέντρο γιὰ μιὰ τέλεια ἀναδιοργάνωση τῆς πολιτισμένης ζωῆς. Προσωπικὰ τότε γνώρισα μόνο στὰ ὀχτὼ τελευταῖα χρόνια τῆς ζωῆς του. Στὰ 1914 θέλοντας νὰ πάω τοὺς γιούς μου στὸ σχολεῖόν του, τὸν εἶδα γιὰ πρώτη φορά. Μὰ οἱ ἰδέες μας καὶ οἱ ἔγνοιες μας μᾶς ἔφερναν κοντὰ καὶ δεθήκαμε μὲ φιλία. Ποτὲ δὲν ἄφηνα μιὰν εὐκαιρία, ποὺ μοῦ παρουσιαζόταν γιὰ νὰ μιλήσω μαζί του καὶ ἤμιουν ὁ τελευταῖος ἀνθρώπος, ποὺ ἄκουσα λόγο ἀπὸ τὸ στόμα του λίγο πρὶν νὰ πεθάνῃ ξαφνικὰ σὲ ἡλικία ἐξήντα ἕξι ἐτῶν. Τὰ ὀχτὼ αὐτὰ τελευταῖα χρόνια ἦταν ἀσφαλῶς τὰ πλουσιώτατα καὶ τὰ γονιμώτατα ἀπόλη τὴ σταδιοδρομία του. Ἦταν τὰ χρόνια, ποὺ ἡ αὔξησή του ἔφτασε στὸ κορύφωμά της καὶ ποὺ ἡ δράση του ἀπλώθηκε στοὺς πιὸ πλατιοὺς ὄριζοντες. Νομίζω, πὼς ἔζησα τὸ καλύτερο μέρος τοῦ εἶναι του. Γι' αὐτὸ ἴσως δὲν πρέπει νὰ λυπᾶμαι, ποὺ τότε γνώρισα μόνο στὴν τολμηρότερη καὶ πιὸ χαρακτηριστικὴ περίοδο τῆς ζωῆς του.

Ἀληθινὰ ἡ αὔξησή του ἔγινε μὲ διαδοχικὰ ξανοίγματα χωρὶς διακοπὴ ὡς τὸ τέλος τῆς ζωῆς του. Σιγὰ σιγὰ τίναξε ἀπὸ πάνω του πλῆθος ἀπὸ συνηθισμένα ἔμπόδια λυτρώνοντας τὸν ἑαυτό του ἀπὸ περιορισμοὺς καὶ δεσμὰ ἀναγκαῖα ἴσως στὴν ἀρχή. Ὅσο οἱ πεποθησεις του ἦταν στὴν περίοδο τοῦ σχηματισμοῦ των, προχωροῦσε μὲ μιὰ σοφὴ ἀργητα κι ἔπειτα μένα πῆδημα τινάζονταν μπροστά. Πολλὲς φορὲς τοῦ ἔτυχε νὰ φήσῃ πολὺ πίσω του τοὺς συντρόφους ποὺ βιάδιζαν μαζί του. Ἄν τὸν εἶχα γνωρίσει πρωτύτερα, ἂν εἶχα πρωτύτερα δοκιμάσει τὴ γοητεία τῆς προσωπικότητάς του, ποιὸς ξέρει ἂν κι ἐγὼ μιὰ μέρα δὲ θάμενα πίσω;

Ἦταν, τὸ θυμᾶμαι, ἀλπινιστῆς, μέγας ἔραστής τοῦ τρελλοῦ σκαρφαλώματος. Στὴν περιοχὴ τοῦ πνεύματος ἀγαποῦσεν ἐπίσης νὰ σκαρφαλώνῃ σὲ βράχους ἀπόκορημους. Καὶ ἂν καὶ πρόβαινε προσεχτικὰ προβλέποντας τὴν ἀντίδραση ἐκείνων, ποὺ ἔμεναν πίσω, ὑπῆρξαν στιγμές, ὅπου τὸ βιάδιμά του ἦταν τόσο γοργό, ὥστε καὶ οἱ συνεργάτες του καὶ οἱ δικοὶ του ἔμεναν χρεμασμένοι στὸ σκοινί, λαχανιασμένοι, χαμένοι.

Πῆρε στὰ χέρια του ἓνα μέτριο ἐπαρχιακὸ κλασικὸ κολλέγιο καὶ τὸ ἀνάπτυξε σὲναν ὄργανισμό, ποὺ πλησίαζε περισσότερο ἀπὸ κάθε τι ἄλλο ποὺ εἶδαμε, πρὸς τὰ μεγάλα παιδαγωγικὰ κέντρα, ποὺ ἀπαιτεῖ ὁ σύγχρονος κόσμος.

Ἄν μετρηθῇ μὲ τὰ συνηθισμένα μέτρα, τὸ Κολλέγιο τῆς Οὔντλας ὅπως δια-

μορφώθηκε στὰ τελευταῖα χρόνια τῆς ζωῆς τοῦ Sanderson, παρουσίαζε μιὰ καταπληχτικὴ ἐπιτυχία.

Ἡ φήμη του ἦταν μοναδική. Ὁ κατάλογος τῶν μαθητῶν, ποὺ ζητοῦσαν νὰμποῦν, ἦταν ἀτελείωτος. Ἐπρεπε κανεὶς νὰ ἐγγράψῃ τὰ παιδιά του πέντε χρόνια πρὶν, γιὰ νὰ βροῦν θέση. Μὰ ὅ,τι κι ἂν ἦταν ἡ ἐπιτυχία τοῦ Κολλέγιου τῆς Οὔντλας, δὲν ἦταν παρὰ ἓνα προσχέδιο, μιὰ μικρογραφία τῶν μεγάλων καὶ ἀληθινῶν σχολειῶν τοῦ μέλλοντος. Οἱ γιοὶ μου μορφώθηκαν ἐκεῖ μέσα, ὅπως δὲ θὰμποροῦσα νὰ ἐλπίζω πουθενὰ στὴν Ἀγγλία. Μὰ τὸ ἐνδιαφέρον, ποὺ πῆρα ἀμέσως γιὰ τὶς προθέσεις καὶ τὶς ὑποσχέσεις τῆς Οὔντλας ξεπερνοῦσε πολὺ τὴ σημερινὴ δράση της. Τὰ παιδαγωγικὰ σχέδια, ποὺ τὰ ἀντίκριζα σὰν ὄνειρα χιμαιρικὰ, σὰ θέματα θεωρητικῶν στοχασμῶν, πολὺ παράδοξα καὶ γιὰ νὰ τὰ διατυπώσῃ κανεὶς ἀκόμη στὴν πεζὴ ἐποχὴ μας, τὰ εἶδα νὰρχίζουσαν νὰ πραγματοποιοῦνται ἀπὸ τὸν ἀνθρώπον αὐτὸ τὸν τολμηρό, ἐπίμονο, ἐξυπνο καὶ προικισμένο μὲ ἐξαιρετικὲς ἱκανότητες.

Καὶ πρῶτα πρῶτα θὰ ἤθελα νὰ χαράξω τὴν εἰκόνα τῆς προσωπικότητάς του, ἔτσι ποὺ μένει ἐντυπωμένη στὴ θύμησή μου. Ἐπειτα θὰ προσπαθῶ νὰ διηγηθῶ τὴν ἀρχὴ τῆς σταδιοδρομίας του, ἢ τουλάχιστον ὅ,τι μπόρεσα νὰ μάθω γι' αὐτή, γιὰ νάρθω τέλος στὸ κύριο θέμα μου, «Sanderson contra mundum», ἢ ὁ δάσκαλος, ποὺ ξεκίνησε νὰ καταχτήσῃ τὸν κόσμον. Γιατί, στὰ τελευταῖα χρόνια τῆς ζωῆς του ὁ σκοπὸς του χωρὶς ἄλλο ἦταν ἡ κατάκτηση τοῦ κόσμου. Τίποτε λιγώτερο.

«Ροδοκόκκινος» καὶ «ἀνοιχτόκαρδος» αὐτὰ τὰ δύο ἐπίθετα μοῦ ἔρχονται στὸ νοῦ μόλις ἀρχίσω νὰ τὸν περιγράψω. Οἱ παλιές του φωτογραφίες μᾶς δείχνουν ἓναν ἀνθρώπο νέο, ἐνεργητικὸ, εὐκίνητο, μὰ πολὺ πρὶν τὸν γνωρίσω εἶχε παχύνει, χωρὶς νὰ χάσῃ τίποτα ἀπὸ τὴν ἐνεργητικότητά του. Ἦξερε μὲ κάποια δόση εὐθυμῆς διάθεσης νὰ χαίρεται ὅλα τὰ καλὰ, ποὺ μᾶς δίνει ἡ ζωὴ. Εἶχε φρέσκο πρόσωπο, χρώματα ζωηρά, χαρακτηριστικὰ κανονικὰ, πικνὰ φρύδια καὶ παχὺ, γκριζωπὸ μουστάκι. Φοροῦσε γυαλιὰ καὶ πίσω ἀπ' αὐτὰ ἡ γοργοκίνητη ματιὰ του περνώοντας πότε μέσα ἀπὸ τὰ γυαλιὰ, πότε ἀπὸ πάνω, πότε ἀπὸ τὰ πλάγια, ἐρευνοῦσε τὸ συνομιλητή. Οἱ ρυτίδες, ποὺ ἦταν σχηματισμένες γύρω ἀπὸ τὰ μάτια του, τοῦ ἔδιναν ἓνα τόνο καλωσύνης. Μέσα στὴ θύμησή μου τότε βλέπω σχεδὸν πάντα γελαστό, μένα γέλιο ποὺ κάπου κάπου ἐκρυβε κανένα ἀγκυλάκι. Τὰ ἀπότομα κινήματα τῆς κεφαλῆς του ἔδιναν στὰ γυαλιὰ του κάποιες ἀναλαμπές, ἔτσι ποὺ νόμιζε κανεὶς πὼς ζοῦσαν κι αὐτὰ. Τὸ πάχος του τοῦ κούραζε λίγο τὴν καρδιά, καὶ γι' αὐτὸ εἶχε γρήγορη ἀναπνοή. Ἡ φωνὴ του ἦταν βαθειά. Στὴν ὁμιλία του παρατηροῦσε κανεὶς κάπου κάπου τὴν προφορὰ τῆς Νορθούμπερλανδ, τόπου ποὺ γενήθηκε. Συνήθιζε νὰ μιλάῃ μὲ φράσεις κομμένες καὶ συχνὰ γύριζε τὴ φράση του σὲρωτηματικὴ μορφή.

Μιλοῦσε πάντα μὲ τόνο ἐμπιστευτικὸ, γέροντας πρὸς τὸ συνομιλητή του καὶ χαμῆλωνε λίγο τὴ φωνή του. «Τὶ λέτε γι' αὐτό;» ἔλεγε. Ἡ «Συλλογίστηκα αὐτὸ τὸ ζήτημα». Κάποτε αὐτὴ ἡ ἐμπιστευτικὴ στάση ἔπαιρνε τὸ χαρακτηριστὸ φιλικῆς συνωμοσίας. Αὐτὸ τὸν ἔκανε ἐξαιρετικὰ συμπαθητικὸ. Σὰ νὰ ἔλεγε: «Αὐτὸ νὰ μείνῃ μεταξύ μας σὲ παρακαλῶ, ἄς μὴν τὸ ποῦμε πρὶν ἀπὸ τὴν ὥρα του. Ἔσεῖς κι ἐγὼ καταλαβαίνομαστε, μὰ οἱ ἄλλοι; Εἶναι τόσο δύσκολο νὰ πειστοῦν. Ἴσως δὲν πρέπει νὰ καταπιανόμαστε πάρα πολλὰ μαζί».

Αὐτὴ ἡ ἐπιφυλαχτικότητα, αὐτὸς ὁ ἐλαφρὰ εἰρωνικὸς μυστικισμὸς, μοῦ φαίνονται μόλα ταῦτα, πὼς ἦταν ἓνα ἀπὸ τὰ οὐσιαστικὰ γνωρίσματα τοῦ χαρακτήρα του. Μήπως τάχα σόλοκληρο τὸν κόσμον δὲν ἐπιβάλλεται στοὺς παιδαγωγοὺς ἀπὸ τὴ θέση τους μιὰ τέτοια ἐπιφυλαχτικότητα στὸ χαρακτήρα; Ἄν καὶ δάσκαλος, ὁ Sanderson ἦταν προικισμένος μὲνα δημιουργικὸ πνεῦμα ἐξαιρετικῆς τόλμης. Δάσκαλος καὶ δημιουργός! Ὑπάρχει πῶς ἀσυμβίβαστη ἀντινομία μεταξὺ τοῦ χαρακτήρα, ἑνὸς ἀνθρώπου καὶ τῆς κοινωνικῆς του θέσης; Σὲ καμιὰν ἄλλη περιοχὴ τῆς ἀγγλικῆς κοινωνικῆς ζωῆς, ἡ κοινοτυπία, τὸ τυφλὸ περπάτημα πάνω στὰ παραδομένα δὲν ἔχει τόσο στέρεα κατοχυρωθῆ, ὅσο στὴν ὀργάνωση τῆς παιδείας.

Δυστυχῶς κανένας δὲ λογαριάζει πόσο μπορεῖ νὰ μᾶς στοιχίσῃ ἡ διανοητικὴ μας αὐτὴ ἀμβλύτητα στὰ ζητήματα τῆς ἀγωγῆς. Θεωροῦμε φυσικὸ, καὶ εἶναι καὶ σωστό, νὰ παίρνωμε τὶς πῶς λεπτεπίλεπτες προφυλάξεις γιὰ νὰποκλείσωμε ὄχι μόνο ἀπὸ τὴ διδασκαλία, μὰ καὶ ἀπὸ οἰαδήποτε ὑπηρεσία παιδαγωγικὴ κάθε ἀντρα καὶ κάθε γυναῖκα, πὼς θεωροῦνται ἀνήθικοι. Μὰ κανένας ποτὲ δὲ διαμαρτύρεται γιὰ τὴν πολὺ πῶς ὀλέθρια ἐπιρροὴ τῆς βλακειᾶς καὶ τῆς ἀγιάτρευτης ἀμάθειας. Ἔχομε ἀκόμη τὴν πῶς χοντροκομμένη ἀντίληψη γιὰ τὴν ἠθικὴ, ἀφοῦ τὴν περιορίζομε σχεδὸν μόνο σὲ κάποιες φυσιολογικὲς λειτουργίες. Καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ ὅσο πῶς βαρὺ καὶ ἀργοκίνητο εἶναι τὸ μυαλὸ ἑνὸς ἀνθρώπου, ὅσο πῶς εἶναι παραδομένος στὴ διανοητικὴ νάρκη, τόσο πῶς τυφλὴ εἶναι ἡ ἐμπιστοσύνη μας σαυτὸν προκειμένου νὰ εἶναι παιδαγωγός. Αὐτὸς δὲ μᾶς γεννάει καμιὰν ἀνησυχία*).

Κάθε παιδαγωγικὴ προσπάθεια εἶναι ὑποχρεωμένη νὰνοίξῃ τὸ δρόμον τῆς ἐναντίας σὲ μιὰν ἀντίδραση μικρόψυχη, μὰ καὶ ἐπίμονη. Ἄρνοιῦνται στοὺς δασκάλους τὴν ἐλευθερίαν τῆς σκέψης καὶ τοῦ λόγου, πὼς τὴν ἀναγνωρίζουν σὲ ὅλες τὶς ἄλλες κατηγορίες τῶν σοβαρῶν πολιτῶν. Καὶ σήμερον ἀκόμη πρέπει νὰ φορέσουν οἱ δάσκαλοι γάντια γιὰ νὰ μιλήσουν γιὰ τὸ Ντάρβιν. Ζητᾶν ἀπ' αὐτοὺς νὰ εἶναι ἠλίθιοι ρουτινιέριδες στὰ πολιτικὰ καὶ ἀποβλακωμένοι ὀρθόδοξοι στὰ θρησκευτικὰ ζητήματα. Πρέπει βέβαια νὰ κινοῦν τὸ ζῆλον τῶν μαθητῶν, μὰ νὰ τὸ κάμουν σὰν κύμβαλα ἀλαλάζοντα, χωρὶς σκέψη καὶ χωρὶς λόγο. Τοὺς ἐπιτρέπουν βέβαια νὰ εἶναι ὀδηγοὶ ψυχῶν καὶ σπουδαῖοι μάλιστα μὲ μιὰ ὁμῶς προϋπόθεση, νὰ ὀδηγοῦν τὶς ψυχὰς ἢ πρὸς τὰ πίσω, ἢ μὲ βῆμα σημειωτὸ ἢ μὲ πτωβάδισμα!

Στὰ τελευταῖα χρόνια τῆς ζωῆς του ὁ Sanderson κατὰκτησε ἀληθινὰ μιὰν ἀξιόλογη ἐλευθερίαν. Μὰ ὅπως οἱ περισσότεροὶ ἀπὸ κείνους, πὼς ἀκολούθησαν τὸ ἴδιον στάδιο, πέρασε τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς ζωῆς παραδέρνοντας μὲ ἠλιθίους.

Γιατὶ ἦταν ἀποφασισμένος καὶ νὰκολουθῆ σταθερὰ τὴν προσωπικὴν του ἐμπνευση καὶ ταυτόχρονα νὰ μὴ χάσῃ τὰ ἀξιόλογα μέσα, πὼς σχεδὸν ἄθελα τὸ διοικητικὸ συμβούλιον τοῦ Κολλέγιου τῆς Οὐντλας τοῦ παραχωροῦσε. Καὶ ἐνῶ ἦταν πολὺ ἐπαναστατικὸς, ἦταν συνάμα ἓνας πολὺ ἐπιτήδειος διπλωμάτης. Ἡ κάπως διασκεδαστικὴ πονηρία τοῦ χαρακτήρα του, τὸν βοηθοῦσε πάρα πολὺ στὶς κοινωνοβασίαις, πὼς ἀναγκαζόταν νὰ μεταχειρίζεται συχνά. Σὲ ὅ,τι ἔλεγε, σὲ ὅ,τι ἔκανε, ἐπρόβαινε ψαχουλιζοντας τὸ ἔδαφος.

Κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιτάφια πλάκα πολλῶν πεθαμένων παιδαγωγῶν κοιμοῦνται

*) Ὁ διορισμὸς κάποιων καθηγητῶν ἑνὸς νεοσύστατου ἑλληνικοῦ Πανεπιστημίου πιστοποιεῖ ἀκόμη μιὰ φορὰ τὴ γνώμη τοῦ Wells, Σ. Μ.

χωρὶς ἄλλο καρδιές, πὼς κάποτε ἔβραζαν ἀπὸ ἐπαναστατικὴ ὀρμή. Χωρὶς ἄλλο πάρα πολλὰς ἐπαναστατικὰς ψυχὰς ἀναγκασμένες νὰ σιωποῦν διδάσκουν σήμερον μέσα στὶς αἴθουσες τῶν σχολειῶν μας. Μὰ κανένας ἄλλος παιδαγωγός δὲ ζήτησε ποτὲ τὸ δρόμον μὲ τόση περίσκεψη, ὅστε νὰ τελειώσῃ μὲνα τόσο τέλειον θρίαμβον. Θυμᾶμαι κάποιαν χαρακτηριστικὴν φράσην του, ὅταν κάποτε τοῦ ζητοῦσα τὴ γνώμη του γιὰ ἓνα νέο μέλος τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τῆς Οὐντλας, πολὺ προοδευτικὸν καὶ γεμάτον ἀπὸ ὑποσχέσεις. «Δὲ γνωρίζεις ἀκόμη τὶς ὑποχρεώσεις τῆς σχολικῆς δράσης. Μὰ θὰ μάθῃ. Ἡ Οὐντλα θὰ τὸν μῆσῃ.» Καὶ κατὰ τὴν τελευταῖαν διάλεξίν του, κάνοντας κάποιαν παρέκβαση — ἡ ὀμιλία του αὐτὴ ἦταν ἄλλως τε γεμάτη ἀπὸ ἐκπληκτικὰς παρεκβάσεις — εἶπε. «Μιλῶ καὶ γιὰ τοὺς μαθητὰς καὶ γιὰ τοὺς γονεῖς. Τὸ παιδαγωγικὸν μου χρέος περιλαβαίνει καὶ τοὺς πρώτους καὶ τοὺς δευτέρους».

Κανένας παιδαγωγός δὲν ἀπολυτρώθηκε ὅσο ὁ Sanderson ἀπὸ τὴν πατροπαράδοτον δασκαλικὴν σκλαβιά. Δὲν ἦταν δική του δουλειὰ νὰ μεταδώσῃ στὰ παιδιὰ τὴ μαλθακοποιὸν παράδοσιν καὶ τῆς ρουτινας τῆς πνευματικῆς συνήθειας. Δὲν ἦταν ὑπάλληλος πειθήνιος, ἀπασχολημένος καλοσυνείδητα νὰ ἐντυπώνῃ στὴ μνήμη τῶν παιδιῶν τοῦ ἀφέντη του «χρήσιμες γνώσεις.» Ἐβλεπε καθαρότατα τί πρέπει νὰ εἶναι ἓνας σύγχρονος παιδαγωγός καὶ στὸ Πανεπιστήμιον καὶ στὰ ἄλλα σχολεία: Ὁ πρόδρομος, ὁ ἀρχιτέχτονας, πὼς σχεδιάζει καὶ θεμελιώνει τὸ νέο καὶ πλατύτερον παλάτι τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς, πὼς ὑψώνεται μπροστὰ στὰ μάτια μας μέσα στὰ ἐρείπια τοῦ παλίου κόσμου, πὼς καταρρέει.

Μετάφραση Δ. Γ.

(ἀκολουθεῖ συνέχεια)

ΕΙΚΟΝΕΣ ΑΠΟ ΤΑ ΣΧΟΛΕΙΑ ΜΑΣ

1

Μιὰ παιδαγωγικὴ συνεδρίαση

Τέλη Σεπτεμβρίου τοῦ 1924. Ἡ σκηνὴ σὲνα ἀπὸ τὰ κλασικὰ γυμνάσια τῶν Ἀθηνῶν. Ἡ ὥρα εἶναι τρεῖς. Τὸ μάθημα ἔχει ἀρχίσει ἀπὸ τὴ μία καὶ οἱ δάσκαλοι μπαίνουν μισοπεθαμένοι, κατάκοποι. Ὁ Διευθυντὴς μ' ἐπίσημον τόνον:

— «Κύριοι, σήμερον τὰς δύο τελευταῖαις ὥραις ἀντὶ μαθήματος θὰ κάμωμεν συνεδρίασιν περὶ τῶν Ἀρχαίων Ἑλληνικῶν».

Ἀπάντησιν καμιά. Μεταξὺ τους «Σωθήκαμε». Ἐνας λέει «Μὰ ἐγὼ δὲν εἶχα μάθημα καὶ θάφευγα». Τρίτος «Ἄλλο πάλε τοῦτο. Νέες μὸδες ἔμαθε ὁ Διευθυντὴς!» Στὶς 4 βλέπω τὸν ἐπιστάτην νὰ τσακῶνῃ ἓνα δάσκαλον πὼς μὴν ξέροντας ἔφευγε «Ποῦ πᾶς; Ὁ Διευθυντὴς διάταξε νὰ μείνετε». «Νὰ μείνομε, νὰ κάνομε τί;» «Ἔχετε συνεδρίασιν». «Συνεδρίασιν; Ἐγὼ ἔχω δουλειὰ; πρέπει νὰ φύγω». Ὁ ἐπιστάτης προστατευτικὰ «Ἄιντε, ἔνοια σου! θὰ σὲ δικαιολογήσω ἐγὼ!» Καθηγητὴς ὑποχρεωτικὰ «Σ' εὐχαριστῶ πολὺ. Μὴν πῆς πὼς τόξερα. Γεῖά σου.» Φεύγει τρεχάτος. Μέσα στὸ γραφεῖον γύρω ἀπὸ τὸ τραπέζι ἀπαρτία.

Διευθυντής: Σας εκάλεσα, Κύριοι, διὰ νὰ συνεννοηθῶμεν περὶ τοῦ τρόπου τῆς διδασκαλίας τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν, οὕτως ὥστε νὰ παρουσιάσωμεν ὁμοιομορφίαν.

Ἑλληνιστὴς Α: Δηλαδή; Τὶ ἐννοεῖτε κύριε Διευθυντά;

Διευθυντής: Νὰ μείνωμεν σύμφωνοι περὶ τοῦ τρόπου τῆς διδασκαλίας, οὕτως ὥστε ὅταν ἔλθῃ ὁ κ. Ἐπιθεωρητής...

Ἑλληνιστὴς Α (διακόπτοντας) Ἐπιθεωρητής;... Ποῖος ἐπιθεωρητής; Τίς εἶναι ἱκανὸς νὰ μὲ ἐλέγξῃ; Τουλάχιστον δι' ἐμέ, τὸ λέγω ἀπεριφράστως, μόνον ὁ κ. Ἐξ.*

Ἐπιθεωρητής: Ἐνας λέει: Ἄσε βρὲ ἀδερφεῖ τώρα νὰ γλυτώνουμε μιὰν ὥρα ἀρχύτερα. Συζήτηση τώρα θὰ κάνουμε; Ἔτσι δὲ θὰ τελειώσουμε ποτέ!

Διευθυντής: Μὰ ἐδῶ, Κύριοι, ἔχομεν τὸ πρόγραμμα, τὸ ὁποῖον κανονίζει τὴν πορείαν. (Παρουσιάζει τὸ πρόγραμμα τοῦ 1914). Πρόκειται νὰ κατανείμωμεν πρῶτον τὰς ὥρας. Σεῖς, λέει στὸ Β' ἑλληνιστῆ, κάμετε 2 ὥρας συντακτικόν, 2 ὥρας Ὀμηρον καὶ 4 Θουκυδίδην.

Β. Ἑλληνιστὴς: Ἐγὼ λέγω, κ. Διευθυντά, νὰ ἀρχίσω βραδύτερον Ὀμηρον, διότι πρόκειται νὰ συμπληρώσω μερικὰς συντακτικὰς ἐλλείψεις εἰς τὴν τάξιν μου.

Διευθυντής: Εἶναι ἀδύνατον, δὲ μπορεῖς. Ἄν ἔλθῃ ὁ ἐπιθεωρητής, τί θὰ εἴπωμεν; Τὸ πρόγραμμα λέγει, ὅπως βλέπεις, ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ σχολικοῦ ἔτους πῶς θὰ δικαιολογηθῶμεν;

Β. Ἑλληνιστὴς: Ἀφοῦ θέλετε, θὰ ἀρχίσω.

Μέσα σὲ βαθεῖα σιγή «κατανέμονται αἱ ὥραι» ἀπὸ τὸν κ. Διευθυντῆ σ' ὅλους τοὺς καθηγητές.

Διευθυντής: Αὐταί, Κύριοι, εἶναι αἱ ὥραι σας καὶ τώρα νὰ συνεννοηθῶμεν καὶ περὶ τῶν τετραδίων. Γνωρίζετε ὅτι πρέπει εἰς τὰ τετράδια νὰ καταγράφωσιν οἱ μαθηταὶ ἐμπρὸς τὰς ἀγνώστους λέξεις καὶ ἀπὸ τὸ μέσον τοῦ τετραδίου τὰς ἐπιγραφάς.

Α' Ἑλληνιστὴς: Ἐγὼ κάμνω τὸ ἀντίθετον καὶ ἀκόμα τοὺς δίδω καὶ ἀντιγραφὴν τοῦ μέρους τοῦ κειμένου, τὸ ὁποῖον ἔχομεν μάθημα καὶ δὲν δύναμαι νὰ πράξω ἄλλως...

Γ' Ἑλληνιστὴς: Καὶ ἐγὼ! Καὶ ἔχω θαυμάσια ἀποτελέσματα. Νὰ δῆτε τί ὥραϊα ποὶ τὰ συνήθισα! Ἔτσι θὰ ξεύρουν καὶ τὴν ὀρθογραφίαν στοὺς διαγωνισμοὺς.

Διευθυντής: Μὰ τί εἶναι αὐτά; Ἐδῶ, κύριοι, εἶναι καθωρισμένα πράγματα. Ὅταν θὰ ἔλθῃ ὁ κ. Ἐπιθεωρητής πρέπει τὰ τετράδια νὰ εἶναι ὅπως εἶπον. Πρέπει νὰ τὰ ἔχομεν ὁμοίμορφα. Ἄν ὑπάρχῃ τις, ὅστις θέλει καὶ κείμενον, ἄς κάμῃ χωριστὸν τετράδιον, νὰ τὸ ἔχῃ ὅμως διὰ τὸν ἑαυτόν του, εἰς τὸν κ. Ἐπιθεωρητὴν θὰ παρουσιάσῃ τὸ τετράδιον τὸ ὁποῖον εἶπον.

Ὁ Μαθηματικὸς: Μὰ νομίζω ὅτι δὲν εἶναι ὀρθὸν παιδαγωγικῶς νὰ ὑποβάλλωνται τὰ παιδιὰ εἰς τὸν κόπον τῆς ἀντιγραφῆς.

Διευθυντής: Ἄς κάμῃ ἕκαστος ὅπως θέλει. Ἀλλὰ τὰ τετράδια, τὰ ὁποῖα θὰ δεῖξωμεν πρέπει νὰ εἶναι τὸ ἐπαναλαμβάνω ὅπως εἶπον...

Γ' Ἑλληνιστὴς: Γιὰ διάβασέ μας, κ. Διευθυντά, τί λέγει τὸ πρόγραμμα περὶ ἐκθέσεων.

*) Ὁ κ. Ἐξ. εἶναι καθηγητὴς τῆς Παιδαγωγικῆς στὸ Πανεπιστήμιον. Ἐπιθεωρήσεις ἐν τῇ Γυμνάσιον δὲν κάνει.

Διευθυντής: Διαβάσει «Δύο κατὰ μῆνα συνθέσεις, ὧν ἡ μὲν γράφεται ἐν τῷ σχολείῳ, ἡ δὲ οἴκῳ. Τὴν πρῶτην ἐβδομάδα γράφεται ὑπὸ τῶν μαθητῶν ἡ ἐν τῷ σχολείῳ, τὴν δευτέραν ἐβδομάδα γίνεται ὁ ἔλεγχος αὐτῆς...»

Ἡ ἀπόδοσις γίνεται ἐντὸς τεσσάρων τῶν πολλῶν ἡμερῶν ἀπὸ τῆς τῶν μαθητῶν γραφῆς...

Γ' Ἑλληνιστὴς: Τί λέει; Μὰ πῶς θὰ γίνεται ἡ ἀπόδοσις ἐντὸς 4 ἡμερῶν, ἀφοῦ στὸ ὠρολόγιον πρόγραμμα εἶναι καθωρισμένη ἡ ἡμέρα τῶν ἐκθέσεων; Ὅπως ἔχω κάθε Τετάρτη ἐκθεση, θὰ παίρνω ὥραν ἄλλου μαθήματος;...

Τὰ πρόσωπα γύρω ἀπὸ τὸ τραπέζι ζωηρεύουν.

Γ' Ἑλληνιστὴς: Πῶς εἶναι δυνατόν; Ἐντὸς 4 ἡμερῶν; Καὶ τότε πότε θὰ προφθάνωμεν νὰ διορθώσωμεν;

Ἑλληνιστὴς Γ' (σιγανὰ) Τρομάρα νὰ τὸ ἔρθῃ μὴ δὰ ξέρουν τί λένε;...

Ὁ κ. Διευθυντὴς μένει ἀναυδος. Τὸ κείμενον εἶναι δυσερμίνευτο γιὰ τοὺς κ. Ἑλληνιστὰς καὶ τὸ ζήτημα μένει ἄλυτον. Ἐνας λέει: «Γιὰ προχώρησε τέλος πάντων νὰ ἴδωμεν.»

Διευθυντής: Ὁ διδάσκων ὀφείλει πρὸ τῆς ὑπὸ τῶν μαθητῶν γραφῆς τῆς συνθέσεως νὰ προπαρασκευάσῃ ταύτην ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τῶν μαθητῶν καὶ νὰ προσφέρῃ εἰς αὐτοὺς ὅσα νομίζει ἀναγκαῖα στοιχεῖα κτλ.

Ἑλληνιστὴς Γ' Ἐχει καλῶς. Ἐτελειώσαμεν; Ἄς ἐγειρώμεθα.

Ἑλληνιστὴς Δ' Κύριε Διευθυντά, θὰ ἔπρεπε νὰ συζητήσωμεν τὸ περὶ ἐκθέσεων. Ἐγὼ δίδω ἐλευθέρως ἐκθέσεις.

Διευθυντής: Μὰ πῶς; πρέπει νὰ πάρετε ἄδειαν ἀπὸ τὸν κ. Ἐπιθεωρητὴν καὶ ἂν τὸ δεχθῇ, ἐγὼ δὲν θὰ ἔχω καμμίαν ἀντίρρησην. Ὅμως τὸ διάταγμα καθορίζει σαφῶς τὸν τρόπον καὶ προτιμότερον εἶναι νὰ τὸν ἀκολουθήσῃτε. Ἄς μείνωμεν εἰς τὰ δεδοκιμασμένα.

Ἑλληνιστὴς Α': Ἄμ' αὐτὰ εἶναι γεγραμμένα ἀπὸ σοφοὺς παιδαγωγούς! Ἐχει βάλει τὸ χεράκι του καὶ ὁ κ. Ἐξ. Τώρα θὰ τὰ ἀλλάξωμεν ἡμεῖς; Εἴμεθα ἱκανοί;

Ἑλληνιστὴς Δ': Κύριε Διευθυντά, δὲν θὰ ἔβλαψτε νὰ συζητούσαμε γι' αὐτό.

Ὁ μαθηματικὸς: Ὅπως λέγει ὁ κύριος (ὁ Δ' ἑλληνιστὴς) ἐδίδασκε τὰς ἐκθέσεις καὶ ὁ κ. Κορυ., ποῦ εἶναι παιδαγωγικὴ κορυφή.

Ἑλληνιστὴς Α': Μὴ μοῦ τοὺς λέγετε, μὴ μοῦ τοὺς λέγετε. Ἐγὼ δὲν τοὺς ἀναγνωρίζω, τὸ λέγω καθαρά. Ἐνα μόνον ἀναγνωρίζω τὸν κ. Ἐξ.

Ἑλληνιστὴς Δ': Κύριε Διευθυντά, δηλώνω πῶς θὰ ἐξακολουθῶ νὰ διδάσκω τὰς ἐκθέσεις, ὅπως νομίζω ὅτι εἶναι σωστότερα. Ἄν θέλετε νὰ συζητήσωμεν.

Ἑλληνιστὴς Γ': Τελειώσαμε ἔ; Ἐγὼ πάω. Αὐτὸ τοὺς ἔλειπε τώρα τῶν παιδιῶν ἡ ἐλευθερία, τότε θὰ κάνουτε τὴν τύχη τους. Παίρνει τὸ καπέλλο του καὶ φεύγει. Ἀκολουθεῖ ὁ Α' Ἑλληνιστὴς ξεροκίζοντας κάθε νέα προσπάθεια καὶ κάθε ἄλλο παιδαγωγικὸ ὅξω ἀπὸ τὸν κ. Ἐξ.

Ἡ συνεδρίαση λύεται. Στὸ βιβλίον τῶν πρακτικῶν γράφηκε: «**Ἐγένετο συνεδρίασις περὶ τῆς παιδαγωγικῆς σημασίας τῶν Ἀρχαίων Ἑλληνικῶν καὶ τῆς διδακτικῆς μεθόδου αὐτῶν.**»

Ὅλο τὸ χρόνον ἄλλη «παιδαγωγικὴ συνεδρίασις» δὲν ξανάγινε. Εἶχαν λυθῆ ὅλα τὰ ζητήματα.

Ἐπιθεωρητὴς ἀντίγραφον ἐκ τοῦ φυσικοῦ Γ. Γ.

Σ' ένα δημοτικό Σχολείο.

Ὁ δάσκαλος μὲ μιὰ γλῶσσα ἐντελῶς ἀκατάστατη — συχνὰ - πικρὰ ἔπεφτε ἀπὸ τὸν ἄκρατο καθαρηνουσιανισμό, στὸν ἔσχατο χυδαϊσμό — μὲ χίλιες δυὸ ὀνομαστικὰς ἀπόλυτες κι ἄλλες ἀσυναρτησίαις, διηγήθηκε τὴν «Ἰασιν τοῦ παραλυτικοῦ». Συχνὰ ἐπαναλαμβάνει καὶ τονίζει ἰδιαιτέρως. «Εἰς λοιπὸν γραμματεὺς!». Στὸ τέλος ρώτησε.

— Ποιὸς θέλει νὰ μᾶς τὸ ἐπαναλάβῃ;

Τὰ παιδιὰ δὲν ἀπαντοῦν. Κανένα δὲ σηκώνει χέρι.

— Θὰ σᾶς τὸ πῶ ἄλλη μιὰ φορά, λέει ὁ δάσκαλος. Προσέχετε.

Καὶ μὲ τὶς ἴδιες λέξεις καὶ τὶς ἴδιες ἀσυναρτησίαις καὶ ἀηδίες ξαναδιηγεῖται ὅλο τὸ μάθημα. Ξαναρωτᾷ:

— Ποιὸς θὰ μᾶς τὸ πῆ τώρα;

Τὰ παιδιὰ τοῦ δίνουν τὴν ἴδια ἀπάντηση. Στεναχωρημένος καὶ ντροπιασμένος ὁ δάσκαλος πλησιάζει τὸν ἐπιθεωρητὴ, πού μὲ ὀλόβαθη θλίψη παρακολουθοῦσε ἀπὸ τὴ γωνιά του τὴ σχολικὴ αὐτὴ τραγωδία καὶ μὲ σιγανὴ φωνὴ τοῦ λέει, ὅτι τὰ παιδιὰ δὲ μποροῦν νὰ ἐπαναλάβουν τὸ μάθημα, γιατί εἶναι ταραγμένα ἀπὸ τὴν παρουσία του. Καὶ ὁ ἐπιθεωρητὴς, θέλοντας καὶ μὴ θέλοντας τὸν πίστευσε!.. Ὁ δάσκαλος παίρνει θάρρος καὶ ζητεῖ ἐπιμόνως νὰ τὸ ἐπαναλάβῃ ὁ Δημητράκης, πού ἦταν ὁ καλύτερος μαθητὴς. Τὸ φτωχὸ παιδάκι, ζαρωμένο ἀπὸ τὸ φόβο του, σηκώθηκε νὰ πῆ... ὅ,τι δὲν εἶχε καταλάβει!.. Τὸ γλέντι, πού ἀκολούθησε, τὸ καταλαβαίνετε. Μόνο φωνογράφος θὰ μπορούσε νὰ τὸ ἀποδώσῃ. Γι' αὐτὸ θὰ συστήσω στὸ Ὑπουργεῖο τῆς Παιδείας νὰ ἐφοδιάσῃ κάθε ἐπιθεωρητὴ μ' ἓνα φωνογράφο. Ἐτσι, θὰ εἶχε ὀλόκληρα γλωσσικὰ περιβόλια, γιὰ νὰ διασκεδάσῃ τὶς μελαγχολικὰς στιγμὰς του, ἂν καμιά φορά αἰστανθῆ τέτοιαις γιὰ τὴν ἐκπαιδευτικὴ μας κατάντια. Ἐγὼ τώρα δίνω ἓνα κοματάκι μονάχα.

Ὁ δυστυχισμένος μαθητὴς συνεχίζει τὴ διήγησι ὅπως-ὅπως καὶ προσθέτει.

— Ἦσαν μετὰ οἱ γραμματεὺς καὶ οἱ Φαρισαῖοι....

— Γραμματεῖς ..., διορθώνει μὲ στόμφο ὁ δάσκαλος.

— Ἐνας λοιπὸν γραμματῆς..... συνεχίζει λαχανιασμένα τὸ ἄτυχο παιδάκι.

— Γραμματεὺς!», ξαναδιορθώνει, μὲ θυμὸ τώρα, ὁ δάσκαλος.

Τὸ παιδάκι, ταραγμένο τώρα πὺς πολὺ, χαμήλωσε τὸ κεφαλάκι του κι ἔστρεψε τὰ ξυπνά του τὰ ματάκια σὲ μένα, σὰν νὰ ἤθελε νὰ μ' ἐρωτήσῃ γιατί ὁ δάσκαλος παίζει αὐτὸ τὸ κλωτσοσκούφι. Κι ἐγὼ... δὲν τοῦ εἶπα.

— Δὲ φταίει, ἄτυχο παιδάκι, ὁ παραλυτικός, ἀλλὰ ὁ παράλυτος ὁ δάσκαλός σου μὲ τὴν παράλυτη τὴν καθαρῆουσα του!...

Σ' ἄλλο σχολεῖο.

Μαθητὴς: Σήμερον ἐμάθομεν γιὰ τὴν βαρύτητος!

Δάσκαλος: Βαρύτητα!..

Μαθητὴς: Ἡ βαρύτητα λοιπὸν.....

Δάσκαλος: Ἡ βαρύτητος!

Ὁ Μαθητὴς κόκκαλο!

Ὁ ἐπιθεωρητὴς

⊞ ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΕΣ ⊞

ΕΝΑ ΔΙΑΣΚΕΔΑΣΤΙΚΟ ΒΙΒΛΙΟ

Ἀφιερώνεται ἡ κριτικὴ μου αὐτὴ στὸν κ Γ. Πόπ, πρῶτον Ὑπουργὸ τῆς Παιδείας, γιὰ τὴ μεγάλη ἐπιτυχία πού ἔκαμε νὰ διορίσῃ τὸ συγγραφέα τοῦ βιβλίου καθηγητὴ στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Θεσσαλονίκης.

Κ. Δ. Σωτηρίου.

Γεωργίου Θ. Σακελλαρίου M. A. Teachers College Columbia University.

Δ. Φ. καθηγητοῦ. Ψυχολογία τοῦ παιδὸς μετ' ἐφαρμογῶν. New-York 1922.

Τὰ σπουδαιότερα χαρακτηριστικὰ τοῦ βιβλίου εἶναι τὰ ἀκόλουθα πέντε:

- Α) Γλωσσικὴ ἀνικανότητα καὶ χοντροκομμένα γλωσσικὰ λάθη. Ὑφος κατάξερο καὶ ἀποκρουστικό.
- Β) Ἐπιτόλαια καὶ ἄκριτη συλλογὴ πληροφοριῶν.
- Γ) Ἀσυναρτησία στὰ νοήματα καὶ παραλογισμοί.
- Δ) Θαλάσσωμα στὴ θεωρητικὴ σκέψη. Καμιά λογικὰ εἰπωμένη θεωρία, καμιά βαθύτερη κρίση.
- Ε) Ρεκλάμα. Κατάπληξη μὲ ξένη σοφία.

Συμπέρασμα. Ἡ ἀκράτητη φιλοδοξία εἶναι τὸ μοναδικὸ ἐλατήριον, πού ἔσπρωξε τὸ συγγραφέα νὰ συγγράψῃ τὸ βιβλίο του. Γράφει σὲ γλῶσσα, πού δὲν τὴν ξέρει, δανείζεται πρόχειρα καὶ ἄκριτα τὸ ὕλικό του ἀπὸ μιὰ γλῶσσα, πού κι αὐτὴ δὲν τὴν ξέρει καὶ μιλάει γιὰ πράγματα, πού τὰ περισσότερα δὲν τὰ ἔχει κὰν καταλάβει.

Α'. Γλῶσσα καὶ ὕφος. Φριχτὴ καθαρῆουσα. Ἄφθονα καὶ χοντροκομμένα γλωσσικὰ λάθη. Τέλεια ἀνικανότητα νὰ διατυπώσῃ καὶ τὰ πιὸ ἀπλά, τὰ πιὸ κοινὰ πράγματα. Δὲν ὑπάρχει οὔτε μιὰ σελίδα ὑποφερτὰ γραμμῆν. Τὸ ὕφος κατάξερο καὶ ἀποκρουστικό. Χρειάζεται, ἀλήθεια, μεγάλος ἡρωϊσμός νὰ διαβάσῃ κανεὶς ὀλόκληρο τὸ βιβλίο. Τοῦ ἔρχεται νὰ τὸ πετάξῃ ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμῆ, πού τὸ ἀνοίγει.

Ἀπόδειξη. Παραθέτω τώρα μερικὰ χωρία. Παρακάτω πού θὰ μιλήσω γιὰ τὴν ἀσυναρτησία στὰ νοήματα καὶ γιὰ τὰ ἄλλα χαρακτηριστικὰ τοῦ βιβλίου, θὰ ἀποδειχτῇ ἀκόμη καλύτερα καὶ ἡ γλωσσικὴ ποιότητά του.

Σελίδα 14 σειρὰ 39. «Φωναὶ ὑπὲρ τῶν ἀθῶων τούτων πλασμάτων ἠκούσθησαν καὶ... ἐπέτυχε τὴν συγκέντρωσιν τῆς κοινῆς γνώμης ὑπὲρ τῶν ἀτυχῶν τούτων...»

Σελίδα 18 τελευταία σειρὰ. «Ὡς δὲ εἰς τὴν μεγάλην — τῶν ἐνηλίκων — κοινωνίαν καθήκοντα καὶ εὐθῆναι μᾶλλον διὰ τὸ ἄτομον καθωρίσθησαν παρὰ δικαιώματα, ὁδηγία καὶ ἐλευθερία εἰς αὐτόβουλον ἐνέργειαν ἀνεγνωρίσθησαν, οὕτω καὶ εἰς τὴν μικράν, τὴν παιδικήν, πίεσις καὶ ὄχι εὐθύνη κατόπιν ὁδηγίας καὶ ἐλευθερίας, οἰκογενειακὴ, κοινωνικὴ, πολιτικὴ, σχολικὴ περικλείει τὸ παιδίον, ἐξ ὧν ἔλλειψις πρωτοτυπίας, πρωτοβουλίας καὶ ἐλευθερίας τοῦ πνεύματος ἐπέρχεται». (Ὁ νοῶν νοεῖτω!).

Σελίδα 19 σειρὰ 8 «Ταῦτα (δηλ. τὰ παιδιὰ) κοινῶς πιστεύονται ὡς διαβόλια» (!!).

Σελίδα 47 σειρά 18 «Αί απαντήσεις δ' επί των ερωτήσεων τούτων . . . . . *επραγματεύοντο* στατιστικῶς. (Τὸ ἐπραγματεύοντο τὸ βάζει μὲ παθητικὴ σημασία).

Σελίδα 47 σειρά 28 «Δὲν ἀπαντῶνται ὅλαι αἱ ἐρωτήσεις. . .» (ἀντὶ δὲν δίδεται ἀπάντησις εἰς ὅλας τὰς ἐρωτήσεις. Νὰ μὴ ἀπόδειξη πόσο ἐπιπόλαια καὶ ἀκριτα μεταφράζει ὁ συγγραφέας)

Σελίδα 62 σειρά 34 « . . . διὰ τοῦτο πολὺ δύσκολον νὰ εὔρη τις ἐνστικτικὰ *ἐξαφανισθέντα* εἰς τὴν ἀνδρικήν ἡλικίαν». (Μὰ πῶς θὰ τὰ βρῆ, ἀφοῦ ἐξαφανίσθησαν; Φαντάζομαι πῶς θέλει νὰ εἴπῃ: τὰ ἐνστικτικὰ δὲ χάνονται ὁλότελα στὴν ἀντρική ἡλικία).

Σελίδα 66 σειρά 10 « . . . τὰ ἐνστικτικὰ δύνανται νὰ διαιρεθῶσιν εἰς κοινωνικά, ἐκδηλούμενα *πρὸ τῆς παρουσίας* ἄλλων ἀνθρώπων ἢ πράξεων αὐτῶν, μὴ κοινωνικά, ἐκδηλούμενα *πρὸ τῆς παρουσίας πραγμάτων*». Δὲν μπορεῖ νὰ ἐννοῆ, βέβαια, πρὶν νὰ παρουσιαστοῦν ἄλλοι ἄνθρωποι ἢ πράγματα φαντάζομαι πῶς θέλει νὰ εἴπῃ: ἐμπρὸς σὲ ἄλλους ἀνθρώπους. . .)

Σελίδα 75 στὸ τέλος «Ἡ Νόρσγουορθ λέγει:» *Ἐκαστον πρᾶγμα* εἰς τὴν ζωὴν δύναται νὰ ἀποκτηθῇ καὶ ἀποκτᾶται λόγῳ τοῦ ἐνστικτικοῦ τούτου τῆς κυριότητος καὶ ἡ ἀκολουθία τοῦ ἰδικοῦ «μου» εἰς ἐκάστην περίστασιν προσθέτει δύναμιν δύσκολον νὰ μετρηθῇ». (Δὲ φαντάζομαι νὰ λήη τέτοιες μωρίες ἢ Νόρσγουορθ. Χωρὶς ἄλλο οὔτε κατάλαβε τί μετάφρασε οὔτε τὸν ἐνοίαξε διόλου πῶς τὸ μετάφρασε).

Σελίδα 128 σειρά 8 «Συστολή καὶ καταφρόνησις, αἰτινες εἶναι *πλοκή ἐνεργείας* φόβου καὶ ὑποταγῆς. . .».

Σελίδα 131 σειρά 7 « . . . . . ἀντὶ τὰ χρησιμοποιοῦμεν ταῦτα (δηλ. τὰ φυσικά τοῦ παιδὸς ἐνστικτικὰ) ὡς ἐλατήρια πρὸς παραγωγὴν ἀπαντήσεων καὶ ἐνεργειῶν ἐκ μέρους τοῦ παιδὸς, *ληγουσῶν καὶ ἐτέρας ἐνεργείας, ἐξ οὗ διαίρεσις τῆς ζωῆς προῆλθε*» (!!!)

Σελίδα 135, σειρά 31 «Αἱ τάσεις αὐταὶ τοῦ ἀνθρώπου ὀφείλονται εἰς τὸ ἐνστικτικὸν τῆς σωματικῆς *ἀεικινήσιος* (!!) λόγῳ τῆς γενικῆς τοῦ πνεύματος ἐνεργείας καὶ εἰς *ΤΗΝ ἕνεκα τῶν ἀπειροπληθῶν πυκνοτάτων νευρικῶν συνδέσεων καὶ τῶν διὰ τούτων σχηματιζομένων ὁδῶν ἐνεργείας, αἰτινες εἰς ὠρισμένας καταστάσεις εἶναι ἔτοιμοι πρὸς ἐνέργειαν*». (Ὅποιος μπορεῖ ἄς βγάλῃ νόημα. Ζητεῖται τὸ οὐσιαστικόν, ὅπου ἀναφέρεται τὸ ἄρθρον ΤΗΝ. Ὁ εὐρὸν ἀμειψθήσεται γενναίως).

Σελίδα 137 σειρά 33 « . . . εἰς τὸ *προσεκτικόν πεδίον*» (ἀντὶ εἰς τὸ πεδίον τῆς προσοχῆς. Δὲν εἶναι τυπογραφικὸ λάθος, γιὰτὶ μᾶς μιλάει γιὰ τὴν προσοχή).

Σελίδα 133 σειρά 30 «Τὸ παιδίον γέμει *ὄλο μάτια καὶ αὐτιά . . . . .*»

Σελίδα 140 σειρά 6 «Πόσος ὁ χρόνος *τῆς σχολικῆς περιόδου*» (Καθένας θὰ κατάλαβῃ, πῶς ὁ συγγραφεὺς θὰ μᾶς μιλήσῃ γιὰ τὴν σχολικὴν περίοδο, καὶ ὁμως θέλει νὰ εἴπῃ: πόσην ὥρα πρέπει νὰ διαρκῇ τὸ κάθε μάθημα).

Σελίδα 142 σειρά 19 «Ἴνα ἀχθῇ ὄθεν (τὸ παιδίον) ἐκ τῆς αὐτομάτου προσοχῆς εἰς τὴν ἐκουσίαν, ἀνάγκη *χρόνον ἐνηλικιώσεως*» ὥστε πρέπει πρῶτα νὰ ἐνηλικιωθῇ τὸ παιδί γιὰ νὰ ἀποκτήσῃ τὴν «ἐκουσίαν» προσοχή; !!!)

Σελίδα 143 σειρά 10 «Ἢ προσπάθεια καὶ τὸ διαφέρον *κανονίζονται ἐκ τοῦ τέλους* τοῦ σκοποῦ, ὃν αὕτη προέθετο». (φαντάζομαι πῶς θέλει νὰ εἴπῃ: ἐκ τοῦ τελικοῦ σκοποῦ).

Σελίδα 144 σειρά 9. «*Υλὴν*, πρὸς κάλυψιν ἐκάστης ἀνάγκης, ἀντλουμένην *ἐκ τῆς πείρας τῆς κοινωνικῆς κληρονομίας*» . . . (ἀντὶ: ἐκ τῆς κληρονομημένης κοινωνικῆς πείρας).

Σελίδα 148, τελευταία σειρά «Ὁ ὀφθαλμὸς εἰς τὴν *νεαρὰν παιδικὴν ἡλικίαν εἶναι ἑλλειπής*, ἀτελής, μὴ δυνάμενος νὰ προσαρμωθῇ εἰς *ἐγγὺς ἀπασχόλησιν*. Σὺν τῇ ἀναπτύξει ὁμως τοῦ ὅλου σώματος καθίσταται *ὑπὸ ὀπτικᾶς συνθήκας* (!!!) *κανονικός*».

Σελίδα 183 σειρά 28 «Πλὴν δυσκολία παρουσιάζεται, πῶς θὰ συλληφθῇ ἡ ἑλαφύς. . . . . χρειάζεται νὰ *ἀποφευχθῇ ἀντίληψις ὑπὸ τοῦ κυνηγοῦ*» (; ;)

Σελίδα 184 σειρά 16 «Ἄν ἑλλείψῃ ἡ ὁρμὴ πρὸς ἐνέργειαν ὡς συμβαίνει εἰς τινὰ κυρίως νευρικά πρόσωπα, *χαρακτηριστικόν* (!!!) *συννοδευόμενον* ὑπὸ δειλίας, *ἑλλείψεως κοινωνικῆς δυνάμεως, ὄνειροπολήσεως ἢ ἐπανειλημμένης ἐκτελέσεως πράξεως πλὴν ἀνωφελῶς*, τότε ἀβουλία παρουσιάζεται εἰς τὸ ἄτομον». (Ἐνα τόσο ἀπλό πρᾶμα, τὸ ἔκαμε ἀκατανόητο μὲ τίς ξεχρέμαστες γενικές).

Σελίδα 195 σειρά 22 « . . . . . τὰ μὲν ἐνστικτικὰ εἶναι τυφλά, *ἄσκοπα* (!!), μὴ ὀδηγούμενα ἐκ τινος συνειδητοῦ σκοποῦ ἢ *σκέψεως συνεπειῶν τῆς ἐκδηλώσεώς των*».

Σελίδα 203 σειρά 26 «*Δύοσις ὁμοιότητος μεταξύ 3 πραγμάτων*» (ἐννοεῖ: νὰ μᾶς δώσει ὁ μαθητὴς τὴν ὁμοιότητα. . .)

Σελίδα 221 σειρά 15 «*Καῦσον πᾶσαν γέφυραν* πρὸς τὸ παρελθόν σου». (Καὶ ἂν εἶναι πέτρινη ἢ σιδερένια πῶς θὰ τὴν καύσω; Μήπως τὸ ἀγγλικὸ κείμενο λέει θραῦσον;)

Σελίδα 233 σειρά 3) «Λέγει τὴν ἀλήθειαν (ὁ μαθητὴς), *ἐπιχειρῶν νὰ δίδῃ εἰλικρινῆ ἔμπνευσιν*».

Σελίδα 233 σειρά προτελευταία «Προσπαθεῖ ὁ ἐντίμος μαθητὴς) νὰ ἀποζημιώσῃ ἰδιοκτητὴν *δι' ἀπολεσθεῖσαν ὑπ' αὐτοῦ περιουσίαν*». (Τρέξατε ὅσοι ἰδιοκτῆται ἀπωλέσατε τὴν περιουσίαν σας πρὸς τοὺς ἐντίμους μαθητὰς, θὰ σᾶς ἀποζημιώσουν !)

Σελίδα 239 σειρά 16 « . . . νὰ γνωρίσωμεν . . . . . καὶ τὴν *ψυχολογίαν* τοῦ περιεχομένου ὄλικοῦ τῶν διαφόρων μαθημάτων» (;)

Σελίδα 243 σειρά 13 «Ἐφ' ὅσον ἡ σύνδεσις τῆς καταστάσεως ἐκείνης εἰς τὴν πεινώσαν γαλῆν, *ἦτις ἔφερε τὸν πόδα τῆς εἰς τὴν θέσιν τῆς ἀνοιξεως τῆς θύρας* τοῦ κλωβοῦ . . . . .» (πρῶτη φορά ἀκούω πῶς καὶ οἱ πόρτες ἔχουν ἀνοιξή).

Σελίδα 244 σειρά 3 «Μανθάνομεν π.χ. νὰ ἀπαντῶμεν *εἰς τὴν ὄψιν* ἑνὸς δένδρου διὰ τοῦ ὀνόματος του π.χ. *συκῆ, ἀχλαδέα*» (ἐννοεῖ: μόλις ἰδοῦμε τὸ δέντρο. . .)

Σελίδα 249 σειρά 25 «Ἀναμιμνησκομένοι . . . . . καὶ τῶν πειραμάτων τοῦ Thorndike ἐπὶ τῆς μαθήσεως τῶν ζώων, βλέπομεν ὅτι κινήσις, ἐνέργεια τούτων λαμβάνει χώραν, ὅταν κατὰ τὸν νόμον τῆς ἐτοιμότητος, *τῆς διαθέσεως, εἰς ἣν ὁ ὀργανισμὸς των τίθεται* !!) ὅταν ἡ ἀνάγκη τῆς πείνης γίνῃ εἰς αὐτὰ αἰσθητή, *ἀνταπόκρισις γίνεται* (!!!) ἐπὶ ἐνστικτικῶν τινός» (Μάλιστα! δὲν ἀστειεύομαι, αὐτὰ γράφει ὁ νέος μας ψυχολόγος καὶ πιστεύει ὅτι γράφει ἑλληνικά!)

Σελίδα 260 σειρά 28 «*Προφύλαξις εἰς τὴν μέλλουσαν γεννεὰν τῶν κακιῶν* τῆς σήμερον ὥστε νὰ *προφυλάξωμε* τίς σημερινές μας κακίες γιὰ τὴ νέα γεννεὰ !!!) δι' εἰσαγωγῆς μαθημάτων *πρὸς ἐπιτυχίαν* ἐπιθυμητῶν ἔξεων, διαθέσεων, γνώσεων καὶ ἰδανικῶν, κατόπιν ἀναλύσεως καὶ ἐξετάσεως ὠρισμένων κοινωνικῶν ὁμάδων, *λαμβανομένων ὑπ' ὄψει τῶν 30% ἐκ τῶν ἀτόμων τῶν ἀποτελούντων* τὰς δοκιμαστικὰς ταύτας ὁμάδας *τῶν ὑπεράνω τοῦ Μ ὄρου εἰς μίαν κανονικὴν ἀψίδα διανομῆς* (!) *εὐρισκομένων*» (22 γενικές σὲ μίᾶ πρότασι. Περιφνη ἐγκεφαλικὴ ὁμοβροντία! Καὶ ἐκείνη ἡ «ἀψὶς διανομῆς» τί σοῦ λέει!)

Σελίδα 262 σειρά 4 Τὰ βιβλία, . . . ἀνάγκη νὰ γράφονται κατὰ τὴν μεθοδὸν τῶν προβλημάτων, *ἵνα μὴ ταῦτα τελῶσι τὴν σκέψιν διὰ τὸν μαθητὴν*». (Ὡστε τὰ βιβλία «*τελοῦν τὴν σκέψιν*» Δυστυχῶς ὁ συγγραφεὺς διδάχτηκε γαίνεται ὄλο ἀπὸ τέτοια βιβλία καὶ ἔτσι δὲν ἔμαθε νὰ «τελῇ τὴν σκέψιν»).

Σελίδα 271 σειρά 10 «Εἰς πάντα ταῦτα περιλαμβάνονται *ὕγεια* τοῦ ὀργανισμοῦ, ἀποφυγὴ στομαχικῶν διαταράξεων, *ἑλλειψις ὀξυγόνου* . . .» (Πρῶτη φορά βλέπω, πῶς ἡ ἑλλειψὶς ὀξυγόνου εἶναι μέσο «σφρίγους τοῦ ὀργανισμοῦ»!!)

Σελίδα 274 σειρά 9 «Ἀλλαχοῦ ἡ κόρη ἄμα τῇ ἐμφανίσει τῆς ἡβῆς *ἐκλείετο εἰς τὰ σκότη* καὶ μένουσα *ἐκεῖ* (δηλ. εἰς τὰ σκότη) *ἐπὶ 4 - 5 ἔτη προεπαιδεύετο εἰς μικρὰς καλύβας* μέχρι τοῦ γάμου». (Ὅποιος μπορεῖ ἄς λύσῃ αὐτὸ τὸ αἶνιγμα).

Σελίδα 277 σειρά 4 «Ἀνθιστάμενον φυσικῶς τὸ παιδίον κατὰ τῆς πιεζούσης αὐτὸ δεσποτείας *σχηματίζει πνευματικὰς συγκρούσεις*, ἐξ ὧν ἀνίκανον *εἶτα ἀποκαθίσταται*». (; ;)

Σελίδα 279 σειρά 19 « . . . . . διὰ μεταβολῆς *τῆς σχολικῆς αἰθούσης* εἰς ἐλευθέρων προσωπικοτήτων *κοινότητα*». (Ὡραῖο θέαμα: οἱ τοῖχοι, ὁ πίνακας, οἱ χάρτες, τὰ θρανία, ἡ κλωβία καὶ ἡ βέργα νὰ συνεδριάξουν σὰν ἐλεύθερα μέλη τῆς σχολικῆς κοινότητος).

Σελίδα 285 σειρά 14 «Ἐφ' ὅσον ὁ ἔφηβος *αὐξάνεται* . . . . . ἔχει ἀνάγκην ὀδηγοῦ πρὸς ἔμπνευσιν, ἐκτίμησιν ἑνὸς ἀρίστου ἰδανικοῦ, *ἱστορικοῦ ἢ μῆ*».

Σελίδα 286 σειρά 15 «Μερικαὶ τῶν σκέψεων τούτων (δηλ. τῶν ἐφήβων) *προσαρμόζονται πρὸς τὰ οὐράνια σώματα καὶ τὸν οὐρανὸν ἐν γένει*». (Χαῖρε ὕψος δυσθεώρητον!)

Σελίδα 286 σειρά 35 «Εἶναι ἡλικία ὑψίστης φιλοτιμίας, *συντελούσης* καὶ μέχρι αὐτοκτονίας τοῦ ἐφήβου».

Σελίδα 287 σειρά 6 «Εἶναι ἡλικία *θρησκευτικῆς συζητήσεως*» (!!!).

Σελίδα 288 σειρά 9 « . . . . . διὰ *τῆς ἐδνοήσεως* τῆς συμπήξεως ὁμάδων . . . . .»

***

Β'. *Ἀκριτὴ συλλογὴ πληροφοριῶν*. Πρόχειρες πληροφορίες, συχνὰ χωρὶς κανένο εἶρημό, παρμένες μὲ ἀφάνταστὴ ἐπιπολαιότητα ἀπὸ διάφορα ἐγχειρίδια παιδαγωγικῆς ψυχα-

λογίας καθώς και από τα μαθήματα των καθηγητών του. Σκοπός του συγγραφέα να κάνει φιγούρα, να καταπλήξη με την πολυμάθεια του.

Απόδειξη: Σελίδα 12, 13, 14. Και οι τρεις σελίδες είναι γεμάτες με ασυνάρτητες και προχειρότατες πληροφορίες για τη θέση του παιδιού στις πρωτόγονες κοινωνίες καθώς και μέσα στον αρχαίο και νεότερο κόσμο. Χαρακτηριστικό είναι το παραγέμισμα με την άνατροφή και άγωγή του παιδιού στην αρχαία Αθήνα.

Παραθέτω ένα κομμάτι σελίδα 13. «Ο Νόμος ήτο αυστηρότατος εν τη αρχαιότητα εις πρωτογενείς κοινωνίας.

Η δουλεία των παιδιών είναι αρχαία καθιέρωσις. τα δε εις κατακτώμενα εδάφη παιδιά ήσαν δούλα νικητών.

Η ανθρωπίνη θυσία θα ήτο κοινή εις τους αρχαιοτάτους χρόνους, θυσία του Αβραάμ, Ίφιγενείας εν Αύλιδι... Η ανθρωποφαγία δέν ήτο άγνωστος άτυχώς ουδέ πρό 100 ετών εις την Ιαπωνίαν και τας Β. Ινδίας θεωρουμένη εν καιρώ πείνης ως μέσον σωτηρίας και ως φάρμακον εις άσθενείας. Το θηλυ γένος είχε πάντοτε να υποφέρει. Γενικώς οι Αιγύπτιοι εκ των αρχαίων λαών υπήρξαν φιλανθρωπότεροι προς τα παιδιά πάντων των δημοχρόνων των».

Στο κεφάλαιο για την κληρονομικότητα σελίδα 25-28, προσπαθεί ο συγγραφέας να τα είπη όλα. Δέν ξεκαθαρίζει κανένα πρόβλημα, αραδιάζει μόνο χτυπητούς τίτλους και χάνεται σε μικρολεπτομέρειες.

Ετσι γράφει στη σελίδα 27 σειρά 20. «Η θεωρία αυτή του Mendel, (που την αφήνει αρκετά σκοτεινή) Ισχύει όχι μόνον εις τα φυτά, την βραχυδακτυλίαν, αλλά και εις τα ζώα εν σχέσει προς πολλές ιδιότητες...».

Στη σελίδα 33 μιλώντας για τη δύναμη της «κληρονομικότητος» αναφέρει, πως ο Thompson εξέτασε 50 ζευγάρια δίδυμα για να βρη «αν υπήρχε μεγαλύτερος βαθμός ομοιότητος μεταξύ των η μεταξύ άλλων αδελφών άρρένων και θηλέων». Και προσθέτει:

Σελ. 33 σειρά 47 «Το αποτέλεσμα καταφαίνεται εις τον κάτωθι πίνακα (ο σημαίνει την ομοιότητα την εύρεθείσαν μεταξύ των διδύμων).

Εις το A tests ρ	,69
Εις το α-τ και ρ-ε tests ρ	,71
Εις το tests ορθογραφίας ρ	,80+
Εις το tests προσθέσεως ρ	,75
Εις το tests πολλαπλασιασμού ρ	,84
Εις το tests «άντιθέτων» ρ	,90

Είναι η δέν είναι σανσκορικά όλα αυτά τα A, α-τ, ρ-ε, τα «άντίθετα», οι αριθμοί, οι σταυροί και τα κόμματα, για τον Έλληνα δάσκαλο και γονέα, αφού δέν τους δίνεται καμιά εξήγηση για τη σημασία τους; Μά πως άλλως ο συγγραφέας θα πετύχαινε να φανη μεγάλος— διπλωματούχος μάλιστα— ψυχολόγος;

Παραθέτω ακόμη ένα κομμάτι από το ίδιο κεφάλαιο:

Σελίδα 35 σειρά 30 «Ο Thompson εις την έρευναν του περι των πνευματικών χαρακτηριστικών των φύλων» εύρεν ότι αι *κινητικαι* ικανότητες είναι μάλλον ανεπτυγμέναι εις το άρρεν η εις το θηλυ. Εις την ώμην δε, ταχύτητα κινήσεως και βαθμόν κοπώσεως υπάρχει τι σαφώς καθωρισμένον προτέρημα υπέρ του άρρενος, ως προς την ακρίβειαν δε των κινήσεων ελαχίστη παρατηρείται διαφορά. Τα «όρια» (σημεία. εις τα όποια η έντασις έρεθισμού τινος είναι ικανή να παραγάγη αίσθησιν) (!!) είναι γενικώς ευρύτερα εις τον άνδρα, πλην αι διαφωραι αυται είναι μικραι. Ως προς τας πνευματικας ικανότητας, αι γυναικες είναι ανώτεροι των άνδρων εις την μνήμην και ιδίως εις την *αφομοιωτικήν σκέψιν*, (!!!) άλλ' οι άνδρες ανώτεροι εις την *αρχινοίαν*. (!!) Εις την συναισθηματικότητα υπάρχει μικρή διαφορά, υπέρ των γυναικών. ως προς δε την κοινωνικήν *συναίσθησιν* παρατηρείται ότι αυτή είναι ανώτερα εις τον άνδρα, ενω η θρησκευτική εις την γυναίκα».

Τι να πρωτοθαυμάση κανείς εδώ, τη γλώσσα, το ύφος, τις άρλουμπες. η την ασυνάρτητη παράθεση πληροφοριών; Τι σημαίνει τα «όρια είναι ευρύτερα» προκειμένου για τα λεγόμενα «κατώφλια» (γερμ. Schwellen);

Στο κεφάλαιο «*Μέθοδοι σπουδής του παιδός*» και μάλιστα στις σελίδες 47—50 η ίδια βασιλεύει άνυπόφορη προχειρολογία, παραγεμισμένη εδώ και εκεί για ποικιλία με μαγικά ασυνάρτητα λόγια. Να ένα - δυο παραδείγματα.

Σελίδα 49. «*Αναλυτικαι μέθοδοι*. 1) Μέθοδος της Μέσης πτώσεως η *Κεντρικής τάσεως* (των συλλεγέντων στοιχείων). 2) Μέθοδος ποικιλίας τ. ε. του ποσού της Κεντρικής τάσεως άποστάσεως εκάστου των συλλεγέντων στοιχείων. 3) Μέθοδος σχέσεως μεταξύ δεδομένων όμοίων μετρήσεων (διπλή σύγκρισις). 4) Μέθοδος Έμπιστοσύνης, καθ' ην άνευρίσκομεν πόσην *τοιαύτην* δυνάμεθα να άποδώσωμεν εις τα άποτελέσματα της έρευνής ημών.

Γραφικαι μέθοδοι τ. ε. διαγράμματα, χάρται. Και όμως ο ίδιος συγγραφέας στον πρόλογο του βιβλίου του γράφει σελ. 9 σειρά 12. «Τινα το βιβλίον καταστή έπωφελές και εις τον διδάσκαλον, αλλά και εις πάντα γονέα, προσπάθεια κατεβλήθη προς άποφυγήν πάσης *ξηράς όνοματολογίας και τεχνικών όρισμών*, ούτως ώστε τα πορίσματα και αι λύσεις των άπαραιτήτων προβλημάτων, άτινα η φύσις του παιδός παρουσιάζει, να τίθενται εις άμεσον χρήσιν και εφαρμογήν».

Όχι μόνο κανένας δάσκαλος και κανένας γονιός δέν θα καταλάβη τίποτε, παρά και οι ειδικοί ακόμη είναι παραπολύ δύσκολο να μαντέψουν τις σανσκορικές αυτές έπιγραφές.

Σελίδα 50. «ΨΥΧΑΝΑΛΥΣΙΣ. Από του Freud κυρίως εν Αυστρία και εν Ζυρίχη, Έλβετίας, έπεξετάθη η μέθοδος της έρευνής των ψυχικών διαταράξεων δι' *ανάλύσεως των ιδεών του παιδός* (!!) ιδε κεφάλαιον «*Ηθικής Άγωγής*». Παραθέτω ακόμη τι γράφει για την ψυχανάλυση στο κεφάλαιο «*Ηθικής Άγωγής*».

Σελίδα 227 σειρά 21. «Εδώ στηρίζεται η ψυχανάλυσις εις τας *πιεσθείσας έπιθυμίας*, διακηρύττουσα ότι αυται μένουσιν εις το *άσυνείδητον* (!!), ότι διατηρούνται εις δράσιν συμβολικήν εις τα όνειρα και εις τα ψυχικώς άσθενή πρόσωπα εις *έξαιρετικας περιπτώσεις* εκφράζονται εις διαγωγήν *ύστερικην η νευρικήν*. Η θεραπεία γίνεται, εάν αι *πιεσθείσαι έπιθυμιαί τεθώσιν εις ενέργειαν εν συνδυασμō μετ' άλλων άποδεκτών ελατηρίων* (!!) Τουτο δυσκόλως γίνεται βεβαίως πλην *μία τάσις δύναται να περιορισθῆ εν συνδυασμō μετ' άλλων ισχυροτέρων ελατηρίων*».

Αυτά γράφει όλα όλα στο βιβλίο του για την ψυχανάλυση. Μέσα σε τρεις σειρές, στη σελ. 50, μάς την παρουσιάζει ταχυδακτυλογικα για μέθοδο. Στη σελ. 227 μάς δίνει τη θεωρία της, σε λίγες γραμμές. Ποιός τώρα θα μπορούσε να βγάλη κάποιο νόημα απ' όλα αυτά; Μά μήπως και ο ίδιος ο συγγραφέας κατάλαβε τίποτε; Ο σκοπός του ένας ήταν: να καταπλήξη έστω και με τις ασυναρτησίες του.

Στο κεφάλαιο για το νευρικό σύστημα σελ. 51—56 μάζεψε πρόχειρα μερικές χτυπητές πληροφορίες για φιγούρα, και μάς τις σερβίρισε. Μας μιλάει για την ανατομία και τη φυσιολογία των «νευρικών ίνων» μά δε λέει σχεδόν τίποτε για τον εγκέφαλο, επειδή είναι, λέει, (σελ. 53 σειρά 21) «γνωστά έξ οιασδήποτε στοιχειώδους φυσιολογίας». Ποῦ να τα βγάλη πέρα; ο εγκέφαλος δε χωρατεύει και όμως βάζει μια ολοσέλιδη σχεδόν εικόνα της βάσης του εγκεφάλου. Τελοσπάντων κάτι καταληχτικό πρέπει να είπη και παραχώνει. χωρίς κανένα λόγο, την ακόλουθη πληροφορία (!).

Σελίδα 55 σειρά 9. «ΣΗΜ.—Τα άτομα, έξ των η ύλη άποτελείται, πιστεύεται ότι είναι πλήρη ηλεκτρισμού!! Περβ. Science, October 1921. (Κατάπληξη στο άκροατήριω!!)

Για τα ένστιχια,—ένα από τα σπουδαιότερα ζητήματα της σύγχρονης ψυχολογίας—άφιερώνει κάπου 50 σελίδες. Κι εδώ η προχειρολογία δίνει και παίρνει. Άστειώτατα πράματα, πληροφορίες πρόχειρα μαζεμένες και άκριτα ριγμένες στο χαρτί, παιδικακίσιες κοινοτοπίες. «Ότι του κατεβαίνει, και ότι βιαστικά βιαστικά βρίζει, το γράφει χωρίς καμιά σκέψη και, θα έλεγα, χωρίς καμιά τύψη. Να μερικά παραδείγματα.

Σελίδα 69. «*Πώς αναπτύσσεται το όμιλιν*. Το παιδίον χωρίς να διδαχθῆ, κάμνει όλες τας κινήσεις των φωνητικών χορδών, τας κινήσεις του στόματος, και ποικιλιάς φωνάς εκβάλλει, αιτινες χρησιμεύουσιν ως βάσις και ύλικόν δια την ανάπτυξιν της γλώσσης. Εύθύς ως γεννηθῆ το παιδίον η μόνη γλώσσα, ην έχει είναι ο *μονότονος κλαυθμηρισμός του* (!!) Ουτος διατηρείται (!!) *μέχρι* της δευτέρας εβδομάδος της ζωής του και *πέραν* (!!). Από της 3ης όμως εβδομάδος, ο *κλαυθμηρισμός ουτος ειδικένεται* εις ειδικάς κραυγάς εκφαινούσας πείναν, πόνον, θυμόν, κλπ Βραδύτερον μεγαλυτέρα ειδικένεισις επικρατεί, αναλόγως δε

!) Δε μπορώ, βέβαια, να παραθέσω πολλά χωρία. Λυπούμαι, που περιορίζω έτσι το γλέντι μά τί να γίνη. Η κριτική μου θα άπλωνόταν πάρα πολύ.

της αξίας, ήν λαμβάνουσι παρ' ήμῶν αἱ διάφοροι φωναί του, ἀναλόγως τῆς ἱκανοποιήσεως, ήν εὐρίσκει τὸ παιδίον παρ' ήμῶν εἰς τὴν ἐκάστοτε ἔκφρασίν του, ἐπικρατοῦσιν αἱ τεθεῖσαι εἰς χρῆσιν φωναί πρὸς ἐκδήλωσιν ὀρισμένης ἀνάγκης.

Οἱ νόμοι τῆς μαθήσεως, τῆς ἀσκήσεως καὶ τοῦ ἀποτελέσματος—περὶ ὧν βραδύτερον θὰ ὁμιλήσωμεν—ἐφαρμόζονται καὶ ἐνταῦθα. Ἡ γλῶσσα τοῦ παιδίου ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ περιβάλλοντος του. Παιδίον ἐντὸς τῶν δασῶν μόνον ἀνάρθρους φωνὰς δύναται νὰ ἐκφέρει, διότι οὐδεὶς εὐρίσκειται πλησίον του, ἵνα ἐπιδοκιμάσῃ τὰς ἀνάγκας του, νὰ τὰς ἱκανοποιήσῃ ἢ μὴ, νὰ τὸ βοηθήσῃ, νὰ στερεοποιήσῃ ὀρισμένας φωνὰς τ. Ἐ' Ἀ(παντήσεις)—εἰς ὀρισμένας ἀνάγκας—K(αταστάσεις).

Αὐτὰ ὅλα ὅλα γράφει στὸ βιβλίον του γιὰ τὴ γλῶσσα—ἓνα τόσο σπουδαῖο θέμα, καὶ τόσο βαθειὰ μελετημένο ἀπὸ τοὺς νεώτερους ψυχολόγους καὶ μάλιστα τὸν Stern. Δὲν ἐξετάζει κανένα ἀπὸ τὰ προβλήματα τῆς γλώσσας καὶ τῆς ἐξέλιξης τῆς, ἀραδιάζει μόνον προχειρὰ καὶ ἀσυνάρτητα τὰ πιὸ κοινὰ πράγματα.

Μὲ τὸν ἴδιο καὶ ἀκόμη χειρότερο τρόπο μᾶς μιλάει γιὰ ὅλα τὰ ἐνστιχτα. "Ἐτσι π. χ. γιὰ τὸ ἐνστιχτο «πρὸς τροφήν» σελ. 70, «πρὸς κινήσιον» σελ. 71, καὶ ἓνα σωρὸ ἄλλα. Θὰ σταματήσω μὴ σιγῇ στὸ «ἀποδημητικὸν ἐνστιχτον» σελ. 71—72. Πρῶτα πρῶτα τίποτε ἀπ' ὅσα γράφει δὲ δικαιολογεῖ τὴν ξεχωριστὴν του ὑπαρξή. Οὐτε κανέναν λόγον μᾶς κάνει νὰ παραδεχτοῦμε, πὼς ὑπάρχει ἓνα τέτοιο ἐνστιχτο. Ἀπλούστατα τὸ «ἀποδημητικὸν» εἶναι μὴ μορφή ἐνέργειας ἄλλων ἐνστιχτων. "Ἄς εἶναι γιὰ αὐτὰ τὰ ζητήματα ὁ συγγραφεὺς δὲ σπᾶει τὸ κεφάλι του. Μὰ καὶ ὅσα λέει εἶναι τόσο παιδικασία καὶ ἄκριτα. Παραθέτω μόνον ἓνα μικρὸ κομμάτι. Σελίδα 72 σειρὰ 17. "Ἐτέρα ἐκδήλωσις εἶναι ἡ πνευματικὴ ἀποδημία (!!). κατὰ φαντασίαν, πολλάκις τῆς ἡμέρας γινομένη. Κατὰ ταύτην τὸ παιδίον φανταστικῶς ταξιδεύει εἰς χώρας διαφόρους τῆς ἣν κατοικεῖ καὶ ἀρέσκειται εἰς μελέτην λαῶν καὶ χωρῶν».

Σχετικὰ μὲ τὸ «πολεμικὸν ἐνστιχτον» σελ. 76-78 ἔχω νὰ παρατηρήσω, πὼς ὁ συγγραφεὺς μᾶς ἀγνοεῖ ὀλοτέλα τὸ περίφημο ἔργο τοῦ δασκάλου του P. Binet «L'instinct combattif»¹⁾ "Ὅσα γράφει εἶναι, ἀλήθεια, πολὺ διασκεδαστικά.

Σελίδα 77 σειρὰ 3 «Εἰς τὸ ἄρρην τὸ ἐνστιχτον τοῦτο πρυτανεύει (!!) μᾶλλον ἢ εἰς τὸ θῆλυ καὶ ἐκπαινεται μετ' ἄλλων ἐνστιχτων ὁμοῦ. Οἱ σπουδαιότεροι τῶν ψυχολόγων καὶ κοινωνιολόγων συμφωνοῦσιν ὅτι τὸ ἐνστιχτον τοῦτο ἐμφανίζεται, ὅταν ἕτερον ἐνστιχτον ἐναντιοῦται. Ἡ ἐμφάνισις δ' αὕτη γίνεται κατὰ διάφορον τρόπον ἀναλόγως τοῦ ἐνστιχτου πρὸς ὃ ἀντιμάχεται». Τοῦ «μητρικοῦ ἐνστιχτου» σελ. 79-80, μᾶς δίνει τὴν πιὸ κοινὴν καὶ ἐξωτερικὴν περιγραφὴν. Τὴ στολιζει ὁμως καὶ μὲ μερικὰ μαργαριτάρια. Νὰ ἓνα: Σελ. 79 τελευταία σειρὰ. «Τὰ ἄρρην εὐαρεστοῦνται νὰ παίξωσι μὲ «κούκλας» ὡς καὶ τὰ θῆλεα».

Θέλετε νὰ μάθετε καὶ τὰ «παιγνίδια τῶν κορασίων»; Ἀκούστε καὶ θαυμάσετε τὴν πρωτοτυπία (!!) καὶ τὴ συγγραφικὴ δεινότητα. Ἀντιγράφω ὀλόκληρη τὴν παράγραφο.

Σελίδα 100 στὸ τέλος «Τὰ παιγνίδια τῶν κορασίων εἶναι ὀλιγώτερον θορυβώδη ἢ τὰ τῶν ἄρρένων. Ἀφ' ἑνὸς μὲν διότι ἔχουσι περισσότερα οἰκιακὰ καθήκοντα. (γι' αὐτὸ λοιπὸν εἶναι «ὀλιγώτερον θορυβώδη»;) κρατοῦντα αὐτὰ (!!) μετ' ἄλλων κορασίων εἰς κοινῶν διαφέροντος τοιαύτην ἐνασχόλησιν, ἀφ' ἑτέρου δὲ διότι ταχέως ἀποκάμνουσιν ἢ μᾶλλον προφυλακτικὰ τῶν ἄρρένων εἶναι. Παίξουσι καὶ τὰ κοράσια ἐνίοτε θορυβωδῶς καθ' ἑαυτά, πλὴν εἰς τὰς ἀσχολίας των μεταχειρίζονται μᾶλλον τὰς λεπτὰς μυϊκὰς κινήσεις διὰ τὴν γραφὴν ἢ τὸ κέντημα. (Τὴ σχέση ἔχει ἡ γραφὴ μὲ τὸ παιγνίδι;) Παίξουσι τινὰ μόνον τῶν παιγνιδίων, ἅτινα οἱ ἄρρην παίζουσι, (ἀκούστε τώρα τὸ ἀμίμητο) διέρχονται τὰς ὥρας τῆς σχολῆς των ἀναγινώσκοντα (!) ἢ συγκρατοῦμενα ἀπὸ τοὺς θραχίονας των ἀμοιβαίως (!!) συζητοῦντα ἐπὶ παιγνιδίων, ἀναγνωσμάτων (!!!) μελλούσης τύχης καὶ λοιπῶν ὄνειροπολημάτων (ὥστε τὰ «κοράσια» τῶν 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, ἐτῶν συζητοῦν γιὰ τὴ «μέλλουσαν τύχην» καὶ ὄνειροπολοῦν τὸ μεσσία τους ἅτινα ἢ ἡλικία των, ἢ ἡλικία ἰδανικῶν καὶ φιλοδοξιών (!!!) ἀπλώνει, ὡς ὁ Avenir λέγει, (τὸν καυμένο τὸν Avenir τί τραβάει) ἐπὶ ὁδοῦ διὰ ῥόδων ἐστρωμένης».

Μὰ εἶναι καιρὸς νὰ ρίξωμε μὴ ματιὰ καὶ σ' ἄλλα κεφάλαια τῆς «Ψυχολογίας τοῦ παιδός».

Τὸ κεφάλαιο «τὸ συναισθηματικὸν τοῦ παιδός» σελ. 107-132 εἶναι ἀληθινὸ γλέντι. Παραγεμίσματα, ἀσυναρτησίαι, προχειρολογίαι, κανένα βάθος, κανένα ψυχολογικὴ σκέψη. "Ἐτσι π.χ. στὴ σελίδα 103 παραθέτει τὸν «πίνακα συναισθημάτων τοῦ ἀνθρώπου». Αὐτοῦμαι, πὺ δὲ μοῦ ἐπιτρέπει ὁ χώρος νὰ τὸν παραθέσω ὀλόκληρο.

1. Ἐκφραστικὰ συναισθήματα

Συναίσθημα	Βάσις
Χαρὰ ἐνθουσιασ.	Εὐρέως διακεχυμ. (!!)
λύπη ἀπελπισία.	αἰσθημα (!; !;)
διατάραξις ψυχικὴ !!)	>
ἔκστασις	>
περιπλάνησις (!!!)	περιέργεια.

Τὶ νὰ πρωτοθαυμάσῃ κανεὶς ἐδῶ; Τὴν «ψυχικὴν διατάραξιν» πὺ μᾶς παρουσιάζει γιὰ συναισθημα μὲ βάση τὸ αἰσθημα (!!!!) ἢ τὴν ψυχικὴν διατάραξιν τοῦ συγγραφεῖ;

"Ἐχω δίκιο λοιπὸν πὺ λέω, πὼς ὁποιος διαβάσῃ αὐτὰ κινδυνεύει νὰ χάσῃ καὶ ὅσα ξέρει; Καὶ τὸ χειρότερο ἀκόμη ὁ πίνακας αὐτὸς δὲν εἶναι δική του ἀνακάλυψη. παρὰ τὸν ἔχει μεταφράσει, ὅπως γράφει ὁ ἴδιος, ἀπὸ τὸ Human Psychology τοῦ Warren. Καὶ τὸ πιὸ χειρότερο ἀκόμη τὸν πίνακα αὐτὸν δὲν τὸν ἀκολουθεῖ ὁ συγγραφεὺς στὴν ἀνάπτυξιν τοῦ θέματός του. Τότε γιὰ τὸν βάνει; Γιατὶ ἄλλο παρὰ γιὰ νὰ καταπλήξῃ.

Γιὰ τὸν ἴδιο λόγο μᾶς μιλάει, χωρὶς καὶ ὁ ἴδιος νὰ καταλαβαίνῃ, γιὰ τὸ «Ἀυτονομικὸν σύστημα» σελ. 112. "Ὅποιος τώρα θέλει νὰ ἰδῇ ἀληθινὴν σαλάτα, ἄς διαβάσῃ τὴν ἔλεεινή, ἀσυνάρτητη καὶ πληχτικώτατη περιγραφὴν (σελ. 115-130) πὺ μᾶς δίνει ὁ συγγραφεὺς μᾶς γιὰ τὴν «ἐξέλιξιν τοῦ συναισθηματικοῦ βίου τοῦ παιδός εἰς τὰ διάφορα στάδια τῆς ἀναπτύξεως του».

«Εἰς τὴν παροῦσαν περίοδον (δηλαδή τὴν νηπιακὴν) ὑποταγὴ τοῦ παιδίου δὲν παρατηρεῖται, διότι δὲ τὸ «ἐγὼ» δὲν ἔχει σχηματισθῆ ἐν ἑαυτῷ (!!) ἀκόμη οὔτε ὑπερηφάνεια εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ». (Μὴ νομίζετε, πὼς ἀστετεύομαι, ὅχι αὐτὰ σοβαρὰ τὸ λέω, εἶναι γραμμένα στὴ σελ. 117 σειρὰ 30).

Στὴ σελίδα 120 μιλάει γιὰ τὴ συμπαθεία στὰ μικρὰ παιδιὰ καὶ ἐκεῖ παραχώνει, χωρὶς κανένα λόγο, τὰ ἀκόλουθα:

Σελίδα 120 σειρὰ 27. «Τὰ παιδιὰ ἐπιμένουσι νὰ λάβωσι τὸ «γλυκὸ», ὅταν προσφέρεται εἰς ἐπισκέπτας, ἢ ἄλλο τι γλύκισμα, ὅπερ γνωρίζουσι ὅτι εὐρίσκειται εἰς τὴν οἰκίαν». Νὰ καὶ μερικὰ κλασικὰ παραδείγματα ἀσυνάρτητης περιγραφῆς. Σελίδα 122 σειρὰ 27. «Ἡ περιφρόνησις (σὲ παιδιὰ 1-7 χρονῶν) δὲν παρατηρεῖται ἢ σπανίως. Ἡ γοητεία παρουσιάζεται συνήθως καὶ ἐπιδρᾷ ἐπὶ τοῦ βίου τῶν παιδῶν. Ὁ οἶκτος εἶναι ἰσχυρὸς καὶ τὰ παιδιὰ λυποῦνται τὰ μέγιστα βλέποντά τινα πονοῦντα, εἶναι ὁμως εὐγνώμονα ὑπὸ ὀρισμένας περιστάσεις καὶ ἐπίσης σπανίως ἐνδοτικά».

Σελίδα 123 σειρὰ 23 «Τὸ συναισθημα τοῦ οἴκου (σὲ παιδιὰ ἀπὸ 7 ἕως 12-14 ἐτῶν) εἶναι καταπεπτωκός, ἀλλ' ὄχι πλήρως, διότι συχνάκις βλέπομεν παιδιὰ τοιαύτης ἡλικίας περιποιοῦμενα ζῶα, ἰδίως γαλάς ἢ κύνας. (Μὴ γελᾶτε, παρακαλῶ, ἀκούστε παρακάτω) Ἄρρην ἢ θῆλεα δὲν ἔχουσι τελείαν συνείδησιν τοῦ ἐνστιχτου ἀναπαραγωγῆς καὶ τὸ αἰσθημα τῆς ἰσότητος εἶναι μᾶλλον κοινόν».

Σελίδα 128 σειρὰ 6. «Συνήθως οἱ ἔφηβοι εἶναι ἐκδικητικοί, μνησικακοὶ καὶ φιλοπάτριδες, ἀλλὰ μέχρις ἑνὸς ὁρίου». Τί σᾶς λέει αὕτη ἢ παράθεση ἐκδικητικότητος, μνησικακίας καὶ φιλοπατρίας. . . . μέχρις ἑνὸς ὁρίου!! Ὁ ἑλληνικὸς ἐπιστημονικὸς παπαγαλλισμὸς μᾶς παρουσίασεν ὡς τώρα πολλὰ ἀνθηρὰ περιβόλια λογικῆς ἀσυναρτησίας. Ἀλλὰ ὁ Σακελλαρίου ὀρισμένως μᾶς ἔφερε τὴν Ἐδέμ. Τοῦ ἀξίζει νὰ γίνῃ ὄχι μόνον καθηγητῆς Πανεπιστημίου, ἀλλὰ καὶ πρύτανις ἰσόβιος καὶ πρόεδρος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Εὐρημα! Εὐρημα!

Σελίδα 128 σειρὰ 12. «Οἱ ἔφηβοι δεικνύουσιν σεβασμόν, ἀδημονοῦσι καὶ ἐνδιαφέρονται διὰ τὴν ἐξέτασιν ἀρχαιολογικῶν ἀντικειμένων καὶ ἀρέσκονται νὰ κρατῶσιν εἰς χεῖρας βιβλία καὶ ἔργα ἀνδρῶν, μετ' ἐπιμελείας διατηροῦντες ταῦτα καὶ δεικνύοντες ἐπιδοκιμασίας ἢ καὶ ἀποστροφὴν πολλάκις». Προτείνω ἢ ρούσικη σαλάτα νὰ μετονομαστῇ: Salade Psychologique à la Sakellarie.

¹⁾ Τὸ ἔργο αὐτὸ μεταφράστηκε ἀπὸ τὸν κ. Ἰμβριώτη καὶ βγαίνει σὲ λίγες μέρες στὴν Παιδαγωγικὴ Βιβλιοθήκη τῆς ἐκδοτικῆς ἐταιρείας Α. Ι. Ράλλη καὶ Σια.

Κλασικό παράδειγμα κοινότητας προχειρολογίας μᾶς δίνει και ἡ σελίδα 149. Ὁ συγγραφέας μᾶς μιλάει γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῶν διαφορῶν ἀντιλήψεων τοῦ παιδιοῦ· καὶ νὰ τὴν λείπει γιὰ τὴν ἀντίληψη τοῦ χρόνου :

Σελίδα 149 σειρὰ 18. «*Ἐπὶ ἔτη καὶ μῆνας τὸ παιδίον δυσκολεύεται νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν ὥρα εἶναι. Ἀποστελλόμενον εἰς ἐργασίαν καὶ παραγγελλόμενον νὰ ἐπιστρέψῃ μετὰ μίαν ὥραν ἀδυνατεῖ νὰ ἀντίληφθῇ τὸν παρελθόντα χρόνον. Μῆνες καὶ ἔτη καὶ ὥραι εἶναι ἀκατανόητα εἰς μικρὰ παιδιὰ. Ἡ διάρθρωσις καὶ ἡ ἀκρίβεια θὰ ἐπέλθῃ σὺν τῷ χρόνῳ καὶ διὰ τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν ἀντιλήψεων.*»

Ποῖος κατάλαβε τώρα, πῶς ἀναπτύσσεται ἡ ἀντίληψις τοῦ χρόνου ;

Στὶς σελίδες 152-154 μᾶς περιγράφει μὲ τὸν πιὸ ἐπιτόλαιο καὶ πληχτικὸ τρόπο τὴν παρατήρησιν στὰ παιδιὰ. Ἐκεῖ ἔχει καὶ τὸ παρακάτω ἀμίμητο κομμάτι :

Σελίδα 154 σειρὰ 3. Τὰ θήλεα ἐνδιαφέρονται μᾶλλον πρὸς πρόσωπα, ἐνῶ τὰ ἄρρενα πρὸς πράγματα. Τὰ ἄρρενα δὲ πάλιν εἶναι ἀκριβέστερα εἰς ἐκθέσεις των, πλην στενώτερα (!!) *εἰς ἔκτασιν.* Ἡ ἀκρίβεια αὐξάνει σὺν τῷ χρόνῳ, δι' ἀσκήσεως τὰ ἄρρενα ὁμῶς βελτιοῦσι ταύτην μεταξὺ 7-10 ἔτους, ἐνῶ τὰ θήλεα μεταξὺ 10-14 ἔτους .

Θέλετε τώρα νὰ μάθετε τὴ σχέση τῆς μνήμης μὲ τὴν ἡλικία ;

Ἀκούστε : Σελίδα 168 σειρὰ 3. «*Αἱ διαφοροὶ μνήμαι καὶ ἡ ἡλικία.* Ἡ ἀκουστικὴ μνήμη ἀναπτύσσεται ταχέως μέχρι τοῦ 14 ἔτους· ἡ ὀπτικὴ *χωρεῖ* μέχρι τοῦ 15 ἢ 16 ἔτους. Πρὸ τοῦ 9 ἔτους ἡ ἀκουστικὴ εἶναι ἰσχυροτέρα τῆς ὀπτικῆς. *Γενικῶς ὁ βαθμὸς τῶν διαφορῶν μνημῶν* δὲν εἶναι ὁ αὐτός. Πρὸ τοῦ 12ου *παλαιαὶ συγκεκριμένων ὀνομάτων λέξεις ἀναμνησκονται* (!!!) καλύτερον ἢ ἀφηρημένοι ὀρισμοί» (Τί κατάλαβατε λοιπόν ;

Ἄς ἴδωμε τώρα τὴν «ἀνάπτυξιν τῆς σκέψεως εἰς τὸ παιδίον». Ὅλοι μᾶς καταλαβαίνομε τὴ μεγάλη σπουδαιότητα αὐτοῦ τοῦ ζητήματος. Νὰ τὴ μᾶς λέει ὅλο ὅλο :

Σελίδα 179 σειρὰ 10. «Ἡ εὐρύτης τῆς σκέψεως καὶ ἡ κατὰ Πλάτος πνευματικὴ ἀνάπτυξις τελεῖται πάντοτε προϊούσης τῆς ἡλικίας καὶ τῆς ἀναπτύξεως τῆς εὐφυΐας».

Θὰ μπορούσα πολὺ εὐκόλα νὰ παραθέσω ἄπειρα παραδείγματα. Δὲ θέλω ὁμῶς νὰ γίνῃ ἡ κριτικὴ μου κουραστικὴ. Ὅλο τὸ βιβλίον εἶναι ἓνα ἀθλιώτατο σύρραμμα, ἐλεεινὸ δημιούργημα διανοητικῆς ἀνικανότητος, παραγεμισμένῃ μὲ ἀφόρητο ἀρρητισμὸ. Τὸ ὅτι ἄνθρωποι, ποὺ ἔδωκαν δείγματα τέλεις ἡθικῆς σχολιοβοσίας, γιὰ τὴν περὶ αὐτῆς πρόκειται, στὴν Ἑλλάδα ἀνεξέταστα γίνονται καθηγητὲς Πανεπιστημίου, ἀποτελεῖ ἴσως τὸ θλιβερότερον σύμπτωμα τοῦ ψυχικοῦ ξεχαρβαλώματος, ποὺ ἐπικρατεῖ στὴ σημερινὴ Ἑλλάδα. Κανεὶς δὲν εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ γίνῃ μέγας ψυχολόγος τὴ στιγμῇ, ποὺ ἡ φύσις τὸν προόρισε γι' ἄλλοῦ. Μὰ ὅταν προβάλλῃ τὴν ἀξίωσιν, στηριγμένος σὲ τέτοια ἔργα, νὰ γίνῃ καθηγητὴς Πανεπιστημίου καὶ δλόκληρη Φιλοσοφικὴ Σχολὴ ὀλωσδιόλου ἐπιτόλαια τὸν ἐγκρίνῃ, τότε μπορούμε ν' ἀπελπιστοῦμε γι' αὐτὸ τὸν τόπο, ἂν πραγματικὰ ἡ κατάστασις αὐτῆ, ποὺ φανερώθηκε σ' ὅλη τῆς τὴν ἀθλιότητα τὴν ἐποχὴ τῆς διχτατορίας, πρόκειται νὰ ἔξῃ ὅπως δὴποτε συνέχεια.

Κ. Α. Σωτηρίου

(ἀκολουθεῖ συνέχεια)

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ

ΑΓΓΕΛΙΚΗΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΤΟΥ: Σκέψη καὶ Ζωή. Ἔκδοσις Γράμματα

Ἀπὸ τίς ἀρχές τοῦ αἰῶνα, μὰ ἰδιαίτερα μετὰ τὸ μεγάλο πόλεμο εἶναι αἰσθητά, γιὰ ὅποιον ξέρει νὰ τὰ διακρίνῃ τὰ σημεῖα μιᾶς κοσμογονίας. Ἡ ζωὴ ἀναζητώντας μιὰ νέα σταθερότητα ὀλοένσ γκρεμίζει καὶ ἀνανεώνει τίς ἀξίες τῆς. Διερχόμεστε ἀκόμα τὴν περίοδο τοῦ χάους, τοῦ χάους ὁμῶς τοῦ δημιουργικοῦ, τοῦ πιὸ γόνιμου ἴσως ἀπὸ κάθε κλασικὴ περίοδο· ἡ κλασικὴ περίοδος, ποὺ μοιραῖα θὰ ἐπακολουθήσῃ τὴ σημερινή, θὰ πραγματοποιήσῃ μόνον ὅ,τι σήμερα προετοιμάζεται ὅτι σήμερα ἀναζητιέται. Σήμερα εἶναι ἀνοιχτοὶ ὅλοι οἱ δρόμοι πρὸς ὅλες τίς αὐριανές δυνατότητες. Ζοῦμε τὴν ἐξάλλῃ ἐποχὴ τῆς ἀναζήτησης, τῆς ἐρευνας, τῆς ὁρμῆς πρὸς ὅλες τίς προσπάθειες. Τὰ παλιὰ καλοῦπια ἔχουν σπάσει καὶ δὲν πλάστηκαν ἀκόμη τὰ καινούρια. Κυριαρχεῖ πάλι ὁ Διόνυσος. Ὅλες οἱ ἐκδηλώσεις τῆς Τέχνης, ἂν καὶ ἀποβλέπουν ἀναγκαστικὰ στὴ δημιουργία μιᾶς νέας πάλι σταθερότητας, ποὺ θὰ δώσῃ ἓνα αἰσθημα στὴ σημερινὴ ἀναζήτησι, ἀλλὰ ποὺ θὰ εἶναι μοιραῖα καὶ ἓνα σταμάτημα, ὅλες οἱ ἐκδηλώσεις τῆς Τέχνης ἐκφράζουν τὴ σημερινὴ ἀνησυχία. Ἡ ζωγραφικὴ

ἀπαλλάσσοντας τὸν ἑαυτὸ τῆς ἀπὸ κάθε προϋπάρχουσα εἰκόνα θέλει νὰ ξαναδῇ τὴν εἰκόνα τῶν πραγμάτων ἀποκλειστικὰ μὲς ἀπὸ τὴν καθαρὰ πλαστικὴ τους μορφή. Ἡ ποίησις θέλει νὰ ἐπικοινωνήσῃ πάλι ἄμεσα μὲ τὴν ἀγνή πηγὴ τοῦ λυρισμοῦ, θέλει νὰ τραγουδήσῃ μεθυσμένα, ἀπορρίχνει κάθε στοιχεῖο περιγραφικὸ, ἀφηγηματικὸ, κάθε στοιχεῖο ποὺ τῆς εἶναι ὀπωσδήποτε ξένο. θέλει μὲ καινούριους ἀπρόοπτους συνδυασμοὺς λέξεων, μὲ μιὰ βαθιὰ μυστικότητα νὰ γεννήσῃ μέσα μᾶς καινούριες ἐσώτερες συγκινήσεις μὲ ἀπεριόριστες προεχτάσεις.

Συντελεῖται μιὰ κοσμογονία... Εἶναι ὁμῶς ἀκόμα πολλοί, ἰδιαίτερα στὴν Ἑλλάδα, ποὺ οὔτε τὸ ἔχουν φανταστῆ. Πιστεύουν πὼς κάτι προσθέτουν στὴ ζωὴ καὶ στὴν Τέχνη ἐπαναλαβαίνοντας ὅ,τι ἔχει καὶ ὅλας εἰπωθῆ. Δὲν ξέρουν πὼς ἡ ἐπανάληψις ποὺ ἀκόμα καὶ σ' ἐποχές κλασικῆς φανερώσει πάντοτε μιὰ παρακμῆ, σὲ ἐποχές ἀναζήτησης ὅπως ἡ σημερινὴ δὲ δείχνει παρὰ τὸ ἀπόλυτα ἄσκοπο τῆς ἐκδόσεως τοῦ βιβλίου. Ὑπάρχουν ἄνθρωποι ποὺ ζοῦν γαλήνιοι, ἀνύποπτοι. Ἡ Κυρία Ἀγγελικὴ Παναγιωτάτου ἀποκαλεῖ τὸ βιβλίον τῶν στίχων τῆς *Σκέψη καὶ Ζωή* καὶ μᾶς διηγιέται κοινότητα παραμύθια, ἢ κοινότερα ἀκόμα ψευτορωμαντικά ἐπισόδια, ἢ περιγράφει εἰκόνας ποὺ ἄπειρες φορὲς τίς ἔχομε δεῖ καὶ ἀκούσει. Τίς ἀφηγήσεις τῆς τίς περιβάλλει μὲ στίχους πλαστοῦς, ἄμουςους, ποὺ τοὺς κατασκευάζει γύρω ἀπὸ τὴν ὑπόθεσι, μὲ στίχους ποὺ στιγμῇ δὲν αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκη νὰ πηγᾶσιν ἀπὸ τὰ μέσα πρὸς τὰ ἔξω.

Ξαναδιμβάζομε τὸν τίτλο. Ὑπάρχουν λοιπὸν ἀκόμα ἄνθρωποι ποὺ ἔτσι σκέπτονται μέσα στὴ σημερινὴ ζωὴ, ποὺ δὲν ἔνοιωσαν τίποτε ἀπὸ τὸ πελώριο τρυζύμισμα ;

ΜΙΧ. ΠΕΤΡΙΔΗΣ : Ἐξάστιχα. Σειρὰ Δεύτερη

Ὁ κ. Πετρίδης μαντεύει βέβαια περισσότερο τὸ τραγοῦδι τῆς φύσεως τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν πραγμάτων. Διαισθάνεται κάποιες λεπτές ἀποχρώσεις τῶν σκέψεων καὶ τῶν αἰσθημάτων καὶ ἡ διατύπωσὴ του ἔχει κάποια εὐγενικὴ καλαισθησία. Ἄλλ' ὁ κ. Πετρίδης ἀνάγκασε τὸν ἑαυτὸ του νὰ ἐκφράζεται πάντα μέσα στὸ ἴδιο καλοῦπι. Τὰ ποιήματά του εἶναι ὅλα ἐξάστιχα, ὁ στίχος του εἶναι πάντα ὁμοιοκατάλητος δεκαπεντασύλλαβος, δεκαπεντασύλλαβος κανονικὸς χωρὶς οὔτε κἀν μιὰν ἀπροσδόκητη τοιμὴ καὶ πλοκή... Ὁ κ. Πετρίδης στὸν πρόλογόν του ποὺ εἶναι μιὰ λυρικὴ, μὲ ἀρκετὸ στόμφο, ἐπίκλησι στὴ Μοῦσα μᾶς ἔξηγεῖ ὅτι ἀποστρέφεται κάθε ἀκατανόητο νεωτερισμὸ, κάθε ἀναρχικὴ ἀλλοφροσύνη, καὶ ὅτι θέλει νὰ μένῃ ἑλληνας. Κι ἂν ἀκόμα μπορούσα νὰ πιστέψω ὅτι εἶναι δυνατό σήμερα ἡ Ἑλλάδα ν' ἀποτελέσῃ ἓνα φαινόμενο ξεχωριστὸ μέσα στὴ μεγάλη εὐρωπαϊκὴ κοινωνία, θὰ μοῦ ἔμενε πάντα ἀνεξήγητο, γιὰ τὴν εἶναι τάχα ἀνάγκη ἢ γαλήνη ποὺ ἐκδηλώνεται ἄλλωστε μόνον στὴ γλυπτικὴ τῆς κλασικῆς ἀθηναϊκῆς ἐποχῆς νὰ θεωρῆται στὸν αἰῶνα τὸν ἅπαντα τὸ χαρακτηριστικὸ ἑλληνικὸ στοιχεῖο. Πιστεύω ὅτι θὰ φανερώσωμε πολὺ περισσότερο τὴν προσωπικότητά μᾶς ὅταν κατορθώσωμε, ἀφοῦ πρῶτα συγχρονιστοῦμε μὲ τὴ σημερινὴ παγκοσμία κίνησι, νὰ δώσωμε καὶ μεῖς ἔργα εὐρωπαϊκά.

Δὲν καταλαβαίνω τί ὑπάρχει ἄξιο νὰ ὀνομαστῆ ἑλληνικὸ μέσα σὲ μιὰ καθαρὰ ἐξωτερικὴ ἐπιφανειακὴ πειθαρχία. Δὲν ἀρνιέμαι βέβαια τὴν ἐσωτερικὴ πειθαρχία, ποὺ ἀποτελεῖ τὴν οὐσία τῆς Τέχνης· ἡ Τέχνη στηρίζεται στὴν πειθαρχημένη ἐμπνευσι· δὲν διακρίνω ὁμῶς τίποτε ἄλλο παρὰ τὸ τεχνητὸ καὶ τὸ πλαστὸ καὶ βασικὰ ἀντικαλλιτεχνικὸ μέσα στὴ μονότονη παραμονὴ στὰ ἴδια πάντα μέτρα, στὸ ἴδιο πάντα καλοῦπι. Ὁ κ. Πετρίδης σπλαθώνεται ἀπὸ τὴν ἐξωτερικὴ πειθαρχία, ποὺ ἐπέβαλε στὸν ἑαυτὸ του. Ἀντὶ ἡ μορφή νὰ ρυθμίζεται ἀπὸ τὸ περιεχόμενο, νὰ δημιουργιέται ἀπὸ τὰ μέσα πρὸς τὰ ἔξω, ὑπαγορεύει ἡ μορφή τὸ περιεχόμενο. Μέσα στὸ ἀσφυκτικὰ στενὸ καλοῦπι, ποὺ δὲν τὸ ζητεῖ καμιά ἀνάγκη ὁ κ. Πετρίδης χύνει ἀναγκαστικὰ σκέψεις περιορισμένες, αἰσθημάτων μικρὰ, εἰκόνας χωρὶς ἀτμόσφαιρα. Δὲν ἐπιτρέπει στὸν ἑαυτὸ του κατένα ἄλλωμα, κανένα μεθύσι, ὅ,τι λείπει τὸ καθορίζει ἀκριβῶς, ὅ,τι λείπει φαίνεται χιλιοειπωμένο, πεζολογικὸ. Κανένα ποιήμα του μὰ καὶ κανένας του στίχος δὲν ἔχει καμιά μουσικὴ προέχτασι. Ἀκόμα καὶ τὰ προσόντα τοῦ κ. Πετρίδη ποὺ ἀναφερα στὴν ἀρχὴ τοῦ σημειώματός μου πνίγονται μέσα στὴ φυλακὴ.

Νομίζω ὅτι εἶναι καιρὸς πιά νὰ γίνῃ ἀντιληπτὸ πὼς ἡ τεράστια ἀνάπτυξι τοῦ πεζοῦ λόγου ἐπιβάλλει τὴν ἀγνόγητα στὴν ποίησι, ἐπιβάλλει ἢ ποίησι ν' ἀπαλαχτῆ ἀπὸ κάθε στοιχεῖο πεζολογικὸ. Ἄλλοτε ἢ ποίησι τὰ ἐξεφράζε ὅλα, ὑπῆρχε ποίησι διδαχτικὴ, περιγραφικὴ, κ.τ.λ. Σήμερα καὶ ἀπὸ τοὺς παλιότερους ποιητῆς, ποιητῆς θεωροῦνται μόνον ὅσοι ἔνοιωσαν πὼς ἢ ποίησι ζῆ μέσα στὸ δικὸ τῆς κόσμου. Σήμερα τὰ εἶδη τῆς Τέχνης μὰ καὶ

τά είδη του στίχου χωρίζονται άναμεταξύ τους με σημαντικές άποστάσεις. Ίσως άργότερα ξαναενωθούν με καινούργιους συνδυασμούς· σήμερα, κάθε είδος Τέχνης και στίχου ζητεί και καταχτά την αυτότελείά του.

Άς προσέξω στο σημείο αυτό ο κ. Πετρίδης, άν θέλη νά καρπίσουν και νά μὴν έκμη-δενιστούν τὰ προσόντα του. Για την αντίληψή μου είναι θύμα μιᾶς σύγχυσης. Ούτε κι ὁ γε-μάτος στόμφο ρωμαντικό λυρισμός του πεζοῦ του λόγου στον πρόλογο μου φαίνεται άνεχτός.

ΔΕΥΤΕΡΗ ΑΛΕΞΙΟΥ: Σοννέτα

Ο κ. Άλεξίου φυλακίζεται μέσα στο σοννέτο. Με τις παρατηρήσεις μου αυτές για την ὁμοίομορφη φόρμα τῶν ποιημάτων τόσο του κ. Πετρίδη ὅσο και του κ. Άλεξίου δὲ θέλω καθόλου ν' άρνηθῶ την άξία τῶν παλιῶν μορφῶν μέσα στην ἔποχή τους, αλλά και για σήμερα ακόμα. Καί σήμερα μποροῦν νά γραφτοῦν τέλεια σοννέτα άρκει νά υπαγορεύη μιᾶ ἔσωτερική ανάγκη την ἔκλογή αὐτῆς τῆς φόρμας. Ὅ,τι άρνιέμαι είναι πὼς μπορεῖ νά είναι ποτὲ καλλιτεχνική ἢ ἄ priori ἔκλογή του στερεότυπου καλουπιῦ και τὸ χύσιμο μέσα σ' αὐτὸ τῆς ἔμπνευσης. Ἐχτός πὼς ἡ μονότονη ἔμμογή σὲ μιᾶ μορφῇ παλιά και πολυμεταχειρισμένη φανερώνει άναγκαστικά και μιᾶ ἔλλειψη άναζήτησης, δημιουργικοῦ άναβρασμοῦ, νομίζω πὼς κι άν ακόμα ὑπῆρχε δημιουργικός άναβρασμός τίποτε δὲ θά μποροῦσε νά είναι πιδό θανατηφόρο γι' αὐτόν παρὰ ἡ άνακάλυψη μιᾶς συνταγῆς, πὼς μέσον αὐτῆς νά ἔκφράζεται άδιάκοπα. Ο κ. Άλεξίου άνακάλυψε τὴ συνταγή του σοννέτου. Καί κατασκευάζει σοννέτα, πὼς ζητοῦν νά περιγράψουν ἕνα τυχαῖο τοπίο. πὼς μᾶς διηγοῦνται διάφορες σπασμωδικές του σκέψεις κι αἰσθήματα, διάφορα περιστατικά τῆς ζωῆς του, πὼς στέκονται γύρω ἀπὸ διάφορα ἑπεισόδια τῆς μυθολογίας ἢ τῆς ιστορίας. Ἀραδιάζει στίχους κι άραδιάζει λέξεις διαλεγμένες και τοποθετημένες άδιάφορα, χωρίς καμιά προσοχή στη μουσικότητά τους. Ὅταν τὸ ζητῆ ἡ κανονικότητα του στίχου μεταχειρίζεται κι ιδιωτισμούς, άποκρουστικούς, γιατί δὲν τοὺς υπαγορεύει καμιά ἔσωτερική ανάγκη. Τὸ ἐπιθετὸ του είναι πάντοτε άχρωμάτιστο, χωρίς νόημα, κανένα ποίημά του δὲν ἔχει ἔστω και μιᾶ ἑλάχιστη προ-ἔχταση, μιᾶ ἑλάχιστη ὄρμη, ἕναν κάποιον παλμό.

Διερωτιέμαι: τί σχέση ἔχει ἡ στιχοπλοκία με την ποίηση; Καί δυστυχῶς ὅλα τὰ βιβλία τῶν στίχων πὼς γι' αὐτὰ μιλῶ σήμερα δὲν είναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἔμμετρα πεζολογήματα. Είναι ἴσως κι ὅλας πολὺ πὼς τὰ συζητοῦμε, πὼς άσχολούμαστε μ' αὐτὰ. Ἡ ὀρθότερη πιθανὸ κριτική τους θά ἦταν νά μὴν άναφερθοῦν καν άφοῦ ὡς ποιήματα δὲν ὑπάρχουν. Ἄλλ' ὁ ξεπεσμός τῆς νεοελληνικῆς ποίησης είναι σήμερα τόσο γενικός, πὼς ἡ στήλη αὐτῆ θά κινδύνευε νά μένη σχεδὸν πάντοτε λευκή, άν πρόκειται νά κρίνωμε μόνο τὰ ποιήματα, πὼς ἔστω κι άν δὲν είναι ἀπόλυτα ἄρτια, είναι ὅμως πάντα ποιήματα άξια νά κριθοῦν. Ίσως νά μὴν είναι ὀλότελα άσχοπο νά ἑπαναλαβαίνεται και νά τονίζεται πὼς ἡ νεοελληνική ποίηση σήμερα, κι ἄς ἔμφανίζονται άρχαῖά ποιήματα, ἔχει σχεδὸν ἔντελῶς σωπάσει.

Κι ἄλλοτε ἔχει τονιστῆ, πὼς τὸ φαινόμενο τῆς παρακμῆς τῆς ποίησης δὲν είναι σήμερα μόνο ἑλληνικὸ είναι καθολικὸ, παγκόσμιο. Ὁ πεζὸς λόγος ἀπλώθηκε τόσο πὼς πῆρε ἀπὸ την ποίηση τὰ περισσότερα θέματά της. Καί οἱ μεγάλες μεταλλαγές στην οὐσία τῆς ζωῆς διατάραξαν τίς πηγές τῆς συγκίνησης, τοῦ ρωμαντισμοῦ, τοῦ συμβολισμοῦ κ.τ.λ. Οἱ παλιές τεχντροπίες δὲν είναι πια σήμερα άνεχτές. Ἡ ποίηση πρέπει νά πλάσῃ τὸν δικὸ της κόσμο. Καί δὲ γίνεται καθέναν ποιητῆς πλάστης, δημιουργὸς ἑνὸς είδους, πὼς πρέπει ὀλοκληρωτικά ν' άνανεωθῆ. Οἱ άγνοί, οἱ ἀληθινοί ποιητῆς είναι σήμερα παντοῦ ἑλάχιστοι. Ὅμως στὴ Δύση και οἱ ἄλλοι, οἱ δευτερεύοντες ποιητῆς άναζητοῦν, άνησχοῦν, προσπαθοῦν ν' άνοίξουν νέους τρόπους. Στην Ἑλλάδα ἑπαναλαβαίνομε με ἱκανοποίηση χιλιεπιτωμένα ἢ πλέκομε με την ἴδια ἱκανοποίηση πεζολογικούς στίχους γύρω ἀπὸ τὰ πιδό καθημερινά θέματα πὼς δὲν τὰ μετουσιώνομε.

Ο κ. Άλεξίου εὐτυχῶς προλογίζοντας τὸ βιβλίον ὁμολογεῖ ὁ ἴδιος, ὅτι τὰ σοννέτα του γραμμένα σὲ διάφορες ἑποχές δὲν ἀντιπροσωπεύουν πια την ψυχῆ του, οὔτε την τεχνική του ἀπαίτηση. Τὸ ὅ,τι ἔνοιωσε ὁ ἴδιος την ανάγκη νά άρνηθῆ και νά ξεπεράσῃ τὸν ἑαυτόν του είναι ἕνα σημείο εὐδῶνο τοῦ βιβλίου του. Ἄς περιμένωμε λοιπὸν για νά τὸν κρίνωμε την ἑξέλιξή του, Δὲ θά ἦταν σωστὸ νά μὴν άναφερθῆ πὼς ἡ ἑκτύπωση τοῦλάχιστο τῶν σοννέτων είναι ἑξαιρετικά ἑλιμελημένη, καλλιτεχνική και πρωτότυπη.

Ἄλκης Θρούλος

⊘ ΜΙΚΡΑ ΧΡΟΝΙΚΑ ⊘

ΕΛΒΕΤΙΑ. — Διεθνὲς Γραφεῖο για τὰ «Νέα Σχολεία.» Τὸ Γραφεῖο αὐτό, ιδρύθηκε τὸ 1899 ἀπὸ τὸν κ. Ad. Ferniere και ἔχει την ἑδρα του στην Γενεύη. Ἄνήκει στην Ἑνωσὴ τῶν Διεθνῶν Σωματείων τῶν Βρυξελλῶν, ἀποτελεῖ μέλος τοῦ Τμήματος τῶν Διεθνῶν Γραφείων τῆς Κοινωνίας τῶν Ἑθνῶν, και ἀπὸ τὸ 1926 είναι προσαρτημένο, στο Institut Rousseau ἢ Σχολῆ τῶν Παιδαγωγικῶν Ἑπιστημῶν τῆς Γενεύης, και τοῦ χρησιμεῖει σάν Τμήμα ἑργασίας.

Τὸ Δ.Γ.Ν.Σ. σκοπὸ ἔχει νά δημιουργῆσει σχέσεις ἑπιστημονικῆς ἀλληλοβοήθειας μεταξὺ τῶν διαφόρων Νέων Σχολείων, νά συγκεντρῶνῃ τὰ στοιχεῖα πὼς τὰ ἀφοροῦν και νά δείχνῃ την άξία τῶν ψυχολογικῶν πειραμάτων, πὼς γίνονται στα ἑργαστήρια αὐτὰ τῆς παιδαγωγικῆς τοῦ μέλλοντος. Ἐχει για τακτικὸ ὄργανό του τὸ περιοδικὸ «Για τὴ Νέα Ἑποχή» (Pour l'ère Nouvelle). Ὅσοι γονεῖς ἢ δάσκαλοι, θέλουν πληροφορίες για τὰ Νέα Σχολεία μποροῦν νά συμβουλευθοῦν τὸ περιοδικὸ αὐτό· τὸ φυλλάδιο τοῦ Ἀπρίλη τοῦ 1925 ἑδημοσίευσε κατάλογο τῶν Ἑξοχικῶν Νέων Σχολείων με τίς διευθύνσεις των. Τὸ ἴδιο φυλλάδιο περιέχει και κατάλογο τριάντα ἄρχων: ὄργάνωση, φυσική ζωή, πνευματική, ἠθική και κοινωνική ἀνάπτυξη κτλ. πὼς χαρακτηρίζουν τὰ Νέα Σχολεία, με τὸν τίτλο: Τὸ Νέο Σχολεῖο και τὸ Διεθνὲς Γραφεῖο τῶν Νέων Σχολείων.

Διεθνὲς Σύνδεσμος για τὴ Νέα Ἄγωγή. Ὁ Σύνδεσμος αὐτός ιδρύθηκε στις 6 Αὐγούστου 1921 στο Συνέδριο τοῦ Calais και είναι προσαρτημένος στο Διεθνὲς Γραφεῖο τῶν Νέων Σχολείων· για ἑπίσημο ὄργανό του ἔχει και αὐτός τὸ περιοδικὸ Pour l'ère nouvelle. Στηρίζεται στις ἀκόλουθες ἀρχές.

1. Ὁ οὐσιαστικὸς σκοπὸς κάθε ἀγωγῆς είναι νά προετοιμάσῃ τὸ παιδί για νά θέλη και νά πραγματοποιήσῃ στὴ ζωῆ του τὴν ὑπεροχῆ τοῦ πνεύματος· πρέπει λοιπὸν, νά τείνῃ νά διατηρήσῃ και νά ἀναπτύξῃ μέσα στο παιδί τὴν πνευματικὴ ἑνεργητικότητα.
2. Ἡ ἀγωγή ὀφείλει νά σέβεται τὴν ἀτομικότητα τοῦ παιδιοῦ. Ἡ ἀτομικότητα δὲ μπορεῖ νά ἀναπτυχθῆ παρὰ με μιᾶ πειθαρχία, πὼς θά ἀπολυτρώσῃ τίς πνευματικῆς δυνάμεις, πὼς βρίσκονται μέσα του.
3. Οἱ σπουδές, πρέπει νά ἀφίνουν ἀπόλυτη ἑλευθερία στα ἔμφυτα ἑνδιαφέροντα τοῦ παιδιοῦ, στα ἑνδιαφέροντα δηλαδή ἑκείνα πὼς γεννιοῦνται αὐθόρμητα μέσα του και φανε-ρώνονται με διάφορες ἱκανότητες.
4. Κάθε ἡλικία ἔχει τὸν ξεχωριστὸ χαρακτήρα της. Πρέπει γι' αὐτὸ ἡ προσωπική πειθαρχία και ἡ ὀμαδική πειθαρχία νά ὀργανώνονται ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ παιδιὰ με τὴ συνεργασία τῶν δασκάλων. Πρέπει νά τείνουν νά δυναμώσουν τὸ αἰσθημα τῆς ἀτομικῆς και κοινωνικῆς εὐθύνης.
5. Ὁ ἑγωϊστικὸς ἀνταγωνισμὸς πρέπει νά ἑξαφανισθῆ ἀπὸ την ἀγωγή και νά ἀντικατασταθῆ ἀπὸ τὴ συνεργασία, πὼς μαθαίνει στο παιδί νά ὑποτάσῃ τὴν ἀτομικότητά του στο συμφέρον τῆς ὀλότητας.
6. Ἡ συνεκπαίδευση, πὼς ζητᾶ ὁ Σύνδεσμος, συνεκπαίδευση πὼς σημαίνει διδασκαλία και ἀνατροφή ἀγοριῶν και κοριτσιῶν μαζί, ἀποκλείει τὸν ἴδιο τρόπο ἀγωγῆς και για τὰ δύο φύλα, αλλά ἑπιβάλλει μιᾶ συνεργασία πὼς ἑπιτρέπει σὲ κάθε φύλο νά ἑξασκῆ ἑλεύθερα ἑπάνω στο ἄλλο μιᾶ σωτήρια ἑπίδραση.
7. Ἡ νέα ἀγωγή προετοιμάζει ὄχι μόνο τὸ μελλούμενο πολίτη τὸν ἱκανὸ νά ἑκπληρώσῃ τίς ὑποχρεώσεις του πρὸς τοὺς συμπολίτες του, τὸ ἔθνος του και τὴν ἀνθρωπότητα στην ὀλότητά της, αλλά και τὸ ἀνθρώπινο πλάσμα πὼς θά συναισθάνεται τὴν ἀνθρώπινη ἑξιο-πρέπεια.

ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

1. *Ο σφραγιδόλιθος.* Στο ξόφυλλό μας χρησιμοποιήσαμε για συμβολική παράσταση την εικόνα, που βρίσκεται σκαλισμένη πάνω σένα Μυκηναϊκό σφραγιδόλιθο. Είναι ακόμη ανέκδοτη. Βρέθηκε πριν ένα μήνα μαζί με άλλα πλουσιώτατα και μοναδικά ευρήματα θανμαστής τέχνης στο μυκηναϊκό τάφο, που έσκαψε ο έφορος των αρχαιοτήτων Αργολίδας κ. Ν. Μπέρος μαζί με το Σουηδό Πέτρον. Η πέτρα είναι «όνυξ». Ο μεγαλύτερος και ωραιότερος σφραγιδόλιθος από όσους έχουν βρεθῆ ως τώρα. Η παράστασή του εικονίζει την πάλη ενός ταύρου μένα λιοντάρι. Το λιοντάρι έχει χουμήσει και έχει χάσει τα νύχια του στη ράχη του ταύρου. Αξιοθαύμαστη ή ζωντανία και ή δύναμη, που ζωγραφίζεται στην όλη κίνηση. Το θέτομε στην προμετωπίδα της «Αναγέννησης» ως σύμβολο του αγώνα, που αποτελεί τον προοδευτικό νόμο της ζωής.

2. *Η μελέτη του κ. Λορεντζάτου.* Η «Αναγέννηση» θεωρεί υποχρέωσή τους να τονίσουν τη σημασία τις μελέτης του κ. Λορεντζάτου «Πώς τον καταλαβαίνω το Δημοτικισμό». Γραμμένη με αντικειμενικότητα και απόλυτη ψυχραιμία αποτελεί μια τιμητική εξαίρεση ανάμεσα στα δημοσιεύματα για το γλωσσικό ζήτημα, που μας έχουν δώσει πολλοί «ακαδημαϊκοί διδάσκαλοι». Βλέπει και κρίνει χωρίς προκατάληψη και χωρίς την αφόρητη ξένη και άντεπιστημονική σύγχυση του καθόβουλου θρύλου με τα πραγματικά γεγονότα. Ο κ. Λορεντζάτος, όπως και μερικοί άλλοι καθηγητές της φιλοσοφικής Σχολής εξαγνίζουν με το θάρρος των και την επιστημονική των ευσυνειδησία πολλές αμαρτίες άλλων.

3. *Ορθογραφία.* Η «Αναγέννηση» προσπαθεί να τηρή ομοιόμορφη ορθογραφία, περίπου την ορθογραφία των αναγνωστικών βιβλίων της δημοτικής, περιμένοντας να γίνη ένας επίσημος κανονισμός, που θα απλοποιήσει, καθώς ελπίζουμε, πολύ τη σημερινή ορθογραφία. Παρακαλεί λοιπόν, όσους γράφουν, να συμμορφώνονται όσο μπορούν με την ορθογραφία του περιοδικού. Εξαιρετικά μόνο, αν κανείς δίνει *ιδιαιτέρη σημασία* στο δικό του ορθογραφικό σύστημα, ή «Αναγέννηση» τηρεί την ορθογραφία του συγγραφέα. Τέτοια εξαίρεση κάνομε σήμερα για το άρθρο του έγκριτου συνεργάτη μας κ. Λορεντζάτου κατά απαίτησή του.

4. *Η μελέτη του κ. Καζαντζάκη.* Η «Αναγέννηση» θεωρεί χρήσιμο να δηλώσει εϋτὺς από την αρχή, ότι *δεν αντιπροσωπεύει καμιά απόλυτως ούτε κομματική ούτε πολιτική κατεύθυνση.* Θέλει να αγωνιστῆ έναν αγώνα πνευματικού διαφωτισμοῦ, θέλει να βοηθήσει να διαμορφωθῆ ένας διανοούμενος κόσμος, που να βλέπει. Ανώτατο ἔμβλημά της ή «*Αλήθεια*», Το «*ή Αλήθεια σώσει ἡμᾶς*», είναι ή πίστη της. Θα χτυπήσει την πρόληψη, όπου τη βρίσκει. Θα καλλιεργήσει την υπέρτατη ἀρετή του ἀνδρισμοῦ, το θαρραλέο *ἀντίκρισμα της πραγματικότητας.* Θα συζητήσει όλα τα προβλήματα αντικειμενικά και ἀπροκατάλητα και θα δώσει τις στήλες της σε όλους τους συζητητές, που θα θέλουν να συζητήσουν με την ίδια προαίρεση. Ο κ. Καζαντζάκης με τη μελέτη του, που δημοσιεύομε, δίνει ἀφορμή για μια μεγάλη συζήτηση. Θέτει τέσσερα προβλήματα. 1) Υπάρχουν νόμοι στα φαινόμενα της ζωής; 2) Υπάρχει ἐπιστήμη των κοινωνικῶν φαινομένων; 3) Είναι δυνατή πρόβλεψη στην ιστορία; 4) Ποιοι είναι οἱ παράγοντες, που ἐπηρεάζουν τη διαμόρφωση της κοινωνικής ζωής; Εάν υπάρχουν ἐπιστήμονες πρόθυμοι να συζητήσουν τα σπουδαιότερα αυτά προβλήματα με το καθαρό ἐπιστημονικό πρῶμα και ἀνεξάρτητα από οἰεσδήποτε πραχτικές συνέπειες και ροπές, θα εἴμαστε εϋτυχισμένοι να καταχωρήσωμε τις μελέτες των.

5. *Κάθε ἀρχή δύσκολη.* Η «Αναγέννηση» όπως κάθε ἔργο που ἀρχίζει, δέ μπορεί να ισχυριστῆ, ότι βγήκε από την πρώτη στιγμή με την ποθητή τελειότητα. Αντίκρισε ἀρκετές δυσκολίες. Περιορισμένη και από τα ὄρια του χώρου που διαθέτει, δέ μπόρεσε να δώσει σε ὅλη τους την ἔχταση τα περιεχόμενά της. Μά ή ἀρετή βρίσκεται στη συνεχή προσπάθεια για το καλύτερο. Καί ελπίζομε πολύ γρήγορα να δώσωμε ὅ,τι ποθοῦμε. Για να πετύχωμε αυτό, ζητᾶμε και τη βοήθεια των ἀναγνωστῶν μας. Τους παρακαλοῦμε να μᾶς δείχνουν κάθε ἔλλειψη μας, να μᾶς διατυπώνουν κάθε ἐπιθυμία των. Θέλομε ἔτσι ὅλους τους ἀναγνώστες μας και συνεργάτες μας. Αγωνιζόμαστε για ἓνα κοινὸ ὑψηλὸ σκοπὸ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ

[Η «Αναγέννηση» ἀναγράφει κάθε βιβλίο που της στέλνεται ἓνα ἀντίτυπο στη διεύθυνση Κον. Δημ. Γληνόν, Ὀδὸς Λέκα 4, Ἀθήνας. Η «Αναγέννηση» ἐπιθυμεί να δίνη με τὸ βιβλιογραφικὸ της δελτίο, ἂν είναι δυνατό, μιὰ τέλεια εἰκόνα της πνευματικῆς μας κινήσης. Γι' αὐτὸ παρακαλεῖ τοὺς συγγραφεῖς και ἐκδότες να της στέλνουν τὰ ἔργα των].

Α'. ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΑ

ΛΕΥΤΕΡΗ ΑΛΕΞΙΟΥ : *Σονέττα.* Ἡράκλειο Κρήτης, 1926. Σχ. 8" Μ. Φύλλα 110.
JEAN MOREAS : *Ἐκλογή ἀπὸ τὸ ποιητικὸ του ἔργο.* Μεταφρ. Τέλλου Ἄγρα. Ἐκδ. Ζηκάκης, Ἀθήνα, 1926. Σχ. 8" μ. Σελ. 80. Δρ. 15.

Β'. ΚΡΙΤΙΚΑ

Κ. ΒΑΡΝΑΛΗ : *Ὁ Σολωμὸς χωρὶς μεταφυσική.* Ἐκδ. Στοχαστή Ἀθήνα 1925. Σχ. 8" μ. σελ. 206. Δρ. 30.

Γ'. ΤΕΧΝΟΚΡΙΤΙΚΑ

Ν. Δ. ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΟΥ : *Μεταβυζαντινὴ και νεοελληνικὴ τέχνη.* Τόμ. Α'. Ἀθήνα, ἔκδ. Ράλλης, 1926. Σχ. 8" Μ. σελ. 192. Δρ. 80.

Δ'. ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΑ

Μ. ΓΚΑΙΓΚΕΡ : *Ἡ φιλοσοφικὴ σημασία τῆς θεωρίας τῆς σχετικότητας.* «Ἐπιφυλλίδες» Τεύχος Γ'. Ἐκδ. Ἐλευθερουδάκης, Ἀθήνα, 1926. Σχ. 8" μ. σελ. 64. Δρ. —

Ε'. ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ

ROB. GAUPP : *Ἡ ψυχολογία τοῦ παιδός.* Μεταφρ. Δ. Γεωργακάκη. Ἐκδ. Κολλάρος. Ἀθήνα, 1926, Σχ. 8" Μ. σελ. 236. Δρ. —

Ζ'. ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΑ

P. CONRAD : *Στοιχεῖα Παιδαγωγικῆς.* Τόμ. Α'. *Ψυχολογία μετὰ στοιχείων λογικῆς.* Μεταφρ. Δ. Γεωργακάκη. Ἐκδ. Κολλάρος. Ἐκδ. Δη. Ἀθήνα, 1926. Σχ. 8" Μ. σελ. 287+194. Δρ. —

Δ. ΓΛΗΝΟΥ : *Ἐνας ἄταφος νεκρός.* Μελέτες για τὸ ἐκπαιδευτικὸ μας σύστημα. Ἐκδ. Ράλλης, Ἀθήνα, 1925. Σχ. 8" μ. σελ. 320. Δρ. 35.

WILLIAM STARK : *Τὰ προβλήματα τοῦ δασκάλου.* Μεταφρ. Μ. Μιχαηλίδη - Νουάρου. Ἐκδ. Ράλλης, Ἀθήνα, 1926. Σχ. 8" μ. σελ. 110. Δρ. 15.

AD. FERRIERE : *Πὼς ν' ἀνατρέφωμε τὰ παιδιά μας.* Μεταφρ. Σταμ. Πατρικίου - Βαλαγιάννη. Ἐκδ. Ράλλης, Ἀθήνα, 1926. Σχ. 8" μ. σελ. 131. Δρ. 20.

J. DEWEY : *Τὸ σχολεῖο και τὸ παιδί.* Μεταφρ. Κ. Α. Σοτηρίου Ἐκδ. Ράλλης. Ἀθήνα, 1926. Σχ. 8" μ. Σελ. 250. Δεμένο Δρ. 20.

ΖΩΗΣ ΦΡΑΓΚΟΥ : *Ἡ μητέρα και τὸ παιδί.* Ἐκδ. Σύλλογος Ὁφελίμων Βιβλίων. Ἀθήνα, 1926. Σχ. 8" μ. σελ. 146. Δρ. 5,70.

Μ. Ζ. ΣΗΦΑΚΗ : *Ὁδηγὸς για τὴ διδασκαλία τῆς πρώτης ἀναγνώσεως (σύμφωνα με τὸ σύστημα τῆς Dr Marie Montessori).* Ἐκδ. Περιοδικὸ Φῶς. Ἡράκλειο, 1926. σχ. 8" Μ. σελ. 47. Δρ. —

ΕΛΕΝΗΣ ΡΩΤΑ : *Τὸ παιδί στὸ σχολεῖο.* (Δοκίμιο Παιδαγωγικῆς μελέτης. Α'. Ἡ Α' τάξη) Ἀθήνα, 1925, σχ. 8" Μ. σελ. 52. Δρ. 10.

Ζ'. ΓΥΜΝΑΣΤΙΚΑ

ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ ΠΑΥΛΙΝΗ : *Σύστημα Γυμνάσεων.* Ἀθήνα. Τυπογρ. Ἀθ. Παπασπύρου, 1926. σχ. 8" Μ. σελ. 128. Δρ. 50.

ΕΝΩΣΙΣ ΓΥΜΝΑΣΤΩΝ : *Ἰωάννης Φωκινός.* (1846 - 1896. Ἀναμνηστικὴ ἔκδοσις) Ἀθήνα, 1926, σχ. 8" Μ. σελ. 72. Δρ. 10.

- Ι. Ε. ΚΡΥΣΑΦΗ: *Ἐκθεσις τῶν πεπραγμένων τῶν ἐν Πράγα Ὀλυμπιακῶν συνεδρίων*. (Παράρτημα Δελτίου Ὑπουργείου Θρησκευμάτων καὶ Παιδείας (Ἄρ. 14) Ἀθήναι. Τυπ. Μαντζαβελάκη. 1925. σχ. 8^ο Μ. σελ. 75
- Ι. Ε. ΚΡΥΣΑΦΗ: *Ἡ σωματικὴ Ἀγωγή καὶ ἡ στρατιωτικὴ προπαίδευσις τῆς νεότητος καὶ ἡ ἐνδεικνυομένη ὀργάνωσις αὐτῶν*. (Παράρτημα Δελτίου Ὑπουργείου Θρησκευμάτων καὶ Παιδείας ἄρ. 15) Ἀθήναι, 1925, σχ. 8^ο Μ. σελ. 209.

Ι. ΙΣΤΟΡΙΚΑ

- Ι. Α. ΚΟΡΔΑΤΟΥ: *Νεοελληνικὴ πολιτικὴ Ἱστορία*. Τομ. Α'. Ἐκδ. Βασιλείου. Ἀθήναι, 1925, Σχ. 8^ο Μ. σελ. 433. Ἄρ. 75.
- ΝΙΚ. ΔΡΑΓΟΥΜΗ: *Ἱστορικαὶ Ἀναμνήσεις*. (Πρόλογος Κ. Ἀμάντου. Βιβλιοκρισία Λ. Βερναρδάκη.) Ἐκδ. Στοχαστῆ. Ἀθήναι 1925³ σχ. 8^ο Μ. σελ. κ' + 397 Ἀ. —
- ΝΙΚ. ΒΛΑΧΟΥ: *Θεωρητικὰ καὶ Μεθοδολογικὰ προβλήματα ἐν τῇ Ἱστορίᾳ*. Ἀθήναι. Τυπογρ. Γ. Κ. Ρύδη, 1925. σχ. 8^ο Μ. σελ. 208. Ἄρ. 40.
- Κ. ΑΜΑΝΤΟΥ: *Μετὰ ἑκατὸν ἔτη*. (Ἐπίμετρον εἰς τὴν Ἱστορίαν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασεως Σπ. Τρικούπη). Ἀθήναι, 1926. Ἐκδ. Σιδέρης σελ. 16.

ΙΑ'. ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ

- Δ. ΛΟΥΚΟΠΟΥΛΟΥ: *Ποιὰ παιγνίδια παίζουν νὰ Ἑλληνόπουλα*. Ἐκδ. Ράλλης, Ἀθήναι. Σχ. 8^ο μ. σελ. 224. Ἄρ. 30.
- ΣΤΙΑ. ΚΥΡΙΑΚΙΔΟΥ: *Ἡ φυσιολατρεία εἰς τὰ δημοτικὰ τραγούδια*. (Ὁμιλία εἰς τὸν ὀδοπορικὸν Σύνδεσμον.) Ἀθήναι, 1926. Σχ. 8^ο Μ. σελ. 36 Ἄρ. 8.

ΙΒ'. ΓΛΩΣΣΙΚΑ

- Μ. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗ: *Δημοτικισμὸς* ("Ἐνα γράμμα στοὺς δασκάλους") Ἀθήναι, 1926. Τυπογρ. "Ἐστία" σχ. 8 μ. σελ. 80 Ἄρ. 8.

ΙΓ'. ΝΟΜΙΚΑ

- Κ. Δ. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΠΟΥΛΟΥ: *Γενικαὶ ἀρχαὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀστικοῦ δικαίου* Εἰσαγωγή. Τεύχος Α'. Ἐκδ. Μακρῆς. Ἀθήναι, 1926. σχ. 8^ο Μ. σελ. 64 Ἄρ. 35.

ΙΔ'. ΘΕΟΛΟΓΙΚΑ

- ΝΙΚ. Ι. ΛΟΥΒΑΡΙ: *Θρησκευολογία καὶ Καινὴ Διαθήκη* (Λόγος ἐναρκτήριος. Ἀνατύπωσις ἐκ τοῦ Γρηγορίου Παλαμᾶ) Θεσσαλονίκη (;) 1926 (;) σελ. 24.
- Π. Σ. ΔΕΛΤΑ: *Ἡ ζωὴ τοῦ Χριστοῦ* (τόμ. Α' καὶ Β'). Ἐκδ. Κσλλάρου, Ἀθήναι, 1925, σχ. 8^ο Μ. σελ. 244+244. Ἄρ. 40.

ΙΕ'. ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

- ΕΡΥΘΡΟΣ ΣΤΑΥΡΟΣ ΤΗΣ ΝΕΟΤΗΤΟΣ Μηνιαῖον Περιοδικόν. Διευθυντῆς Κ. Στυλιανόπουλος. Ἀθήναι. Ἔτος Β'. 1926. Συνδρομὴ Ἄρ. 10.
- LIBRE: *Μηνιαῖο περιοδικόν*. Διευθυντῆς Louis Roussel. καθηγητῆς. Montpellier, Herault, France Ἔτος 1926. Ἄρ. 34 καὶ ἐξ. Τὸ τεύχος 1.60 γαλ. φρ. (Ἀξιόλογο περιοδικὸ φιλολογικῆς κριτικῆς γιὰ τὴ νεοελληνικὴ λογοτεχνία).
- ΤΟ ΦΩΣ: Δεκαπενθήμερο ἐκπαιδευτικὸν περιοδικόν. Διευθυντῆς Στέλιος Ἀλοῖζος. Ἡράκλειο Κρήτης. Χρόνος Γ'. 1926 Συνδρομὴ δρ. 50
- ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΚΟΝ ΒΗΜΑ: Ἐπίσημον ὄργανον τῆς διδασκαλικῆς Ὁμοσπονδίας. Ἔτος Γ'. 1926. Ἀθήναι (Βγαίνει κάθε Βδομάδα).
- ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ: Διευθυντῆς Χρ. Λέφας. Τόμος Α'. 1926. Ἀθήναι. Συνδρομὴ δρ. 80. (Βγαίνει κάθε δύο μῆνες. Δημοσιεύει τὴ νομοθεσίαν).
- ΑΓΩΝ. Ἐβδομαδιαῖον ἀνεξάρτητον φύλλον. Διευθυντῆς Πέτρος Πετρίδης. Ἔτος Β'. 1926. Παρίσι. 143 Rue d'Alésia. Συνδ. 120 δρ. (Δημοσιεύει ταχτικά σελίδες γιὰ τὰ Γράμματα καὶ τὶς Τέχνες)